

ingediend op **844** (2020-2021) – Nr. 22
28 maart 2022 (2021-2022)

Onderzoek

naar de aanpak van de met PFOS vervuilde gronden
op de Oosterweelwerf
en de gevolgen voor de volksgezondheid

Verslag van de hoorzitting

namens de Onderzoekscommissie PFAS-PFOS
uitgebracht door Tinne Rombouts, Willem-Frederik Schiltz
en Mieke Schauvliege

van 29 oktober 2021
met de Vlaamse Instelling voor Technologisch Onderzoek (VITO)

Documenten in het dossier:

- 844** (2020-2021) – Nr. 1: Motie
- Nr. 2 en 3: Amendementen
- Nr. 4: Tekst aangenomen door de plenaire vergadering van de motie
- Nr. 5 t.e.m. 21: Verslagen van de hoorzittingen

Samenstelling van de Onderzoekscommissie PFAS-PFOS:

Voorzitter: Hannes Anaf.

Vaste leden:

Koen Daniëls, Piet De Bruyn, Andries Gryffroy, Joris Nachtergaele, Freya Perdaens;

Bart Claes, Chris Janssens, Stefaan Sintobin;

Stijn De Roo, Tinne Rombouts;

Gwenny De Vroe, Willem-Frederik Schiltz;

Imade Annouri, Mieke Schauvliege;

Hannes Anaf.

Toegevoegde leden:

Jos D'Haese.

Op 16 juni 2021 nam het Vlaams Parlement een motie aan tot uitoefening van het recht van onderzoek naar de aanpak van de met PFOS vervuilde gronden op de Oosterweelwerf en de gevolgen voor de volksgezondheid. De installatievergadering van de onderzoekscommissie vond plaats op 25 juni 2021. Haar opdracht liep tot 31 januari 2022 en werd op 26 januari 2022 verlengd tot 18 maart 2022. In deze periode werd een reeks openbare hoorzittingen gehouden met experts en getuigen.

Hoorzittingen met experts:

2 juli 2021	Jacob de Boer en Wim De Coen
2 juli 2021	Nicolas van Larebeke, Jamie C. De Witt, Greet Schoeters en Ilse Loots
9 juli 2021	Juan D. Piñeros Garcet, Jan de Vos en William Leys
9 juli 2021	Arjen Wintersen
16 juli 2021	Karl Vrancken, opdrachthouder
20 augustus 2021	Karl Vrancken, opdrachthouder
27 augustus 2021	Isabelle Larmuseau en Geert Van Calster
27 augustus 2021	essenscia, VVP en VVSG
30 augustus 2021	Lucas Bergkamp

Hoorzittingen met getuigen:

3 september 2021	3M
6 september 2021	vakbondsafvaardiging en arbeidsgeneeskundige dienst van 3M
15 september 2021	THV RoTS
24 september 2021	Lantis
1 oktober 2021	OVAM
8 oktober 2021	Departement Omgeving, afdeling GOP
15 oktober 2021	Departement Omgeving, afdeling Handhaving
22 oktober 2021	VMM
29 oktober 2021	VITO
29 oktober 2021	Jan Tytgat
8 november 2021	agentschap Zorg en Gezondheid
19 november 2021	Departement Mobiliteit en Openbare Werken
19 november 2021	Grondbank vzw
26 november 2021	THV RoTS, Lantis en Jan Tytgat
3 december 2021	3M
10 januari 2022	gemeente Zwijndrecht
14 januari 2022	provincie Antwerpen
14 januari 2022	stad Antwerpen
17 januari 2022	bevoegde ministers uit de zittingsperiode 2014-2019
21 januari 2022	André Van de Vyver en Jan Van Rensbergen
24 januari 2022	bevoegde ministers uit de zittingsperiode 2019-2024
7 februari 2022	OVAM, de voogdijminister en de ministers bevoegd voor Mobiliteit en Openbare Werken en Omgeving uit de zittingsperiode 2014-2019

Op basis van deze hoorzittingen werd door de Onderzoekscommissie PFAS-PFOS een eindverslag opgesteld.

Hierna volgt het tussentijdse verslag van de hoorzitting van de Onderzoekscommissie PFAS-PFOS van 29 oktober 2021 met de Vlaamse Instelling voor Technologisch Onderzoek (VITO) met als getuigen Dirk Fransaer (gedelegeerd bestuurder VITO), Rudi Torfs (unitmanager Health VITO), Greet Schoeters (voormalig unitmanager Health VITO) en Kaat Touchant (senior onderzoekster VITO).

Het verslag van deze hoorzitting is een geredigeerd woordelijk verslag dat aan de getuigen ter goedkeuring werd voorgelegd.

De presentaties zijn terug te vinden op de [dossierpagina](https://www.vlaamsparlement.be/dossierpagina) van dit document op www.vlaamsparlement.be.

**Verslag van de hoorzitting van 29 oktober 2021
met de Vlaamse Instelling voor Technologisch Onderzoek (VITO)**

De voorzitter: Welkom op deze zitting van de onderzoekscommissie. We hebben vandaag een drukke agenda, met zowel in de voormiddag als in de namiddag een hoorzitting. We zullen dus moeten proberen om deze zitting om 13 uur af te sluiten. Ik wil daarom aan alle collega's vragen om hun vragen heel krachtig to the point te houden, anders zullen we er niet geraken.

Op de agenda van de onderzoekscommissie PFAS-PFOS van deze ochtend staat het getuigenverhoor van de Vlaamse Instelling voor Technologisch Onderzoek (VITO).

Als getuigen verschijnen vandaag: Dirk Fransaer, gedelegeerd bestuurder VITO; Rudi Torfs, unitmanager 'Health' VITO; Greet Schoeters, voormalig unitmanager 'Health' VITO; Kaat Touchant, senior onderzoekster VITO. Van deze getuigen werd de oproeping, de identiteit, beroep, plaats en datum van geboorte en woonplaats vastgesteld.

Ik nodig de getuigen vooreerst uit tot het afleggen van de eed. Mag ik u vragen uw micro aan te zetten, uw naam te vermelden en vervolgens de volgende eedformule uit te spreken: "Ik zal de gehele waarheid zeggen en niets dan de waarheid".

De heer Fransaer heeft het woord.

Dirk Fransaer: Ik zweer de waarheid te zeggen en niets dan de waarheid.

De voorzitter: De heer Torfs heeft het woord.

Rudi Torfs: Ik zal de gehele waarheid zeggen en niets dan de waarheid.

De voorzitter: Mevrouw Schoeters heeft het woord.

Greet Schoeters: Ik zal de gehele waarheid zeggen en niets anders.

De voorzitter: Mevrouw Touchant heeft het woord.

Kaat Touchant: Ik zal de waarheid zeggen en niets anders dan de waarheid.

De voorzitter: De getuigen wordt gewezen op artikel 10, §4, van het decreet van 1 maart 2002 houdende de organisatie van het parlementair onderzoek, dat stelt: "Onverminderd het inroepen van het beroepsgeheim, bedoeld in artikel 458 van het Strafwetboek, kan iedere getuige weigeren te getuigen wanneer hij zich door zijn verklaringen zou kunnen blootstellen aan strafvervolging."

Van deze vergadering zal een proces-verbaal worden opgesteld waarbij u gevraagd wordt om dit binnen de 15 dagen na dit verhoor te ondertekenen, nadat u het gelezen en bevestigd heeft. Het verslag wordt u dan ook spoedig bezorgd.

Wat de orde van de vergadering betreft, heb ik daarnet al gezegd dat we zullen moeten proberen om to the point vragen te stellen. We zullen starten met een verklaring van maximaal 15 minuten, waarna er een vragenronde komt van de collega's. Daarna geven we het woord aan de mensen van VITO voor de antwoorden.

De heer Fransaer heeft het woord.

Dirk Fransaer: We hebben een kleine presentatie voorbereid omdat we niet wisten welke vragen er zouden komen. Ik hoop dat het een beetje to the point is.

Wij zijn een van de vier strategische onderzoekscentra. Voor datgene waarvoor we hier vandaag zijn, is vooral het decreet van 2009 belangrijk over het doel van VITO. Dat is

anders dan het oprichtingsdecreet van 1991. Het heeft te maken met een verschuiving van de onderzoeksactiviteiten binnen VITO.

We hebben altijd twee soorten onderzoek gehad. Wij werken met vijfjaarlijkse beheersovereenkomsten met de Vlaamse overheid. De middelen die we daarvoor krijgen worden ingezet voor wat wij strategisch onderzoek noemen. De topics worden vastgelegd in de beheersovereenkomst. Naast de tekst van de beheersovereenkomst is er altijd een vrij uitgebreid strategisch en operationeel plan waarin wij uiteenzetten wat wij de komende jaren zullen doen.

Het strategisch basisonderzoek wordt gefinancierd door de basisdotatie, die we aanvullen met cofinanciering, die vaak Europees is. Wij kiezen het onderwerp, maar dat ligt vast in het strategisch plan van de beheersovereenkomst. Het speelt zich sowieso af binnen een beperkt aantal domeinen. Op dit ogenblik zijn dat er vijf. De doelstelling van het onderzoek ligt vast in de key performance indicators (KPI's) van de beheersovereenkomst. Typisch is dat we internationaal toponderzoek moeten leveren en een bijdrage aan de duurzame ontwikkeling. Dat staat al vermeld in het oprichtingsdecreet.

Aan de andere kant hebben we ook contractonderzoek. Daar rekenen we ook de referentietaken bij, hoewel referentietaken daarop een uitzondering vormen. Referentietaken zijn expliciete opdrachten van Vlaamse overheden aan VITO. Ze worden apart gefinancierd. Omdat we een onderdeel zijn van de Vlaamse Gemeenschap gebeurt die financiering via een budgetlijn. Daardoor moet er geen aanbesteding gebeuren en is er ook geen btw verschuldigd. Daar krijgen we de opdracht van derden. Dat kan de industrie zijn, dat kunnen gemeenten zijn, of de Vlaamse Regering of organisaties zoals de Openbare Vlaamse Afvalstoffenmaatschappij (OVAM).

Daar mogen we geen basisdotatie inzetten. Dat moet volledig worden gefinancierd. De opdrachtgever bepaalt het onderwerp en ook wat er nadien met de resultaten zal gebeuren. Onze taak is zorgen voor wetenschappelijk, onafhankelijk en correct onderzoek.

In het geval van de dotatie is het resultaat van het onderzoek eigendom van VITO. Dat gebeurt nogal eens samen met universiteiten. Een van onze KPI's is meestal ook: patenten of spin-offcreaties, zeker ook publicaties. Met ook een regelmatige evaluatie, in principe om de 2, 3 jaar. Met eventueel een bijsturing. Daarvoor gebruiken we onze strategische adviesraad.

Voor contractonderzoek en referentietaken is dat vrij simpel. De opdrachtgever bepaalt wat er moet gebeuren. Als we vinden dat we onvoldoende kennis hebben, doen we het niet. Ook al gaat het over vroegere onderzoekstopics.

Vandaag hebben we vijf topics op vijf thema's: chemie, energie, materialen, landgebruik en gezondheid. Er is een verdeling tussen contractonderzoek en dotatieonderzoek. Bijvoorbeeld in landgebruik gebruiken wij al sinds 2012 geen dotatie meer. Chemie werd toegevoegd in het decreet van 2009. Bij de start hadden we drie andere thema's.

Tot daar het algemene kader van VITO. Zo komen we bij het onderwerp van de dag: risico-inschatting bij milieu, gezondheid en stoffen. Sinds 1991 is risico-evaluatie een onderdeel van wat we voor de Vlaamse overheid doen. Het belang van de vorige slides is om te bewijzen dat we sinds 2008 geen dotatie inzetten voor milieu- en gezondheidsgerelateerd onderzoek, omdat dat niet meer is opgenomen noch in het decreet noch in de beheersovereenkomst. Dat wil niet zeggen dat we dat niet doen, maar dan is het ofwel via een referentietask ofwel in een ruimer kader van opdracht. De huidige beheersovereenkomst stelt dat het thema gezondheid uitsluitend met contractonderzoek werkt omdat we binnen dat thema drie andere topics hebben geïdentificeerd waarop VITO specifiek werkt.

We hebben vandaag een kleine twintig verschillende referentietaken, gaande van referentielabo waar we voor de OVAM, de Vlaamse Landmaatschappij (VLM) en dergelijke onderzoek doen, over luchtkwaliteit enzovoort. Wij bieden technische ondersteuning aan Omgeving en Gezondheid. Het referentielabo voor lucht en water zit bij ons. Dat houdt in dat we het referentielabo zijn voor de meetmethodiek om in een matrix bepaalde stoffen te detecteren met een bepaalde nauwkeurigheid, zeker als het over nieuwe stoffen gaat. Wij bepalen de methodiek. De labo's die willen werken voor de Vlaamse overheid zijn verplicht om die methodiek te volgen. Welke stoffen wij specifiek onderzoeken, dat is dan weer afhankelijk van de opdrachtgever. Dat is niet iets wat wij zelf bepalen.

Voor de OVAM bieden wij wetenschappelijke ondersteuning voor het bodemsaneringsbeleid, al sinds het ontstaan van VITO en eigenlijk al daarvoor. Dat is meegekomen uit de samenwerking tussen de OVAM en het Studiecentrum voor Kernenergie (SCK), nog in de jaren 70-80 van de vorige eeuw. Wij doen niet de bodemnormering, maar wij geven wel input voor de bodemnormering. Het normeringsgedeelte zelf zit bij de OVAM, die zich uiteraard wel steunt op de adviezen die wij geven, maar het is niet VITO die het normeringskader als such vastlegt.

U heb ongetwijfeld al gehoord van de aanduiding van de risico's van onder meer bodemnormering? Daarnaast zijn er nog een paar andere die relevant kunnen zijn voor dit verhaal. Specifiek voor wat betreft water moet je in dit geval denken aan grondwater, minder aan oppervlaktewater.

Ik overloop de historiek van de referentietaken van de OVAM rond PFAS. Dat zit bij de risico-evaluatie van stoffen. In 2018 was er de start van de wetenschappelijke ondersteuning. In de volgende slide zit er een tijdslijntje voor PFOS en PFOA. Dat resulteerde in 2020 in de finale studie waarover er nadien ophef is ontstaan.

Voor het Steunpunt Milieu en Gezondheid zit Greet Schoeters hier. Als u, naast haar rol binnen VITO, daarover specifieke vragen heeft, mag zij daarover aangesproken worden.

Er wordt gewerkt met alle Vlaamse universiteiten en met het Provinciaal Instituut voor Hygiëne van de provincie Antwerpen. Er zijn ook opdrachten uitgevoerd in opdracht van Economie, Wetenschap en Innovatie (EWI), het agentschap Zorg en Gezondheid (AZG) en het Omgevingsbeleid.

We hebben een tijdlijn opgenomen in de slides omdat dat nogal relevant is voor sommige dingen.

Tussen 2004 en 2006 hebben we beschrijvend bodemonderzoek gedaan op vraag van 3M. We hebben gisteren van 3M de vraag gekregen of wij kunnen helpen bij de analyses van lucht. We zijn dat nog aan het bekijken. Dat is typisch contractonderzoek voor derden. Als we met de OVAM samenwerken, weigeren we soms om met derden samen te werken, omdat de OVAM ons nogal eens gebruikt als second opinion. Dan riskeren we, als wij voor derden zouden gewerkt hebben, dat ons advies als second opinion in gevaar komt omdat we reeds voor – quote-unquote – 'de tegenpartij' zouden gewerkt hebben. Dat contractonderzoek is soms een beetje koorddans, om te zien of we het wel of niet doen.

Tussen 2008 en 2020 zijn er de vier opeenvolgende steunpunten, waar er naar allerlei parameters wordt gekeken. In 2017 zijn die opgenomen in de referentietaken, het ontwerp van bodemsaneringsnormen voor de OVAM.

In 2021 zitten we bij de referentietaken met een toevloed van activiteiten rond bloedstalen, lucht enzovoort.

Voor de laatste studie voor de OVAM over de normering is dit het kader: in 2018 is de opdracht gestart met literatuuronderzoek. Daar is de afspraak gemaakt om enkel de op

dat ogenblik internationaal erkende normen te gebruiken en geen ontwerpnormen of ontwerprijfers, omdat die heel sterk kunnen afwijken, wat dan ook gebleken is.

In 2019 zijn er modelberekeningen gemaakt en was er ook internationaal overleg. Onderaan hebben we de tijdlijn gezet van de normeringscijfers. Terwijl de studie liep en eigenlijk afgerond was in mei 2020, is het internationaal advies zeer sterk beginnen afwijken van de gehanteerde normen. Daardoor kreeg je in september een andere aanbeveling dan wat er in het finale VITO-rapport aan de OVAM van mei 2020 stond. Dat was zelf al gebaseerd op een draft van januari-april die uitvoerig becommentarieerd was.

De voorzitter: Dank u, mijnheer Fransaer, om u tot de opgegeven tijd te beperken. Dat geeft het goede voorbeeld voor de collega's die vragen zullen stellen.

We zullen de collega's alle vragen laten stellen, zodat jullie daar in een keer kunnen op antwoorden. Daarna gaan we daar nog verder op door.

Koen Daniëls: U riep daarnet op om de tijd te respecteren. Zijn er opnieuw twee rondes: eerst algemeen en dan vraag-antwoord-vraag-antwoord?

De voorzitter: Dat is de bedoeling en dat zal wel lukken als we to the point vragen stellen. Daarom moeten we nu proberen om ons tot maximum 5 minuten per spreker te beperken, anders zullen we er niet geraken.

De voorzitter: De heer D'Haese heeft het woord.

Jos D'Haese: Dank u wel, voorzitter. Ik probeer een timer te laten lopen om mijn tijd in het oog te houden.

Bedankt alvast voor de toelichting. Het zal u niet verbazen dat ik en ook andere collega's nog heel wat vragen hebben. Ik probeer ze zo concreet mogelijk te houden.

Eerst heb ik een aantal vragen over de bepalingen van de poly- en perfluoralkylstoffen (PFAS) en het onderzoek dat daarnaar gebeurt. Zoals jullie hebben gezegd zit het meten van de verschillende PFAS in volle ontwikkeling. Er komen steeds meer stoffen bij en dat kan uiteraard allemaal niet tot in het oneindige versneld worden. Het grootste probleem, en dat blijkt uit het bloedonderzoek dat deze week gepubliceerd is, zit volgens mij toch bij perfluorooctaansulfonaat (PFOS). Daarvan vinden we de allerhoogste waarden. Dat is natuurlijk iets wat jullie al veel langer meten. We zien dat we vandaag op een probleem van capaciteit stuiten om bij heel wat mensen, die recht hebben om duidelijkheid te krijgen over wat er in hun bloed zit, vaststellingen te doen. Dat zijn mensen die in de buurt wonen, maar ook bijvoorbeeld de Natuurpuntmedewerkers die jullie ook hebben aangeschreven en die wegens de capaciteit op een njet zijn gebotst. Wat is vandaag jullie capaciteit om PFOS in stalen te onderzoeken? Hoe kan die capaciteit bij jullie worden opgeschaald? Hoe kan die eventueel worden opgeschaald door andere labo's in Vlaanderen of België te accrediteren? Welke capaciteit is er in het buitenland die we ook zouden kunnen aanspreken om ervoor te zorgen dat we zo snel mogelijk zo veel mogelijk mensen meer duidelijkheid kunnen geven? Ik denk dat jullie ook wel begrijpen dat dat vandaag een heel belangrijke inzet is.

In jullie onderzoek zijn een aantal stoffen teruggevonden, PFHpS en PFUnA om er maar twee te noemen, waarvan bij mijn weten niet was geweten dat 3M ze uitstootte, waarvoor geen rapportagegrenzen bestaan en volgens mij ook geen vergunning om ze uit te stoten. Hebben jullie hypothesen over de herkomst van deze stoffen? Worden ze vandaag nog geproduceerd? Gaat het over historische productie? Zijn dat afbraakproducten? Zijn jullie daar al verder naar gaan kijken?

Ten derde zijn voor de metingen in water twee labo's geaccrediteerd in Vlaanderen, als ik me niet vergis. Dat zijn VITO en SGS Antwerpen. Gebeuren de analyses voor overheidsinstanties, zoals de Vlaamse Milieumaatschappij (VMM) of de dienst Inspectie

van het Departement Omgeving, allemaal door jullie of worden die ook naar SGS Antwerpen of andere labo's gestuurd?

Ik kan me inbeelden dat er voor VITO de laatste maanden heel veel werk bijkomt met heel veel extra analyses en onderzoeken die worden gevraagd. Hebben jullie daar op dit moment genoeg mensen en middelen voor om dat te kunnen doen en die inspanning vol te houden? We hoorden vorige week al van de VMM dat ze op deze manier eigenlijk niet verder konden. Hoe is de inzet van middelen en mensen en de capaciteit om met dit soort zaken om te gaan bij jullie de afgelopen jaren geëvolueerd?

In 2009 is er een studie, waar VITO aan meewerkte, van de Universiteit Antwerpen en de Universiteit van Amsterdam verschenen rond de meting van verschillende PFAS als ik me niet vergis, waaronder onder meer PFOS. Voornamelijk in de Antwerpse haven, maar ook in het Gentse, werden zeer hoge waarden teruggevonden. Ik heb me laten vertellen dat onderzoekers zich zelfs afvroegen of de potjes waarin het bloed werd bewaard niet van PFAS waren gemaakt. Wat is daar verder mee gebeurd? Wie is daarvan op de hoogte gebracht, want het is toch wel heel speciaal dat we dan zien dat er heel hoge pieken zijn, maar dat we blijkbaar niet naar de bron daarvan op zoek gaan. In het Antwerpse havengebied is het niet zo heel moeilijk om uit zoeken wie of wat de bron is, lijkt mij dan ook. Ik weet dat dat niet direct jullie job is, maar wie was daar mee van op de hoogte?

Mijn tweede blokje vragen gaat over de bepaling van de toetsingswaarden. De tijdelijke handelsvennootschap Rechteroever Tunnelspecialisten (RoTS) is hier in de onderzoekscommissie langsgeslagen en het ging onder meer over hun toetsingskader voor grondverzet bij Oosterweel. Daar kregen ze heel veel kritische vragen over en terecht. Op het einde was hun antwoord: 'ja maar, wij zijn VITO niet.' Lees: wij hebben niet de capaciteit om dat eigenlijk goed uit te zoeken. Dat blijkt ook uit de afleiding die ze hebben gemaakt. Zou de regelgeving volgens jullie moeten veranderen zodat dat soort onderzoeken door jullie gebeurt, bijvoorbeeld de afleiding van grondverzet, in plaats van dat dat wordt toevertrouwd aan een erkend bodemsaneringsdeskundige die daar uiteraard minder knowhow en capaciteit voor heeft? We zullen nooit weten of jullie daarbij ook rekenfouten hadden gemaakt, maar we stellen ons wel vragen over de manier waarop dat gebeurt is.

Dan heb ik een vraag over het toetsingskader van de OVAM voor bodemsanering, dat dit jaar is gepubliceerd. De toetsingswaarden van de OVAM voor PFOS en perfluorooctaanzuur (PFOA) zijn opgesteld op basis van het onderzoek van VITO-onderzoeker Mirja Van Holderbeke in 2020. In dat rapport worden drie toxicologische referentiewaarden in ogenschouw genomen: EPA 2016 (Environmental Protection Agency), RIVM 2018 (Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu) en EFSA 2018 (European Food Safety Authority), de eerste van de lange reeks daar. De EPA-waarden van 2016 worden dan op basis van een aantal argumenten als voorkeursscenario genomen. Vlak voor de publicatie van die studie in oktober 2020 komt dan de opinie van EFSA op 17 september. Ik zie u neen schudden, dus u kunt mij straks verbeteren. In elk geval zijn we nu weer een beetje verder. Het is 2021. Er is natuurlijk de opinie van EFSA van 2020, maar de bodemsaneringsnormen blijven gebaseerd op de oude EPA 2016. Ik weet dat jullie nog heel wat werk hebben gehad met het afleiden en het onderzoeken van de achtergrondwaarden om dat bodemsaneringstoetsingskader daarvoor op te stellen, maar mij lijkt een berekening op basis van wat de laatste wetenschappelijke consensus is niet zo'n heel grote opdracht meer. Ik kan mij vergissen. Kunt u uitleggen waarom we op die oudere waarden blijven steunen?

Voorzitter, ik zie dat ik over mijn tijd ga, maar ik probeer heel snel te zijn.

De voorzitter: Mijnheer D'Haese, ik denk dat die vijf minuten misschien iets te krap waren. Zolang u maar punctuele vragen blijft stellen, mag u verdergaan.

Jos D’Haese: Voilà. Ik doe mijn best, aan mijn spreektempo zal het zeker niet liggen.

Ik lees ook dat is beslist om de toetsingswaarden voor grondwater te verdubbelen, ik citeer uit het rapport: “However, since a soil remediation value is not a drinking water standard, at the request of OVAM, we retain the standard value of 20%.” Dat gaat dan over het percentage tolerable daily intake (TDI), neem ik aan. We moeten dus niet voldoen aan de normen voor grondwater. Waarom niet? Is dat op wetenschappelijke basis, op basis van procedures die standaard worden gevolgd? We zien dat daar in het dossier geregeld van wordt afgeweken om verschillende redenen. Of is dat op basis van een haalbaarheidsstandpunt? We zien het woord realisme heel vaak terugkomen in dit soort discussies. Gebeurt het vaker dat door de OVAM of andere organisaties wordt gevraagd om af te wijken van de standaardmethodes? Wat is de impact daarvan op de integriteit van het wetenschappelijk onderzoek?

Dan een laatste onderwerp: in april 2020, zes maanden voor het uitbrengen van het rapport, bespraken jullie de voorgestelde bodemsaneringsnormen met de sector. Aan tafel zaten onder andere de OVAM, Grondbank, maar daarnaast ook het Vlaams netwerk van ondernemingen (Voka), essenscia, BASF en zo verder. Is dat een gebruikelijke manier van werken? Ik neem aan van wel en dat dat soort waarden wordt afgetoetst met de sector. Dat hoeft op zich ook geen probleem te zijn, maar is het een gebruikelijke manier van werken dat een lopend onderzoek wordt voorgelegd aan de sector? Dan stel ik me toch vragen bij de samenstelling van de groep waarmee dat wordt afgetoetst. Voka en essenscia zijn werkgeversfederaties, dat zijn geen wetenschappelijke instellingen. Waarom worden daar ook geen werknemersfederaties bij betrokken? Zij werken iedere dag met die stoffen. Waarom worden daar geen gezondheidsorganisaties bij betrokken? Zij kunnen het volksgezondheidsaspect binnenbrengen. Riskeren we niet dat dergelijk overleg in één richting wordt geduwd door de samenstelling van de delegatie die mee aan tafel zit? Een heel concrete vraag: is er op die vergadering, op dat overleg een voorstel geweest om de grondwaternorm naar boven of beneden bij te stellen? Zo ja, door wie?

De voorzitter: Bedankt om to the point uw vragen te stellen, mijnheer D’Haese.

De heer Daniëls heeft het woord.

Koen Daniëls: Dank u wel voor de toelichting. Ik ga even terug naar de slide met de tijdlijn voor 2004-2006, 2008-2020, 2017-2020 en 2021 die jullie hebben gemaakt. Vanaf 2018 gaf u de toetsingswaarde voor de OVAM. U zegt dat de totale inname 20 nanogram per kilo per dag is, gebaseerd op EPA 2016. Welke toetsingswaarden zijn er in de periode 2004-2018 gebruikt? In uw slide staat: ‘2004-2006: Beschrijvend bodemonderzoek 3M: VITO, universiteiten ingeschakeld voor risico-evaluatie.’ Dat is 18 jaar geleden. Welke waarden zijn er toen gebruikt om te zeggen dat hier wel of geen probleem is en hoe zijn die waarden tot stand gekomen? Dan is er de periode van 2008 tot 2018: welke waarden golden toen voor PFOS en PFOA ‘in pasgeborenen en volwassenen’? Er kwamen daarna steeds meer stoffen bij. Welke waarden zijn er toen gebruikt of deed u gewoon de meting en stelde u vast hoe hoog de waarde was? Dat is mijn eerste vraag daaromtrent.

Mijn tweede vraag gaat over het meten in de lucht. Ik wil eigenlijk een duidelijk onderscheid maken tussen het meten van stofdeeltjes in de lucht en het meten van PFAS-verbindingen in gasvorm in de lucht. Ik ben recent in Blokkersdijk geweest, ik heb daar de potten met water van de VMM zien hangen. Het is de bedoeling dat daar stofdeeltjes in vallen en dat we in die stofdeeltjes PFAS meten. Wat mij interesseert is het meten in de lucht. Moet ik begrijpen dat er vandaag, op 29 oktober 2021, eigenlijk al zoiets bestaat om PFAS in gasvorm in de lucht te meten? Als we dat wel kunnen, sinds wanneer kunnen we dat dan? Vergeef me dat ik een onderscheid maak tussen ‘we’, de OVAM-VITO, en ‘we’ als in ‘er bestaat in de wereld een manier om dat te meten’. Dat onderscheid maak ik toch wel graag.

Een derde algemene vraag is of er in het verleden een moment is geweest waarin VITO een brief, een document of iets heeft geschreven om te melden dat ze hier te veel ten opzichte van een norm meten. Of gebeurt dat niet? Op een van de slides stond dat de resultaten eigendom zijn van de opdrachtgever. VITO is een kennisinstelling die meewerkt aan twee soorten onderzoek: eigen onderzoek of strategisch basisonderzoek en contractonderzoek/referentietaken. Ik maak het onderscheid. Jullie hebben eigen onderzoeken gedaan. Zaten daar onderzoeken naar de PFAS/PFOS-groep bij? Dan zijn jullie zelf eigenaar van de resultaten. Aan wie hebben jullie toen, en graag ongeveer wanneer, laten weten dat zich hier een probleem stelt?

Dan een laatste vraag, voorzitter en collega's, want dat is iets wat mij al heel lang opvalt: de aanpassing van de normen verandert per jaar heel snel. Ik ben geen kenner op dat vlak, maar ik heb al een paar keer gezegd dat er richtwaarden, drempelwaarden, normen, overschrijdingswaarden, toetsingswaarden, afleidingswaarden – allemaal waarden met al evenveel afkortingen van organisaties die daarmee bezig zijn – zijn. Die worden ook aangepast, soms met heel grote, soms met kleinere sprongen. Vanaf wanneer, vanaf welk jaartal, kun je eigenlijk zeggen dat er in de internationale wetenschappelijke wereld waar jullie zich in bevinden werd gezegd dat die bepaalde waarden golden? Ik heb ooit over 1500 nanogram per kilogram gelezen. Als we het nu over 0,15 of 0,63 nanogram hebben, dan is dat verschil immens. Vanaf welk jaar, internationaal gezien, zegt u dat die grote shift er is gekomen? Dank u wel.

De voorzitter: Dank u wel, mijnheer Daniëls, dat was zeer to the point.

Dan is het nu aan de Vlaams Belangfractie. De heer Claes heeft het woord.

Bart Claes: Goedemorgen. Dank u wel, voorzitter, en ook dank aan de mensen van VITO om hier aanwezig te zijn. Mevrouw Schoeters, u bent al een habituë. Het is de derde of de vierde keer dat u fysiek naar het parlement komt. Dat is al vaker dan sommige parlementsleden tegenwoordig (*Gelach*).

Maar goed we dwalen af en we moesten het kort houden, voorzitter.

Ik wil met mijn eerste vraag wel bij u beginnen, professor Schoeters. Ik wil meteen een vraag stellen over de resultaten van het bloedonderzoek die dinsdag werden bekendgemaakt. 59 procent van de deelnemers zit boven de HBM2-waarde (humane biomonitoring). Een waarde waarbij nadelige gezondheidseffecten op de lange termijn mogelijk zijn. Kunt u deze studieresultaten misschien iets meer in mensentaal toelichten? Ik denk dat de inwoners, zeker uit de regio Zwijndrecht, daar vol angst en spanning op zitten te wachten. Kunt u nu al verder adviezen verlenen op basis van deze studie, zeker wat betreft extra, dringende no-regretmaatregelen, alsook de medische opvolging van de getroffen inwoners?

Dan heb ik een algemenere vraag: kunnen jullie in het kader van het onderzoek van deze commissie naar de politiek verantwoordelijken, op basis van een tijdlijn iets meer duidelijkheid geven over op welke momenten en op welke wijze VITO bij respectievelijk het 3M-dossier, het Oosterweeldossier en het algemeen dossier van de PFAS-PFOS-problematiek in Vlaanderen werd betrokken? Vanuit welke ondernemingen, overheidsdiensten en/of kabinetten werden jullie gecontacteerd? Namen jullie in die optiek ook zelf initiatieven om bepaalde overheidsdiensten of Vlaamse regeringsleden te contacteren? Wat werd tijdens deze contacten besproken?

Mijn derde vraag werd al beantwoord tijdens de inleidende presentatie.

De heer Daniëls heeft het er ook kort over gehad, maar we weten intussen dat de PFAS- en PFOS-luchtemissies aanzienlijk kunnen bijdragen tot de verspreiding van PFAS- en PFOS-verontreiniging met ook bodem- en grondwaterverontreiniging als gevolg. Beschikken jullie intussen over modellen om de impact van PFAS- en PFOS-luchtemissies te berekenen om potentieel verontreinigde regio's en zones in kaart te brengen? Bestaan

er al meettoestellen om op emissiepunten waar mogelijke PFAS- en PFOS-luchtemissies kunnen plaatsvinden, die stoffen continu te monitoren? Indien neen, binnen welke termijn zien jullie dan dergelijke toestellen op de markt komen? Achten jullie het mogelijk om voor bepaalde bedrijven zo'n permanente monitoring als bijzondere vergunningswaarde op te leggen in afwachting dat zo'n verplichting via sectorale voorwaarden in de omgevingswetgeving zou worden ingevoerd?

Afgelopen dinsdag kregen de leden van deze commissie het bericht dat 3M beroep heeft aangetekend tegen de strengere lozingsnormen die werden opgelegd. Een van de argumenten van 3M is dat de regelgeving niet correct wordt toegepast en ook dat er een nodige overgangstermijn moet worden geboden. Wat vinden jullie als expert van dat eerste argument, namelijk een schending van de regelgeving? Wat is in jullie ogen, rekening houdend met de huidige stand van de techniek, een redelijke overgangstermijn om die 3M-installaties in die zin aan te passen zodat de nieuwe lozingsnormen zouden kunnen worden gehaald?

Ik heb nog een korte laatste vraag. Een tijd geleden werd in een artikel in De Tijd gewag van gemaakt dat er in 2008 al een risicoanalyse zou zijn geweest. VITO zei daarin dat er PFOS in de bodem zat en dat het grondwater in Zwijndrecht, meer bepaald in de Neerstraat, zeker niet meer voor consumptie of drinkwater vatbaar was. Dat werd toen zelfs in de gemeenteraad besproken. Kunnen jullie me daar iets meer informatie over geven? Wat is daar juist mee gebeurd? Wat heeft het gemeentebestuur van Zwijndrecht daar toen mee gedaan?

De voorzitter: Dank u wel, mijnheer Claes.

Mevrouw Rombouts heeft het woord.

Tinne Rombouts: Ik wil eerst en vooral de spreker bedanken voor de toelichting, waarin werd gestart met de duiding van de opdrachten en de situering van VITO. Ik wil daarbij terugkomen op de OVAM die ook heel duidelijk heeft aangegeven dat zij voor specifieke wetenschappelijke expertise op actoren zoals VITO rekent. VITO is in dezen eigenlijk een van de belangrijkste partners voor de OVAM. Ik meen ook te hebben begrepen dat andere Vlaamse instellingen, zoals het agentschap Zorg en Gezondheid, ook wel een beroep kunnen doen op jullie expertise om hen bij te staan met wetenschappelijke kennis.

Uit de informatieve ronde komt sterk naar voren dat de wetenschappelijke kennis een heel sterke evolutie heeft doorgemaakt door de jaren heen, maar zeker de laatste jaren, en meer bepaald van 2018 tot nu. Ik zou willen vragen of u dat ook beaamt? Stelt u ervan uit dat ook zo? Wat zijn voor u nog andere belangrijke mijlpalen in die evolutie? Mijn vraag is misschien ingehaald door de slides die u hebt gepresenteerd, maar het valt mij op dat ze qua normering en dergelijke meer in 2018 starten. Ik wil toch heel duidelijk de vraag stellen wat voor u de mijlpalen in de dossiers zijn en hoe u dat ervaart.

Kunt u ten tweede toelichten in welke mate u de afgelopen jaren als instelling specifiek betrokken bent geweest bij PFOS en PFAS? Dan bedoel ik of u specifieke vragen hebt gehad vanuit de OVAM, eventueel ook vanuit het agentschap Zorg en Gezondheid en/of andere Vlaamse overheidsdiensten. In welke mate hebt u als instelling vrijwillig advies gegeven over deze thematiek van PFOS en PFAS ten aanzien van de Vlaamse overheid? Ik heb gezien dat risico-inschatting duidelijk ook tot de taken van VITO behoort. Dat staat ingeschreven vanaf 1991. Ik zag wel dat voor de periode 2014-2018 dit hoofdzakelijk via contractonderzoek gebeurde. Vervolgens gebeurt dit voor 2019-2023 uitsluitend via contractonderzoek. Ik heb de indruk dat er in de tijd een evolutie is voor de wijze waarop dat gebeurt. Kunt u daar wat duiding over geven? Op wiens vraag gebeurt dat dan? Is dat ook om het vatbaar te houden of wat moet ik achter die evolutie zoeken? Of moet ik afleiden dat als dit voor 2019-2023 uitsluitend via contractonderzoek gebeurt, er eigenlijk geen vrijwillig advies zou kunnen worden gegeven? Ik zeg 'zou

kunnen worden gegeven', of wordt dat in eerste instantie niet verwacht? Het kan nog wel, maar het wordt niet verwacht? Mij lijkt het belangrijk om ook wat duidelijkheid te krijgen in hoe we dat moeten interpreteren. Het sluit misschien een stukje aan bij de vraagstelling van de heer Daniëls. Als er inderdaad toch wel dingen worden vastgesteld op het terrein, in welke mate kan VITO dan alarmbellen laten afgaan bij de Vlaamse overheid?

Ik wil vervolgens graag even stilstaan bij het feit dat we heel wat informatie over normbepalingen voor bodem en water zien, maar dat de luchtemissies daarbij niet in het vizier komen. Vandaag lijkt het toch dat luchtemissies misschien wel, ik spreek duidelijk met voorwaardelijke woorden, een grotere impact hebben. Ben ik correct als ik 'misschien wel' zeg, of is dat intussen al aangetoond en/of hoe verklaart u vanuit uw wetenschappelijk inzicht of ervaringen dat daar in het verleden eigenlijk niets over is terug te vinden? Ik wil trouwens graag nog verwijzen naar een verslag van professor Tytgat, die zelf expliciet aangaf dat PFOS en PFOA en ik citeer: "De meest bestudeerde moleculen zijn van de familie bekend onder de naam PFCs. Zij kunnen beschouwd worden als niet-vluchtige verbindingen." Dat stond toen in zijn rapport. Hoe kijken jullie daarnaar, rekening houdend met het tijds kader, zowel naar het verleden toe als naar vandaag? De studie dateert van 2017. Ik verwijs ook nog naar een uitspraak van mevrouw Schoeters, die in een eerdere bespreking hier zei dat recente info aangeeft dat het niet uitsluitend voeding is waarlangs PFOS zou kunnen worden verspreid of zou kunnen worden opgenomen. Dat zijn heel recente studies. Kan er wat duiding worden gegeven over welke specifieke periode, data, jaartallen we spreken?

Dan wil ik nog even stilstaan bij de meetmethodieken. Vanuit de dienst Inspectie is regelmatig naar voren gekomen dat zij haar meetscala baseert op de informatie die ze krijgt, maar dat ze daarnaast ook moet stilstaan bij wat ze kan meten. Het wijst er alleszins op dat er wel wat hiaten in de meetmethodieken, meettechnieken zitten. Kunt u ons daar wat duiding over geven? Welke hiaten ervaren jullie vandaag nog in de meetmethodieken en hoe is dat in de tijd geëvolueerd?

Dan wil ik nog kort even stilstaan bij het biomonitoringsnetwerk. In het eerste informatieve gedeelte kregen we duidelijk te horen dat het biomonitoringsnetwerk al verschillende jaren de meting van PFAS heeft opgenomen in zijn programma's. Wilt u nog eens kort daarvan de conclusie meegeven? Als we dit nu naast de bloedonderzoeken leggen die deze week zijn bekendgemaakt, dan roept dat, heel normaal, bij iedereen een aantal vragen op. In de overzichtsnota's vanuit het departement werd gesteld dat het agentschap Zorg en Gezondheid zich zou hebben teruggetrokken uit het biomonitoringsnetwerk. Dat is een formulering die op verschillende manieren kan worden geïnterpreteerd, want later zien we dan wel dat het agentschap Zorg en Gezondheid wel degelijk verder betrokken is bij het biomonitoringsnetwerk. Ik zou gewoon willen vragen hoe ik dat moet interpreteren. Hoe werkt dat precies? Wie heeft welke rol daarin? Is het agentschap Zorg en Gezondheid hierbij nog betrokken?

Kunt u ten tweede ook nog de wijze waarop de scope van het meetnetwerk precies werd bepaald toelichten? Hoe werd dat meetnet bepaald, en op basis van welke wetenschappelijke inzichten werd dat uitgezet? U sprak toen ook over open oproepen voor eventuele voorstellen van projecten of meetnetwerken, of dat denk ik daar toch onder begrepen te hebben. Werden toen voorstellen met betrekking tot PFAS ingediend? Zijn daarvoor voorstellen naar voren gekomen? Van wie kwamen die voorstellen of werden die dan niet opgenomen? Kunt u daarover duiding geven? Tot hier mijn vragen, voorzitter.

De voorzitter: Dan is het aan collega De Vroe van de Open Vld-fractie.

Gweny De Vroe: Bedankt aan de sprekers. Ik heb toch een aantal vragen. Ik wil in eerste instantie de vraag stellen of jullie op enig moment bepaalde politieke druk in dit dossier gevoeld hebben, en of jullie vinden dat jullie op een onafhankelijke manier jullie werk hebben kunnen verrichten.

In tweede instantie: over de beste beschikbare technieken (BBT's) is het ook al vaak gegaan in deze onderzoekscommissie. En in het Vlaams reglement betreffende de milieuvergunning (VLAREM) wordt dat gedefinieerd: de beste beschikbare technieken zijn "op zodanige schaal ontwikkeld dat de technieken, kosten en baten in aanmerking genomen, economisch en technisch haalbaar in de industriële context kunnen worden toegepast, onafhankelijk van de vraag of die technieken al dan niet op het grondgebied van het Vlaamse Gewest worden toegepast of geproduceerd, mits ze voor de exploitant op redelijke voorwaarden toegankelijk zijn." Maar tegelijkertijd wordt bij de bepaling van de BBT als criterium in aanmerking genomen of er vergelijkbare processen, apparaten of exploitatiemethoden zijn die met succes op industriële schaal zijn beproefd.

Daar zit natuurlijk toch wel een contradictie, en ik wil graag van jullie weten hoe jullie dat toepassen, hoe jullie dat in dit dossier hebben toegepast. Welke mogelijke verbeteringen ziet VITO specifiek op basis van die BBT, procesmatig, in de totstandkoming van de vaststelling van die BBT qua definiëring, of in de toepassing van de BBT in vergunningen? Ik wil graag weten hoe jullie daar toekomstgericht tegenover staan, ook in het kader van het dossier. Want dat is toch al regelmatig aan bod gekomen.

Verder wil ik graag informeren naar de samenwerking met de Vlaamse overheid. In welke mate was u op de hoogte of werd u door de OVAM, de VMM-vergunningverleners op de hoogte gehouden van de in 2008 tot en met 2019, toegepaste normeringen? Heeft VITO in die periode – en we spreken van een startfase in die normering – vraagtekens geplaatst bij bepaalde normen die op dat moment gehanteerd werden? Of behoort dat volgens jullie niet tot de taken van VITO? Zouden jullie dat nu anders gedaan hebben, nu jullie de evolutie in het dossier kennen?

Dan was ik graag nog even verdergegaan over de communicatie. Want daar hebben we in de commissie toch al wat vragen bij gesteld. Volgens de informatie die we ontvingen, deelde VITO in 2008 in de gemeenteraad van Zwijndrecht al mee dat er PFOS in de bodem en in het grondwater van de woonwijken zit. Inwoners van de Neerstraat, op 1 kilometer van de site, kregen toen al het advies om geen grondwater te drinken. Dat is al meer dan 13 jaar geleden. Werd die informatie op dat moment goed gedeeld met alle betrokken administraties, en ook met de ministers? Hoe moeten we dat feit eigenlijk exact in detail vandaag kaderen? Want dat is denk ik een belangrijk momentum. Wat heeft VITO de jaren nadien gedaan met het onderzoek in Zwijndrecht, en de vervolgonderzoeken die jullie gedaan hebben, ik bedoel dan op het vlak van communicatie?

We springen dan direct een tiental jaar verder, naar het najaar van 2017, waarover hier in de commissie al heel wat vragen gesteld werden. Waarom nam men hier de beslissing tot niet-communicatie? Op 12 oktober werd namelijk beslist dat de OVAM niet zou communiceren over de aanwezigheid van PFAS in het kader van de Oosterweelwerken. Was VITO op dat moment daarbij betrokken, bij de uiteindelijke beslissing tot niet-communicatie naar de omwonenden? Dat was toch een belangrijk moment. Heeft VITO toen ook het rapport van de heer Tytgat ontvangen, en hebben jullie daar verdere onderzoeken, inspraakmomenten met de heer Tytgat over gehad? Hoe kijkt u terug naar de beslissing die jullie toen hierover genomen hebben?

Uit onze documenten blijkt ook dat er op 16 oktober een mail is verstuurd vanuit AfzinkTunnel Linkeroever Antwerpen Studiebureau (ATLAS) en RoTS naar de Beheersmaatschappij Antwerpen Mobiel (BAM) – we hebben hen ook gehoord – waarin het onder meer gaat over het Nederlandse CSOIL-model dat gebruikt werd bij het bepalen van humane risicogrenzen. Het gaat er met name over of in blootstellingsroutes het eten van eieren en groenten en het risico voor spelende kinderen al dan niet mee is opgenomen in het bepalen van die humane risicogrenzen.

Er werd gezegd dat de OVAM die vragen moet beantwoorden, aangezien deze niet spelen ter hoogte van het wegentracé, maar wel in Zwijndrecht. Er werd toen ook voorgesteld om VITO mee te betrekken voor het berekenen van die humane risico's. Zijn jullie toen

daadwerkelijk gecontacteerd door BAM/Lantis of Lantis/RoTS voor het berekenen van die humane risico's? En wat is daaruit voortgekomen (Lantis: Leefbaar Antwerpen door Innovatie en Samenwerken)?

Er werd niet alleen in 2017 gesproken over die bewonerscommunicatie. Ook in 2018 zijn er nog twee momenten geweest waar dat terug naar boven is gekomen. En ik had ook graag van jullie geweten – ik heb die vraag ook vorige keer gesteld aan de anderen die hier gehoord zijn – of jullie daar op dat moment ook bij betrokken geweest zijn, en of jullie dat op dit moment, in de evolutie van dit dossier, anders zouden hebben gedaan?

Dan kom ik tot het luik lucht. Al in 2006 was er mogelijk sprake van PFAS in de lucht. Bent u van mening dat dit in de hele periode afdoende onderzocht werd, en was het volgens u een taak voor VITO om dat nog verder gedetailleerder te onderzoeken? Zo neen, voor wie dan wel?

Volgens de informatie die we ook ontvingen was het agentschap Zorg en Gezondheid in dat hele proces rond het onderzoek en die bewonerscommunicatie op dat moment nooit betrokken. Nadien, eigenlijk pas heel recent, werden ze bij alles betrokken, ook bij de communicatie naar de lokale besturen et cetera. We hadden graag geweten hoe jullie daar nu tegenover staan, en of u daar op enig moment zicht op hebt gehad.

Recent, bij de hoorzitting van de OVAM, kregen we te horen dat het toch niet aan de OVAM was om humaan toxicologische effecten verder in te schatten. Maar het lijkt er wel op dat dat exact is wat er gebeurde. De OVAM communiceerde naar haar partners dat er op dat moment, volgens de gehanteerde normen en vaststellingen, geen humaan toxicologisch risico was. En op basis daarvan, zo lijkt het, werd er dan beslist dat er niets meer hoefde te gebeuren. Was het vanuit jullie ervaring en expertise wel of niet de taak van de OVAM om die inschatting op dat moment te maken? En als het niet aan de OVAM was om die beslissing op dat moment te nemen, wie moest die beslissing op dat moment volgens jullie dan wel nemen?

Dan had ik ook graag een aantal rechtstreekse vragen willen stellen aan mevrouw Schoeters. Het Steunpunt Milieu en Gezondheid doet via haar Vlaamse humane biomonitoringscampagnes al sinds 2007 onderzoek naar de aanwezigheid van PFOS in het bloed bij de deelnemers. Jullie zagen in de derde cyclus, 2012-2015, dat PFOS zich duidelijk opstapelden en dat jullie hogere waarden optekenden dan bij pasgeborenen. Toen zagen we al waarden boven die 5 microgram en 7 microgram bij toch wel een deel van de mensen die in dat onderzoek zaten.

Wat werd er toen, op dat moment, met die resultaten gedaan? Wordt dat op dat moment in bepaalde adviezen gegoten? In welke mate werden die resultaten met administraties gedeeld, zoals het agentschap Zorg en Gezondheid – dat naar mijn mening maar zeer laat werd betrokken? Wordt dat in die mate ook besproken met de betrokken kabinetten op dat moment? Vinden jullie dat er op dat moment met die resultaten op politiek vlak voldoende werd gedaan? In de plenaire vergadering eergisteren ging het ook gedetailleerd over die bloedstalen, de mensen van Zwijndrecht maken zich enorme zorgen, en terecht. Ik had graag geweten, met de informatie van de bloedstalen, met die bloedafnames die toen gebeurd zijn, of u vindt dat er voldoende gebeurd is, en welke fouten er volgens jullie op dat moment werden gemaakt. Tot daar de eerste ronde, voorzitter.

De voorzitter: Bedankt, collega De Vroe. Dan is het nog aan collega Schauvliege.

Mieke Schauvliege: Het voordeel van de laatste te zijn is dat zo goed als alle vragen al gesteld zijn. Maar ik heb er toch nog een aantal, om aan te vullen.

Ten eerste was er de vraag van een collega over de capaciteit die VITO heeft om bloedanalyses doen. Dat was een van de redenen, wordt nu gezegd, waarom de volledige bevolking van Zwijndrecht niet onmiddellijk kan worden getest. Maar dat gaat over die bloedanalyses. Eigenlijk werd datzelfde verhaal ons ook verteld over de bodemstalen. Ook daar is er maar een beperkte capaciteit. Kunt u daar ook bijkomende uitleg over geven? Wat is de capaciteit precies, en waar kunnen we terecht om te zorgen dat er toch

stappen vooruit gezet kunnen worden? Want aan het tempo waarop nu onderzocht wordt – iedereen draait op volle toeren, dat beseffen we wel – zijn we nog jaren bezig. Dus dat lijkt me belangrijk om mee te nemen.

Ten tweede hebben jullie verschillende soorten onderzoek. Er is onderzoek in opdracht van de overheid, onderzoek in opdracht van de sector. Ik had eigenlijk graag van u gehoord in welke mate jullie een geheimhoudingsplicht hebben, voor welk soort onderzoek, en hoe jullie daarmee omgaan. En in welke mate is er een meldingsplicht? Heel concreet wil ik vernemen of in de opdrachten die jullie gedaan hebben voor verschillende overheden, maar ook voor derden, jullie resultatenanalyses hebben gedaan op concentraties van PFAS, die dermate alarmerend waren dat er een signaal had moeten zijn gegeven. Hebben jullie, sinds jullie onderzoek naar PFAS, analyses of opdrachten uitgevoerd voor derden, die zeer alarmerend zijn en waarover jullie niet gecommuniceerd hebben? Ik verwijs graag naar een onderzoek uit 2001 dat we ontvangen hebben en dat door jullie zou zijn uitgevoerd, en waar er toch wel grote drempels zijn overschreden. Dat rapport is toegevoegd aan het bodem-saneringsonderzoek, en we vragen ons af in wiens opdracht dat onderzoek gebeurde: was dat in opdracht van de OVAM of van 3M? En waarom is daar niet verder op doorgegaan?

We hebben in de hoorzitting van de commissie Leefmilieu een toelichting gehad over de toepassing van het S-Risk-model. Dat gebruiken jullie om normen te gaan bepalen. Maar dat wordt niet gedeeld met het publiek. Mijn vraag is waarom dat zo is. Als ik dat vergelijk met de manier waarop men daar in Nederland mee omgaat, dan gebruikt men daar de applicatie CSOIL, en dat is wel publiek toegankelijk. Waarom vraag ik dat, specifiek? Omdat we hier op deze hoorzitting van een bodemdeskundige gehoord hebben dat die geprobeerd heeft om de 70 microgramnorm te achterhalen met dit model, en dat dat onmogelijk was. Meerdere mensen hebben dat al geprobeerd, en niemand kan het traject dat gevolgd is om die norm te bepalen, op basis van dat model proberen te achterhalen. Ik vraag me daarnaast ook af hoe dat model geactualiseerd wordt met nieuwe inzichten, nieuwe normering, nieuwe gegevens, wetende dat PFAS zo ontzettend evolueren.

Ik heb nog een aantal vragen over de grondverzetnormen of de indicatieve normen die zijn opgemaakt door RoTS. Uit de communicatie die we hebben kunnen raadplegen blijkt dat er expliciet beslist is om RoTS de opdracht te geven om die normering te gaan opstellen. Waren jullie daarvan op de hoogte, zijn jullie daar vooraf over geconsulteerd, is afgetoetst of jullie dat mogelijk konden doen? Wat is jullie reactie op het feit dat een derde die normen bepaald heeft? Hebben jullie die gepeerreviewed of niet? Hebben jullie daar advies over gegeven? Wat is jullie reactie op het uiteindelijke resultaat waarbij 8 microgram per kilogram PFOS en 70 microgram per kilogram PFOS is bepaald? Kunnen jullie in de normering vinden, wetende dat we hier de afgelopen hoorzittingen hebben kunnen horen dat er redelijk veel fouten gebeurd zijn, aannames gebeurd zijn die absoluut niet gebaseerd zijn op de wetenschappelijke inzichten die op dat moment beschikbaar waren, noch op de normering die in het buitenland beschikbaar was?

Dan heb ik een vraag over PFAS-expertise in Vlaanderen. Kunt u mij vertellen wie de grote PFAS-expert is in Vlaanderen? Misschien graag een top drie.

Meerdere collega's hebben al vragen gesteld over lucht. Al in 2006 is duidelijk geworden dat de OVAM in haar bodemrapport aangeeft dat er mogelijk nog een andere verspreidingsroute is: de lucht. Vandaag is er nagenoeg een consensus over dat daar een verspreidingsroute is die moet worden onderzocht.

Dinsdag is op de voorstelling van de resultaten van de bloedanalyses meegedeeld welk verder onderzoek er zal gebeuren. Ik heb in de stukken die we gekregen hebben ook een model gevonden dat een inschatting maakt van verspreidingsroutes, en dat gaat over luchtdepositie. Daarbij wordt heel duidelijk aangegeven dat, als we kijken naar de overheersende windrichting, of dat dan via gas is of depositie, het de logica zelf is dat er ten oosten van 3M risico's zijn op verhoogde concentraties. Dat is dan in eerste

instantie in de bodem, zou ik denken, want dat valt neer, maar uiteraard ook in het bloed van de mensen. Mijn vraag is heel concreet: waarom is er nog nooit een deftig onderzoek gedaan naar de aanwezigheid van PFOS/PFAS in de bodem in de omgeving van Antwerpen, en blijft men eigenlijk continu rond Zwiendrecht cirkelen, wetende dat er al sprake is van deposities in 2006 – dus zowel in de bodem als in het bloed? En waarom is er nu opnieuw beslist om daar niet naar te kijken? Is die overweging gemaakt, hebben jullie daar zelf op aangestuurd? Of zijn daar andere afwegingen gebeurd?

VITO, en ook u, mevrouw Schoeters, zit in heel wat Europese projecten: het Human Biomonitoring Project op Europees niveau, EuroMix, en een aantal andere projecten. Kunt u daar wat meer info over geven, over al die Europese samenwerkingsverbanden? Kunt u mij vertellen waarom u al jaren actief bezig bent met dergelijke projecten? Hoe kunt u verklaren dat er op het vlak van PFAS pas nu alarmbellen afgaan, wetende dat er toch 300 mensen worden opgevolgd in dat biomonitoringsnetwerk op PFAS?

De voorzitter: Bedankt, collega Schauvliege.

Ik had zelf ook heel wat vragen rond die normering, maar ik denk dat die zeker en vast al gesteld zijn.

Ik wil even dieper ingaan op die periode waarover we het in de commissie eigenlijk al vaker gehad hebben: de periode 2017, en dan vooral september-oktober 2017. Daar hebben we in het kader van de Oosterweelverbinding gezien dat er toch heel wat mensen op de hoogte waren van de problematiek. We proberen denk ik met de onderzoekscommissie ook na te gaan in welke mate wie op de hoogte was, wanneer, en wie daar een bepaalde rol in gespeeld heeft. Daar heb ik toch nog een aantal vragen over.

Werden jullie in die periode, september-oktober 2017, geconsulteerd door Vlaamse administraties, door kabinetten, door ministers, over de rapporten van professor Tytgat, om jullie visie te geven over die problematiek? Is het eventueel mogelijk om daar toch eventjes op in te zoomen, op de communicatie die er in die periode met verschillende actoren eventueel geweest is? Merken jullie dat er sindsdien, sinds eind 2017, ook een verscherpte aandacht is voor de PFOS-problematiek, vanuit politieke hoek of vanuit de Vlaamse administraties? Werden er sindsdien ook meer onderzoeken daarrond gevraagd? Zijn er eventueel ook bijkomende middelen vrijgekomen om dat onderzoek te voeren? Hebben jullie de personeelsbezetting uitgebreid gezien of is dat niet het geval? Dat zijn een aantal bijkomende vragen, maar ik denk dat de belangrijkste vragen daarnet ook al door de collega's zijn ingesteld.

Ik geef jullie graag het woord. Ik zou voorstellen dat jullie proberen om onderling te bekijken wie op welke vragen antwoordt. Ik weet dat er veel vragen gesteld zijn. Probeer zoveel mogelijk van de vragen al te beantwoorden, als bepaalde vragen door de mazen van het net geglipt zijn, zullen de collega's er wel nog op terugkomen.

Ik geef jullie graag het woord.

Dirk Fransaer: Er zijn heel veel vragen. Sommige vragen kunnen we niet beantwoorden omdat we inzake de analysemethodes andere mensen erbij moeten betrekken. U zult ons dat vergeven. We zullen zien wat er overblijft op het einde van de rit.

Ik stel voor dat Kaat Touchant begint. De meeste vragen zitten in haar hoek.

Kaat Touchant: Ik had een aantal slides voorbereid. Mag ik ze laten zien?

De heer Fransaer heeft daarnet de tijdlijn al wat toegelicht. Hier is het iets gedetailleerder.

In 2018 start de afleiding van de toetsingswaarden. In 2017 heeft de OVAM een project opgestart, ik denk met de deskundige van Arcadis, om risicolocaties met betrekking tot PFAS in kaart te brengen. Wij waren van dat onderzoek op de hoogte. Wij zaten in de stuurgroep. Die studie is vooral door Arcadis uitgevoerd. Op dat moment ontstond de

vraag naar een normeringskader. In 2018 hebben wij opzoeken gedaan naar eigenschappen van die stoffen: hoe ze voorkomen in het milieu, wat hun fysicochemie is, ook met betrekking tot de achtergrond: wat zit er in de lucht, wat zit er in bepaalde media? Dat wordt allemaal opgezocht, evenals de gezondheidkundige grenswaarden die zo sterk dalen.

Waarom vooral PFOS en PFOA? Omdat dat de twee stoffen zijn waarover er het meeste wetenschappelijke informatie is. Over alle andere PFAS ontbreekt de informatie. Voor de twee stoffen zijn er toetsingswaarden. Normen worden het pas als het officieel wordt toegekend en in een wettelijk kader gegoten. We spreken nog altijd over toetsingswaarden.

In 2019 hebben we toetsingswaarden afgeleid, die we de humane toetsingswaarden noemen. Dat heeft te maken met de blootstellingsrisico's voor de mens. Dat is gebeurd op basis van het S-Risk-model en ook op basis van de EPA 2016. We hebben die opzoeking gedaan in 2018. Toen was de EPA-norm de enige norm die officieel gepubliceerd was. Naast de humane toetsingswaarde wordt ook altijd gekeken naar de ecotoxicologie: welke waarden moeten wij op basis van ecotoxiciteit naar voren schuiven? Dat is gebaseerd op een literatuurstudie.

In oktober 2019 hebben wij op regelmatige basis overleg met Nederland, met mensen van RIVM die ook met die bodemmaterie bezig zijn. Wij hebben het gehad over de aanpak van de normering, de parameterkeuze en de ecotoxicologie, maar ook over hun visie op EFSA, want op dat moment was er wel al een voorlopige EFSA-norm gepubliceerd. Toen hadden een aantal landen al hun bemerkingen ingediend over die norm.

In januari 2020 werd ons draftnormeringsrapport overgemaakt aan de OVAM. Daar heeft men een week later die draftversie doorgestuurd in het kader van het sectoroverleg dat op 2 april 2020 heeft plaatsgevonden. De OVAM heeft dat sectoroverleg georganiseerd. De sectororganisaties en overheden waren daarop aanwezig. Het sectoroverleg was vrij informatief. Er zijn geen bemerkingen op gekomen. Hier en daar werd een toelichting toegevoegd, maar er zijn alleszins geen herberekeningen geweest of norm- of waarde- of parameterkeuzes aangepast naar aanleiding van dat overleg.

Op 15 april 2020 was er op vraag van essenscia en 3M nog een overleg, met de OVAM en VITO erbij. Ook op basis van dat overleg werd het document niet aangepast. In mei 2020 hebben wij ons finaal rapport overgemaakt.

In juni 2020 heeft de OVAM de belangrijkste elementen uit dat rapport op haar website geplaatst. Pas in september 2020 werd de nieuwe EFSA-norm officieel gepubliceerd. Alle voorgaande publicaties waren voorstellen. In die voorstellen was er een duidelijke neerwaartse tendens. Zolang iets een voorstel is, is het onze algemene aanpak dat we er geen rekening mee houden.

In oktober 2020 verscheen er een Engelstalige versie op de S-Risk-website. Daar hebben we geen nieuwe doorverrekeningen voor gedaan. We hebben in die publicatie wel melding gemaakt van de nieuwe EFSA-normering. Iedereen was er dus van op de hoogte.

We hebben dan bodemnormen afgeleid voor het landbouwbestemmingstype. Bodemsaneringsnorm II was nog onder voorbehoud omdat we geen weet hadden van welke achtergrondconcentraties of streefwaarden we terugvonden. Dat onderzoek werd uitgevoerd in 2020. Toen het klaar was, werd gevraagd om het waarde vrij gebruik van bodem af te leiden.

Iemand zei dat dat niet is gebeurd met S-Risk. S-Risk wordt gebruikt voor het afleiden van humane bodemsaneringsnormen of terugsaneerwaarden, maar niet voor de waarde vrij gebruik of het bouwkundig bodemgebruik.

Nadat de studies waren afgerond, werd het uittreksel op de OVAM-website aangepast met die nieuwe informatie.

De volgende slide heeft te maken met de keuze van de gezondheidkundige grenswaarde. Dat gebeurt niet ad hoc. Dat staat beschreven in de basisinformatie voor risico-evaluatie, een document dat wij in het verleden hebben opgesteld in opdracht van de OVAM. Dat is ook een wetenschappelijk document. Dat wil zeggen dat wij voor alle stoffen waarvoor wij normen afleiden eenzelfde kader en dezelfde manier van opzoeken hanteren. Ook hier hebben wij dat gedaan. Er is natuurlijk een verschil tussen de gezondheidkundige grenswaarde, de risicogrenzen en de normen. De gezondheidkundige grenswaarden zijn sterk gedaald. Deze waarden zeggen ons hoeveel iemand binnen mag krijgen zonder dat dit gevolgen heeft voor zijn gezondheid. Wij hanteren dat in onze risicobeoordeling, de S-Risk. Maar die waarden hebben geen wettelijke status. Het is geen verplichting om ze te hanteren. Het gaat om de toelaatbare dagelijkse of wekelijkse inname.

Dan zijn er de toetsingswaarden of de voorlopige normen: de risicogrenzen. Daar bekijken we welke concentratie in een bepaald medium, in dit geval bodem, qua risico aanvaardbaar is voor de mens. Die hebben ook nog altijd geen wettelijke status, maar ze maken het de deskundigen natuurlijk gemakkelijker bij het opstellen van hun bodemdossiers. Pas wanneer die waarden door de OVAM naar de regering worden gebracht, worden ze opgenomen in het Vlaams reglement betreffende de bodemsanering (VLAREBO). Op dit moment zijn de PFAS-normen daarin nog niet opgenomen.

Hoe gaan we die dan selecteren voor onze normering? De gezondheidkundige grenswaarden worden afgeleid door gerenommeerde nationale en internationale instellingen. Ik geef daar straks een overzicht van en licht dan toe hoe wij die instellingen beoordelen. VITO doet dat niet zelf. Dat is meestal gebaseerd op dierproeven of epidemiologische studies waarbij onderzoek gebeurt naar gezondheid en ziekte in populaties. Er wordt rekening gehouden met de gevoeligste eindpunten. Hoe moeten wij daarin een keuze maken voor het afleiden van bodemnormen? Wij gaan alle instituten na die de gezondheidkundige grenswaarden rapporteren en brengen ze samen in een overzicht. We bekijken hoe die instituten de carcinogeniteit van die stoffen beoordelen. Op basis daarvan bekijken wij welke waarden wij oordeelkundig kiezen. Deze informatie is voor wat betreft PFOS en PFOA opgenomen in de hoofdstukken 2.7.4. en 2.7.5. voor PFOS en 3.7.4. en 3.7.5. voor PFOA. In tabellen staat een overzicht van alle beschikbare gezondheidkundige grenswaarden.

In de tabel met alle instituten die wij bekijken, staan de instituten vermeld die wij beschouwen als primaire bron of als secundaire bron. Aan de primaire bron hechten wij meer belang. Als een primaire bron een gezondheidkundige grenswaarde ter beschikking stelt, krijgt hij voorrang op de secundaire bronnen.

We bekijken ook de ouderdom van die publicaties. Voor carcinogeniteit komt dat uit classificaties. Daar wordt de voorkeur gegeven aan Europese instellingen of aan het Internationaal Agentschap voor Kankeronderzoek (IARC). Vervolgens moeten wij een oordeelkundige keuze maken. Die wordt gebaseerd op de recentheid van de studies en ook op of het een Europese instelling is of de WHO (World Health Organization). Ons beleid steunt sterk op Europa, en Europa kijkt vaak naar de WHO. De primaire bronnen zijn supranationale bronnen met een goede peerreview. De methodologie of de afleidingsmethode daarvan is traceerbaar en transparant.

Dat is een initiële leidraad. Daarnaast kijken wij ook naar lokale versus systemische effecten, naar de consistentie tussen waarden en routes en type-effecten, en naar de beoordeling van de eindpunten. Dat vergt toch wel een toxicologische kennis.

Dit schema zit ook in de basisinformatie voor risico-evaluatie. Wij volgen dat voor alle stoffen. Voor PFOS en PFOA hebben wij dit ook gevolgd. Aangezien er geen WHO-

advieswaarden voor PFOS en PFOA zijn, konden we daar niet op terugvallen als primaire bron. De US EPA was recenter dan de bron van EFSA 2008. Die is toen naar voren gekomen als de te hanteren waarde. Ook RIVM had een waarde op dat moment, maar het wordt door ons beschouwd als een secundaire bron. Daardoor is RIVM niet geselecteerd. Op basis van dit schema en onze expertise hebben wij gekozen voor US EPA 2016, aangezien de EFSA-waarde van 2018 een nog niet officieel gerapporteerde voorstelwaarde was. Als je dan de evolutie in 2 jaar bekijkt, zie je dat het terecht was om die waarde nog niet te hanteren.

Deze slide werd ook gebruikt op het sectoroverleg van 2 april 2020 met betrekking tot het voorstel van die voorkeur voor US EPA, die 20 nanogram voorstelde, en niet voor RIVM, dat 6,25 nanogram voorstelde. Het EFSA-voorstel werd wel mee doorgerekend in ons rapport. Dat was 1,8. Daaraan werd door ons geen voorkeur gegeven.

Hier ziet u de evolutie van de gezondheidkundige grenswaarde. Voor PFOS zat de EFSA 2008 nog op 150 nanogram per dag. Nu zitten we met een waarde die kleiner is dan 0,63. De recente waarde van EFSA is gebaseerd op vier stoffen in plaats van twee: PFOS en PFOA. Er is een duidelijke neerwaartse trend. Op het moment van de publicatie van onze toetsingswaarde stond dat nog sterk ter discussie. (*Opmerkingen*)

Dat is geen officieel gepubliceerde waarde. Dat was een voorstelnorm. Hij is er nooit doorgekomen. Tussentijds is er nog een ander getal geweest. Eerst ging het van twee aparte – 13 voor PFOS en 6 voor PFOA – in februari 2020 naar een tolerable weekly intake (TWI) voor vier stoffen: PFOS, PFOA, PFNA en PFHxS, en die bedroeg 8. En uiteindelijk is het dan op een paar maanden tijd nog eens gedaald naar die 4,4. Dat werd dan omgerekend naar die 0,63 per dag. Bij die 0,63 werd geen rekening gehouden met het feit dat het over vier stoffen gaat omdat er ook nog discussie is over of we die stoffen als epipotent beschouwen, waarbij de ene stof meer of minder belang heeft dan de andere. Dat staat op dit moment allemaal nog ter discussie.

Koen Daniëls: Voor een goed begrip: eigenlijk is het Australië-2017, en dan is de volgende officiële EFSA-2020. Zo moet ik het toch lezen?

Kaat Touchant: Dit overzicht van de normen hebben jullie wellicht al gezien. We leiden eerst de humane tox af met S-Risk. We doen altijd een voorstel voor de ecotox. De strengste van beide wordt gehanteerd als de norm. Weet wel dat in het kader van de normering uitloping niet is opgenomen. Uitloping komt in het kader van bodemonderzoek pas uitgebreid aan bod in een beschrijvend bodemonderzoek.

Er wordt vaak gerefereerd aan Nederland. Dat wordt daar ook enorm opgevolgd. In 2019 heeft men daar de tolerable daily intake (TDI) van EFSA niet gehanteerd. We bekijken momenteel samen met Nederland hoe we die mengsels kunnen benaderen. Over PFOS en PFOA is er enorm veel geweten en kunnen we individuele normen afleiden. Maar voor al die andere PFAS zal dat veel moeilijker zijn. Er wordt nagedacht over een mengseltoxiciteit. RIVM heeft dat gedaan op basis van levertoxiciteit. Zo kunnen zij 23 componenten meenemen in hun mengsel. De EFSA is gebaseerd op immuuntoxiciteit, op de vermindering van het immuunsysteem, terwijl de RPF-waarden (Relative Potency Factors) gebaseerd zijn op levertoxiciteit. Dat staat bij hen nog ter discussie. Nederland heeft nu op basis van EFSA nieuwe interventiewaarden voorgesteld. Maar ze zijn nog niet goedgekeurd of in gebruik genomen.

Zowel hier als internationaal is men dus aan het zoeken naar alternatieven om met mengsels en lage gezondheidkundige grenswaarden om te gaan. Met betrekking tot dat laatste zijn er werkgroepen samengesteld. De werkgroep Handelingskader werkt hierop.

Er zijn nieuwe onderzoeksdomeinen bij VITO. Hoe gaan we om met andere PFAS of de mengselbenadering? Sinds 2020 zijn we daarmee bezig in opdracht van de OVAM. Het is niet realistisch om voor alle PFAS individuele normen af te leiden. In 2020 hebben wij kennisgenomen van de RPF-methode van RIVM. Maar wij denken zelf ook na over een

alternatieve methode. Die zou meer gebaseerd zijn op het gedrag van die stoffen. In 2022 wordt er in budget voorzien om dat verder te verfijnen.

Met betrekking tot de individuele toetsingswaarde werd gevraagd om voor de twee andere stoffen, die ook bij EFSA aan bod komen, te bekijken of er voldoende informatie ter beschikking is om daarvoor normen af te leiden. Wij zijn ook betrokken bij de internationale ondersteuning met betrekking tot PFAS en andere emerging contaminants voor de OVAM. Wij hebben de SOILveR (Soil and Land Research Funding Platform for Europe) bijgewoond over hotspots met PFAS en ook de ENSOr-meeting (Emerging policy challenges on New SOil contaminants).

Ook in het kader van humane biomonitoring (HBM) doen wij heel wat ondersteuning.

VITO biedt ook heel wat ondersteuning op analytisch vlak. Enerzijds doen wij analyses in verschillende media, bijvoorbeeld serum in het kader van HBM For Europe, maar ook in huisstof, groenten en lucht. Maar ook in brandblusschuimen en bepaalde producten die wij gebruiken in het dagelijks leven en verzorgingsproducten. Wij maken ook CMA-procedures (compendium voor monsterneming en analyse): procedures over hoe de analyses moeten gebeuren.

Deze tijdlijn is opgesteld door de collega's van de analytische groep. Daarin geven zij aan welke methode werd gehanteerd sinds 2009 voor het meten van PFAS en PFOS in verschillende monsters: biota, water, brandblusschuimen, tank cleaning ... Vandaag is er een veel uitgebreidere lijst van media die worden onderzocht.

Mijn laatste slide gaat over analytische aspecten van bodem. Tot 2018 werden voornamelijk 18 PFAS geanalyseerd. Daartoe behoren PFOS en PFOA. Een vijftal konden meer indicatief en minder nauwkeurig worden bepaald. Onderaan zie je een lijstje van PFBA, PFPA enzovoort. Momenteel kunnen we 39 PFAS meten. In 2019 heeft bijkomend onderzoek in het labo geleid tot een herziening van het aantal PFAS die konden worden geanalyseerd. Dat zijn dan die 39 PFAS. In een Nederlandse presentatie zijn er een 30-tal opgenomen. Ik denk dat dat mijn kader is.

Rudi Torfs: De experts van de analysemethodes zitten thuis. Ze zijn op dit ogenblik druk bezet.

Wat is de capaciteit? Op dit ogenblik kunnen wij met een gevalideerde methode een honderdtal bloedstalen per week verwerken. Indien tijdig gepland, kunnen we dat tot tweehonderd per week opvoeren. In Europa kunnen er op dit ogenblik binnen het HBM4EU-project een tiental labo's met dezelfde gestandaardiseerde methode werken. Zij hebben ongeveer dezelfde capaciteit.

Doet VITO al die water- en bodemmetingen? Neen. Dat gebeurt door de commerciële labo's. Wij staan enkel in voor de referentielabotaken: de ontwikkeling, de validatie en de overdracht van de nieuwe methodologieën.

In 2021 zijn we gestart met de ontwikkeling van een meetmethode voor concentraties van PFAS in de lucht, maar ook van een emissiemeetmethodiek. Sinds de zomer zijn we daar echt mee van start gegaan. We zijn erin geslaagd om op korte termijn al een aantal metingen en concentraties in zwevend en opwaaiend stof te realiseren. Op dit ogenblik wordt gewerkt aan een methode om gasvormige polluenten te meten en te analyseren. We zijn ook bezig met depositiemetingen. Dat zijn die kruiken die daar hangen. Ze zijn deze zomer helaas volgeregd, wat de analyse nog wat complexer maakt.

Het gaat tegelijkertijd om methodeontwikkeling, validatie en toepassingen op het terrein. Dat vergt een serieuze inspanning.

De schoorsteenemissies vergen een andere meetmethode, kennis en expertise. Er is in Amerika al expertise, maar op dit ogenblik is er geen gevalideerde methode. Recent werd

ons gevraagd om dat op de schouwen van 3M te doen. We zijn dat aan het onderzoeken. We moeten bekijken hoe het technisch en wetenschappelijk in elkaar zit. We moeten daar capaciteit voor vrijmaken want ondertussen lopen in de omgeving die andere metingen ook nog. Al die zaken lopen op dit ogenblik tegelijkertijd. We hebben een aantal niet-PFAS-gerelateerde zaken moeten opschuiven in de tijd. We hebben nog andere projecten en opdrachten van de overheid en de industrie. Het is wel heel veel tegelijkertijd.

Er zijn al signalen geweest in 2006. Toen stond in het beschrijvend bodemonderzoek dat er een aantal componenten fluorverbindingen uit die schoorsteen kwamen, die dan in noordwestelijke richting werden verspreid, richting het natuurgebied. Enkel VITO heeft daar toen een bijkomend advies op gegeven: in hoeverre je dan bijkomende depositiemetingen zou moeten doen in dat natuurgebied, rekening houdend met het feit dat de verspreiding lineair is en met het terrein en dergelijke. Dat is de enige activiteit rond lucht die we toen hebben gedaan.

Ik kom tot slot nog even terug op het werk dat in 2006 werd gedaan. Ter voorbereiding van het beschrijvend bodemonderzoek heeft 3M een expertengroep opgericht om te bekijken in hoeverre er ook al bodemsaneringsnormen en grondwaternormen konden worden afgeleid. Bij de afleiding van een TWI werd VITO betrokken. Op basis daarvan zijn verdere assessments gebeurd om de bodemsaneringsnormen af te leiden. Men vertrok toen van de internationaal geldende EFSA-norm: 150 nanogram per kilogram per dag. Wij hebben toen voorgesteld om daar 100 nanogram per kilogram per dag van te maken. Als je met de toen geldende normen de metingen op het terrein zelf bekeek, met ook enkele meetpunten buiten het terrein, kwam je tot de vaststelling dat er volgens de bodemsaneringsnormen eigenlijk heel weinig tot geen indicaties waren dat de normen overschreden waren. Dat kan nu verrassend klinken. Wij hebben toen gesignaleerd dat er mogelijk met betrekking tot het drinkwater een overschrijding was in een van de peilpunten en dat er indicaties waren van een verhoging in de Neerstraat. Dat werd toen gerapporteerd.

Ik heb ook gelezen dat dat in 2008 op de gemeenteraad is verschenen. Dat kunnen we ons niet herinneren. Ik heb wel een spoor teruggevonden van een gemeenteraadszitting in 2004. Ik kan niet zeggen of iemand van VITO daar aanwezig was. Daar is toen wel gezegd dat er in de omgeving van de Neerstraat rekening moest worden gehouden met een verhoogde aanwezigheid van PFOS in het grondwater en dat er aandacht aan moest worden besteed indien die putten werden gebruikt voor drinkwater.

Greet Schoeters: Voor het beschrijvend bodemonderzoek in het begin van de jaren 2000 was aanvankelijk Lisec verantwoordelijk, later Arcadis. In die tijd bestond er geen norm voor toelaatbare dagelijkse inname (TDI). We hebben die norm zelf moeten afleiden. Pas in 2008 kwam EFSA met een norm. We hebben zelf de oorspronkelijke literatuur en gegevens moeten zoeken in de peerreviewed literatuur. We kregen ook gegevens van 3M en van DuPont. Op die manier konden we in 2002-2003 een TDI berekenen: 100 nanogram per kilogram per dag. In 2008 kwam EFSA met een norm van 150 nanogram per kilogram per dag.

We moesten toen werken met heel weinig meetwaarden uit de omgeving. Er waren enkele peilputten op en naast het 3M-terrein. We hebben inderdaad gezien dat de waarde in Zwijndrecht slechts op één plaats hoger was. We hebben toen het advies gegeven dat de grondwatervervuiling goed moest worden opgevolgd.

Dat is het historisch kader. Voor de rest kan ik mij niet veel herinneren. Het is ook 20 jaar geleden. Het is ook allemaal niet heel duidelijk te traceren.

Ik werk niet meer bij VITO. Ik ben sinds 1 februari op rust gesteld. Ik heb wel nog een aanstelling aan de Universiteit Antwerpen, met de opdracht aan het HBM4EU-project

voort te werken, zeker tot midden 2022. Er is nog een goede samenwerking met de VITO-collega's.

Ik heb sinds 2002 de humane biomonitoring van het steunpunt gecoördineerd. We hebben vier opeenvolgende steunpunten gehad. Jullie hebben daar heel wat informatie over gekregen. Ook met de stalen die genomen werden in de eerste periode, tussen 2002 en 2006, hebben wij mengstalen gemaakt. We waren er ons toen ook al van bewust dat er probleemstoffen waren, waaronder de perfluorverbindingen, maar we hadden die nog nooit gemeten. Per aandachtsgebied hadden we één of twee mengstalen. Die werden twee keer gemeten door Universiteit Antwerpen: in 2006 en in 2008. U ziet dat er in de resultaten nogal grote verschillen waren. De context van de tijd is belangrijk: die metingen stonden nog niet op punt. We hebben toen besloten dat we die belangrijke stoffen in een volgende steunpuntronde opnieuw moesten meten. Ze zitten in het menselijk lichaam. Men kan ze meten. In die volgende ronde hebben we wel individuele stalen gemeten, maar die werden naar een Duits labo gestuurd dat ervaring had met humane serumstalen. De Universiteit Antwerpen had ervaring met stalen uit het leefmilieu en uit vogels.

Koen Daniëls: Is in 2008 dan hetzelfde staal opnieuw gemeten?

Greet Schoeters: Ja. We vermoeden dat er ergens een contaminatie is geweest.

Uit de volgende metingen in de steunpunten bleek dat er overal in alle leeftijdsgroepen dalingen waren. We verzamelden gegevens van een referentiepopulatie: Vlamingen die uit de verschillende provincies werden gerekruteerd. We hebben die waarden telkens naast waarden uit buitenlandse studies uit Frankrijk, Canada en Duitsland gelegd. Daaruit blijkt dat de waarden vergelijkbaar zijn. Hoewel de waarden voor PFOS en PFOA daalden, hebben we toch een hele tijd geleden al opgemerkt dat er overschrijdingen waren van de EFSA-waarden in Vlaanderen, zoals in andere landen. Zeker na het derde steunpunt hebben we daar een aandachtspunt van gemaakt. Niet alleen de mensen die de resultaten hebben gegenereerd bepalen wat ermee moet gebeuren, ook de overheden zijn daarbij belangrijke stakeholders.

Zo hebben we in 2017-2018 gesteld dat de perfluorverbindingen belangrijk waren in het kader van de hormoonverstorende stoffen. Er werd een werkgroep opgericht. Er werd een stakeholdersworkshop georganiseerd. Dat heeft allemaal voor input gezorgd in het Vlaamse PFAS-actieplan om die stoffen onder de aandacht te brengen.

Alle resultaten van het steunpunt worden heel transparant gecommuniceerd naar de stuurgroep. Daarin zitten de OVAM, de VMM, het AZG, het Departement Omgeving en een vertegenwoordiger van de Milieu- en Natuurraad van Vlaanderen (Minaraad). Al die betrokkenen kunnen nauwkeurig de resultaten volgen en wat daarmee kan gebeuren.

Iemand vroeg wie nu de scope bepaalt van wat er wordt gemeten in het steunpunt. Bij het begin van elke nieuwe campagne werd bij de stakeholders, de overheden dus, gevraagd welke polluenten moesten worden geprioriteerd. We hebben daar criteria voor opgesteld, bijvoorbeeld wat de kans is dat mensen worden blootgesteld aan dat polluent, hoe gevaarlijk het is voor de gezondheid, of je het kunt meten. Al die criteria worden voor de belangrijkste chemische klassen, onder andere de perfluorverbindingen, ingevuld. Soms gebeurt dat met input van andere experts en overheden. Zo kan er een multicriteria-analyse gebeuren. Dat heeft dan geleid tot de prioritering van stoffen.

Ook wat er met de resultaten gebeurt, hoe ze worden geïnterpreteerd met het oog op beleid, wordt bepaald in overleg met de partners van het steunpunt maar ook met de overheden. Een uitgebreide stuurgroep volgt dat allemaal op.

Met betrekking tot de betrokkenheid van het AZG en het Departement Omgeving kan ik zeggen dat de eerste drie steunpunten gefinancierd werden door het Departement Wetenschap en Innovatie, door het Departement Milieu en het Departement Gezondheid.

De vertegenwoordigers van het AZG en het Vlaams Planbureau voor Omgeving (VPO) waren op onze maandelijkse vergaderingen aanwezig als waarnemers.

In het vierde steunpunt werd afgesproken dat de reguliere referentiebiomonitoring zou worden opgevolgd door het Departement Omgeving, dat ook de enige financierder daarvan was. Het budget was ongeveer gehalveerd. Het AZG heeft dan een ander deel van het milieugezondheidsonderzoek opgevolgd. Het AZG werd verantwoordelijk voor de hotspotmonitoring. Er is steeds een wisselwerking geweest. In de stuurgroepen van beide projecten zat zowel het AZG als het VPO.

Ik was niet rechtstreeks betrokken bij de nieuwe studie omdat ik op rust ben gesteld, maar ik heb wel de kans gekregen om als expert de studie te begeleiden. Men kan maar vier of vijf PFAS-verbindingen in de mens goed meten. Twee daarvan zijn in de omgeving van de site van 3M meer aanwezig dan bij de algemene Vlaamse bevolking: PFOS en PFHxS. De twee andere – PFNA en PFOA – zijn vergelijkbaar met de algemene Vlaamse bevolking. De korte ketens kunnen we niet meten.

De onderzoekers hebben de resultaten van die metingen gecommuniceerd. Maar het is geen gemakkelijke opgave. De verhoogde waarden moet men vooral zien als een verhoogde risicofactor die gevoeliger maakt voor het ontstaan van een ziekte. Zeker bij mensen met onderliggende aandoeningen of met meer voorbeschiktheid voor bijvoorbeeld verhoogde cholesterol of een zwakker afweersysteem. Zo moet je dat uitleggen, en dat het goed moet worden opgevolgd.

Wat zijn mijlpalen in de vroegere en huidige kennis? Waarom is de normering opeens zo streng geworden? In het begin waren er meetproblemen. Die stoffen zijn moeilijk te meten. De hele meetmethodologie moest worden ontwikkeld. In het begin concentreerde men zich vooral op de resultaten van dierproeven. Die kun je relatief snel, in een of twee jaar, verkrijgen uit experimenten met bijvoorbeeld muizen of ratten. De eerste normering was vooral daarop gebaseerd. Maar muizen en ratten hebben een andere fysiologie dan mensen. De moleculaire receptor voor perfluorverbindingen in de muis en de rat is anders dan in de mens. Daardoor was er in het begin veel onzekerheid. Pas wanneer de resultaten uit epidemiologisch onderzoek beschikbaar waren, heeft men verder kunnen werken en nieuwe conclusies trekken. Dat heeft lang geduurd omdat studies op mensen lang duren. Bovendien was het meten in de mens moeilijk te realiseren. Dat kon pas vanaf 2005-2006. En dan moest men die mensen nog jaren opvolgen om conclusies te kunnen trekken. Eigenlijk komen die er nu pas. Daarom zie je nu de normering met rasse schreden dalen.

Het is voor VITO heel belangrijk om internationaal op de hoogte te zijn en mee te werken. Daarom is het belangrijk om deel te nemen aan een programma als HBM4EU. Daarin werken meer dan 20 Europese landen samen. Het stelde perfluorverbindingen als een prioriteit. Dit programma zal worden voortgezet. Men wil op Europees vlak voortwerken aan 'chemical risk assessment'. VITO zal daar een belangrijke rol in spelen. Daarvoor hebben we ook kunnen samenwerken met heel wat internationale collega's in epidemiologische onderzoeken. We hebben ook ons eigen epidemiologisch onderzoek van Vlaanderen kunnen samenleggen met dat van Denemarken en Zweden. Zo vergroot je de betrouwbaarheid van de conclusies. Onder meer EFSA heeft al die gegevens meegenomen, maar ook de Agency for Toxic Substances and Disease Registry (ATSDR) heeft rekening gehouden met de conclusies in zijn uiteindelijke beoordeling van de risico's en het afleiden van richtwaarden.

Dirk Fransaer: Men vroeg of er interventies zijn geweest vanuit de politiek of vanuit kabinetten. Het antwoord is: neen, niet bij mijn weten en in elk geval niet bij mij. Ik vermoed dat het ook niet op het lagere niveau is gebeurd.

Het is misschien ook goed om wat duidelijkheid te scheppen over onze rol ten opzichte van de laboratoria. Door de vragen over capaciteit en dergelijke denk ik dat er wat

verwarring is. We hebben referentielaboratoria. Die bestaat uit twee luiken. Het eerste is het compendium: welke methodologie wordt voorgeschreven voor de laboratoria, en dan specifiek de milieulaboratoria. Het gaat over bodem, water en lucht, niet over bloed. Het tweede luik bestaat uit een soort van auditing: vooraleer een milieulaboratorium de toestemming krijgt om te werken voor agentschappen van de Vlaamse overheid, moet het eerst geaccrediteerd worden. Omdat we die twee taken hebben, stellen we ons altijd zeer voorzichtig en conservatief op ten opzichte van de markt. Er zijn al sinds 10 of 15 jaar afspraken met de sector dat we ons daar zeer terughoudend opstellen. We werken enkel indien een bedrijf expliciet bij ons komt. Dan is het nog een afweging. De enige uitzondering is lucht of gasmengsels meten, omdat daarvoor een veel te geringe vraag is om de eigen kennis als vooraanstaand labo in stand te houden. Het onderdeel bloed zit niet in de referentietaken waarvoor de OVAM, de VMM enzovoort bij ons langskomen. Dat is het stuk rond de biomonitoring. Dat zit bij de activiteiten van het steunpunt.

Rudi Torfs: Iemand vroeg naar het tijdsgezicht september-oktober 2017. Zijn wij op een bepaald moment betrokken geweest bij de discussie over het rapport-Tytgat en de Oosterweelverbinding? Het antwoord is, bij mijn weten: neen. Wij zijn op geen enkele wijze met dat dossier in contact gekomen. Ikzelf heb ook nooit politieke druk ondervonden in gelijk welke studie die we hebben gemaakt voor de Vlaamse overheid. Er zijn veel studies. We hebben getracht een schets te geven gaande van referentietaken over steunpuntopdrachten en nog andere contracten voor research voor de Vlaamse overheid. Uiteraard worden daarin beleidsaanbevelingen geformuleerd. En uiteraard is daar een stuurgroep bij betrokken en maken wij die beleidsaanbevelingen ook in dat rapport over aan de opdrachtgevers. Daarna moeten de verschillende departementen daar beleidsacties uit distilleren en misschien vervolgoopdrachten geven. Zo werkt het volgens ons. We hebben niet het gevoel dat we daar nog eens dingen apart in de verf moeten zetten.

Kaat Touchant: Er was ook een vraag over de normafleiding door RoTS. Daar zijn wij ook op geen enkel moment bij betrokken geweest. VITO werd daar niet voor gecontacteerd.

Voor de normering van het grondwater hanteren wij een vaste formule. De 20 procent wordt gehanteerd als allocatiefactor. In het rapport is er wat verwarring ontstaan over de 10 procent. Die 10 procent is de formule van de WHO voor 2011. Sinds 2011 wordt voor het afleiden van de normen voor drinkwater in principe 20 procent gehanteerd. Daar is de huidige standaardprocedure gevolgd.

Greet Schoeters: Er waren vragen over blootstelling via de lucht, en waarom daar vroeger geen rekening mee werd gehouden. Dat heeft te maken met het feit dat de best gekarakteriseerde stoffen – PFOA en PFOS – niet vluchtig zijn. De laatste 4, 5 jaar waren er meer metingen van bijvoorbeeld huisstof en andere bronnen, zoals cosmetica. Ook dat kan een innamebron zijn van perfluors. Uit sommige studies blijkt dat 20 tot 30 procent van de perfluors via andere wegen dan voeding kunnen worden opgenomen. Dat onderzoek is nog bezig.

In de internationale literatuur, zeker in de VS, gaat er recent heel wat aandacht naar het ontwikkelen van meetmethodes voor de lucht, zeker rond installaties die perfluors maken of gebruiken in productieprocessen. Ook daar zie je dat de meetmethodes nog volop in ontwikkeling zijn en dat het absoluut onwaarschijnlijk is dat men 6000 stoffen in een keer kan meten. Met moet meetmethodes hanteren zoals met de oxideerbare fractie van de organische fluorcomponenten of de extraheerbare fluorcomponenten. Op VITO wordt dat op dit moment ontwikkeld. Ook op serumstalen zouden die meetmethodes toegepast worden. Daar zijn de detectieniveaus nog altijd te hoog om individuele stalen te kunnen meten. Dat is nog allemaal work in progress.

Rudi Torfs: Ik geef nog enkele aanvullingen over het S-Risk-model. Hoe is het tot stand gekomen en wat is er de toekomst van? S-Risk is in het kader van de referentietaken

ontwikkeld samen met de OVAM en VITO. Dat heeft geleid tot een software die we tot nu toe hebben uitgebaat. Wij zijn niet alleen de gebruikers van die software, wij ontwikkelen zelf ook nieuwe componenten en modules. Via de helpdesk worden ons ook vragen gesteld door bodemsaneringsdeskundigen. Het zou kunnen dat we dit operationele model in de toekomst zullen stopzetten, dat er in België een ander soort operationeel model moet worden opgezet, waarbij wij, nog altijd binnen de referentietaken, de ondersteuning zullen blijven leveren voor de OVAM bij het aanbrengen van nieuwe componenten en evoluties in de wetenschap. Het wordt steeds moeilijker voor VITO om het operationele deel uit te baten als een soort operationeel agent van de bodemsaneringsdeskundigen.

Kaat Touchant: Er was nog een vraag over de publieke toegang tot S-Risk. Via de website van S-Risk kan men voor een maand toegang krijgen tot het model. Die beperking is er omdat de erkende bodemsaneringsdeskundigen een soort van licentie moeten aanschaffen om met dat model te kunnen werken. Wie het model langer dan een maand wenst te gebruiken, moet de licentie aanschaffen. Er zit veel achter dat model. Niet iedereen kan met dat model de juiste werkwijze toepassen. Het is heel belangrijk om daar goed mee om te gaan.

De voorzitter: Dank u wel voor deze antwoorden. Dan geef ik opnieuw het woord aan mijn collega's. We zullen nu met vraag-antwoord, vraag-antwoord beginnen, maar laten we ons beperken tot de belangrijkste vragen.

De heer D'Haese heeft het woord.

Jos D'Haese: Dank u wel voor de toelichting en de verheldering om zo een aantal zaken op een heel aantal vlakken duidelijk te maken. Voor mij zijn er wel een paar zaken niet helemaal duidelijk en ik heb nog een paar extra vragen naar aanleiding van uw presentatie.

Bedankt om het onderscheid te maken tussen enerzijds milieulabo's voor grond, water en lucht en anderzijds zaken die met bloed hebben te maken. Dat zijn aparte procedures en technieken, maar dan is mijn vraag wel meteen wat de mogelijkheden zijn om die bloedtestcapaciteit zo sterk als mogelijk uit te breiden om op dit moment zo veel als mogelijk mensen te testen. Ik denk dat dat een gedeelde bezorgdheid is. Welke mogelijkheden zijn er daarvoor, bijvoorbeeld bij commerciële labo's? Moeten die daarvoor heel wat nieuwe toestellen of expertise binnenhalen of is dat een kwestie van protocollen delen? Hoe gaat dat in zijn werk?

Dirk Fransaer: Ik zal het voorbeeld nemen van de milieulabo's en wat er bijvoorbeeld 20 jaar geleden met dioxine is gebeurd. Toen de dioxinecrisis uitbrak, waren er in Vlaanderen welgeteld twee labo's die dat konden meten. Toen er een markt ontstond, waren er binnen de kortste keren meerdere labo's en die werden dan door ons voor dioxine geaccrediteerd. Ik vermoed dat dat hier met PFOS dezelfde kant opgaat. Mocht er effectief een permanente vraag zijn om dat soort analyses te doen, dan zul je zien dat de officiële biolabo's daar zullen op ingaan, maar tot nu toe, en je hebt de cijfers gezien, was dat een wetenschappelijk item voor de Universiteit Antwerpen, VITO en RIVM. Dat is geen markt. Wanneer er een markt ontstaat, zullen die labo's daar op ingaan en zelf instaan voor hun capaciteit, maar als er geen markt is, dan zul je het moeten blijven doen met overheidsinstanties die wat tijd vrij hebben, denk of vrees ik.

Jos D'Haese: Als we proberen om die marktbenadering wat te overstijgen en zeggen dat er vandaag een groot gezondheidsprobleem is – ik denk de grootste gezondheids crisis sinds de dioxinecrisis of langer – is er dan een overheidsingrijpen mogelijk om ervoor te zorgen dat we sneller meer biolabo's kunnen inschakelen om die testen te doen? We kunnen nog bekijken op welke manier dat moet gebeuren, maar missen die labo's technisch, procedureel, qua knowhow installaties of instrumenten of is het een kwestie van protocollen, procedures, controles op kwaliteit om de analyses te kunnen opschalen?

Dat is wat ik probeer te begrijpen. Dan snap ik natuurlijk de redenering van commerciële biolabo's, maar wat is qua kennis de drempel?

Greet Schoeters: Ik heb al gezegd dat ik geen analyticus ben, maar in HBM4EU hebben we ervoor gezorgd dat die metingen in twintig landen kunnen gebeuren. Er is dus capaciteit in Europa, die is zeker wel aanspreekbaar, denk ik. Het is wel zo dat HBM4EU ervoor gezorgd heeft dat de resultaten die uit die metingen komen vergelijkbaar zijn. Die hebben eigenlijk hun eigen kwaliteitscontrolesysteem georganiseerd. Ik denk dat dat het belangrijkste punt is. Als men in Vlaanderen die commerciële labo's zou willen inschakelen, dan moet men die controlecapaciteit en kwaliteitsverzekering organiseren.

Jos D'Haese: Hebt u indicatief een idee hoeveel tijd we ervoor nodig zouden hebben om naar een opschaling te gaan? Spreken we dan over weken, maanden, jaren? Dit om daar een beetje een idee van te krijgen.

Greet Schoeters: Dat hangt er een beetje vanaf. Die labo's hebben het nu waarschijnlijk al druk. Die moeten eigenlijk een tijdslot klaarmaken waarin ze dat kunnen opnemen. In HBM4EU heeft dat bijvoorbeeld wel een half jaar geduurd.

Jos D'Haese: VITO doet wel zelf de bloedanalyses heb ik begrepen. Wat is er bij jullie nodig om de capaciteit van 100, maximum 200 analyses op te schalen naar meer? Gaat dat over personeel of apparatuur? Wat is op dit moment de limiterende factor?

Rudi Torfs: Dat is een combinatie van personeel en apparatuur. We zouden dat bijna lineair kunnen doortrekken, maar zo lineair is het dan ook weer niet. Toestellen zijn nodig, maar mensen moeten ook opgeleid worden. Dat neemt ook tijd in beslag.

Jos D'Haese: Bedankt om het onderscheid te maken tussen PFOS en perfluor-1-hexaansulfonzuur (PFHxS), die waarschijnlijk van 3M afkomstig zijn omdat we lokaal daarvan een hogere waarde vinden, en de andere stoffen die vergelijkbaar zijn.

De twee waarnaar ik had gevraagd, maar ik begrijp dat er heel veel verschillende PFAS zijn, waren PFHpS en PFUnA. Die worden ook teruggevonden in de analyses, maar vinden we niet terug in de gegevens die we over 3M hebben. Gaat dat volgens u ook over een achtergrondconcentratie in Vlaanderen of hebt u daar gewoon geen idee van, want dat kan natuurlijk ook?

Greet Schoeters: Ik denk niet dat we op dit moment kunnen zeggen dat er specifieke verhogingen zijn van andere stoffen.

Jos D'Haese: Dat is duidelijk. Bedankt.

Bedankt voor de tijdlijn voor de bepaling van het toetsingskader van de OVAM. De fout rond het rapport van oktober 2020 komt doordat de OVAM daar zelf naar verwijst in haar documenten. Daarom gebruikte ik die datum. Ik vind wel dat het probleem hetzelfde blijft. U zegt dat u EFSA 2018 niet heb meegenomen omdat er een hoge evolutie is. Dat klopt, maar het is zo dat die evolutie sindsdien op het vlak van de waarden alleen maar verder naar beneden is gegaan. Daardoor hebben we vandaag een toetsingskader voor bodemsaneringsnormen dat toch gebaseerd is op fors verouderde waarden. In jaren is het 5 jaar, in waarden is het 30 keer lager. Er is de periode tussen de publicatie van jullie rapport, de publicatie van EFSA 2020 en dan de omzetting naar de echte rapporten van de OVAM zelf. Had daar niet sneller moeten worden ingespeeld op die veranderde wetenschappelijke context? Als ik naar het stroomdiagram kijk dat u hier toonde, komen we uit bij EFSA 2020 als we dat vandaag volgen. Wat remt op dit moment? U mag me verbeteren als ik verkeerd ben: het S-Risk-model is heel complex, maar het komt er uiteindelijk op neer om daarin één waarde aan te passen en dan komt er op het einde een andere toetsingswaarde uit als alle andere parameters constant blijven. Ik heb vanuit mijn studie een klein beetje ervaring met dat soort modellen. Wat remt er daar om vooruit te gaan met de meest recente wetenschappelijke gegevens? Is dat dan net

door het overleg met de sector? Moet dat opnieuw gebeuren? Wat is de reden waarom we vandaag niet de meest recente wetenschappelijke gegevens gebruiken?

Kaat Touchant: Wij hebben ons rapport overgemaakt aan de OVAM, en ook de waarden zijn overgemaakt. Ons werk stopt op dat moment. We hebben onze opdracht gedaan, ons budget is op en dan is het eigenlijk de bedoeling dat de OVAM het initiatief neemt om die nieuwe doorrekeningen te initiëren. Anderzijds zijn er ook doorrekeningen gebeurd met die 1,8 – de tijdelijke toetsingswaarde. We zien ook wel dat we op dit moment vastlopen met de huidige manier van afleiden van bodemnormen. Intussen hebben we ook die achtergrondwaarden, die streefnormen afgeleid. Nu we die streefwaarden hebben, zien we dat als we EFSA 2020 zouden doorrekenen, we met zulke lage concentraties te maken krijgen dat we eigenlijk in heel Vlaanderen met een probleem zitten. Dan is het natuurlijk zoeken hoe we daar mee moeten omgaan. Dat ligt op dit moment bij de werkgroep Handelingskader op tafel: hoe gaan we om met die sterk verlaagde gezondheidkundige grenswaarden. We zien dat die ook voor andere stoffen verlagen, dus we zullen ook daarmee in de problemen komen. De vraag is dan of aan de huidige manier van werken met de normafleiding iets moet worden aangepast. Hoe gaan we om met die gezondheidkundige grenswaarden? Daar heb ik op dit moment geen antwoord op. Dat ligt ter discussie. Dat is ook iets wat wij, als wetenschappelijke instelling, niet meer kunnen beslissen. Dat is dan ook ergens een beleidskeuze. Bij de EFSA-waarden kun je het ALARA-principe (as low as reasonably achievable) hanteren, maar als je op een gegeven moment, zoals hier, met die achtergrondconcentraties komt, dan weet je dat dat niet meer haalbaar is. Dan speelt dat aspect een rol, maar dat wordt dan meer een beleidsbeslissing.

Jos D'Haese: Dat begrijp ik, maar we hebben vandaag een concrete situatie waarbij we met een gigantische vervuiling zitten en waarin we met verouderde normen werken. Op zich is het een belangrijke vaststelling dat we in heel Vlaanderen met een probleem zitten, maar in de situatie waar we nu over spreken ligt het probleem nog 50, 100, x keer hoger. Ik begrijp dat het dan aan de OVAM is om daar opnieuw initiatief rond te nemen.

Nu we het toch over de normering hebben, en ik weet dat het niet jullie belangrijkste domein is, maar 3M gebruikt intern voor mensen een toetsingswaarde die 1000 keer hoger ligt dan die van EFSA. Waar EFSA factor 2 gebruikt, gebruikt 3M factor 2000. Zij verwijzen daarvoor naar professionele blootstellingsnormen uit Duitsland. De normen van EFSA of de Duitse HBM-normen zijn voor de algemene bevolking, denk ook aan zwangere vrouwen en nierdialysepatiënten. De beroepsbevolking is sterker, dus voor hen mogen die waarden veel hoger liggen. Kennen jullie die Duitse professionele blootstellingsnormen? Ik heb ze nergens teruggevonden. Is dat een methodiek die jullie kennen voor andere vervuilde stoffen waarbij er dan met verschillende normen wordt gewerkt?

Greet Schoeters: Ik ken ze niet specifiek voor deze casus, maar in algemene termen zijn de normen voor professionele blootstelling wel 10 keer hoger dan voor de algemene bevolking. Dat is een algemeen principe dat heel vaak gehanteerd wordt omdat dat inderdaad een sterkere bevolking is. Geen kinderen, geen zwangere vrouwen, of toch niet in gevaarlijke beroepen. Dat is eigenlijk de gewone stelregel die daarvoor meestal wordt gehanteerd.

Jos D'Haese: Een factor 10 dus? Dat is natuurlijk nog een serieus verschil, maar het is goed om te weten dat het maal 10 is.

Het is mij duidelijk dat jullie niet betrokken waren bij het toetsingskader van RoTS, maar wat vindt u van de stelling van RoTS: 'wij zijn VITO niet en dus kunnen wij niet met de grondigheid werken waarmee VITO kan werken.'? Het is een opiniërende vraag, jullie mogen ook opinies geven. We zitten opnieuw met een historische bodemvervuiling op de Oosterweelwerf en daarvoor moeten toetsingskaders worden afgeleid. Het gaat over een mogelijke blootstelling van heel veel mensen en een grote impact op de maatschappij.

Vinden jullie dat jullie daarbij betrokken zouden moeten worden om toetsingskaders mee af te leiden, of zeggen jullie dat dat echt de verantwoordelijkheid is van de bodem-saneringsdeskundige en dat we dat ook zo moeten houden? Het is geen vraag of jullie dat hadden moeten doen, maar zou dat niet beter veranderen?

Kaat Touchant: Ik zal het nog niet hebben over RoTS, want dat is grondverzet, maar voor de humane bodemnormen is het zo dat VITO meestal door de OVAM wordt ingeschakeld op het moment dat het over het afleiden van normen gaat, zoals in het geval dat men weet dat iets op meerdere plaatsen voorkomt, dat het een algemeen probleem is en dat men een algemeen toetsingskader wil schetsen. Elk bedrijf heeft zijn specifieke stoffen. We noemen dat ook verdachte stoffen. Die kunnen bij elk bedrijf anders zijn. Het is eigenlijk de bodemsaneringsdeskundige die op dat moment voor dat bedrijf een dossier heeft lopen, dat dan eigenlijk zelf ook een norm kan afleiden. Dat moet dan ook de standaardprocedure volgen. Is dat evident? Neen. Ik begrijp dat dat geen evidentie is. In principe, en dat staat ook zo in de standaardprocedure beschreven, hoeven zij ook niet die heel uitgebreide evaluatie te doen. Daar zitten ook wel wat minderingen in, maar dan nog, moet ik wel toegeven, is het voor die deskundige niet altijd evident.

Met betrekking tot het grondverzet: dat gebeurt niet met S-Risk. Dan heb ik het over het S-Risk-verhaal waarbij je veel parameterwaarden moet opzoeken om die normen af te leiden. Voor het grondverzet is dat eigenlijk meer gebaseerd op uitloogproeven en dergelijke. Ik weet dat VITO dat onderzoek ook wel doet, dat kan ook door VITO gebeuren, maar ik denk niet dat daar zo'n standaardstrategie rond is opgezet of dat dat per definitie bij VITO moet gebeuren.

Wij geven wel vaak een second opinion aan de OVAM. Dat is ook iets waarvoor zij op VITO een beroep kunnen doen.

Dirk Fransaer: U kunt het ook omdraaien: indien zij vonden dat onze kennis behulpzaam zou zijn geweest, dan hadden ze ons kunnen contacteren. Lantis duidt een partij aan, een privépartij, wat wij helemaal niet erg vinden, maar als die meent dat onze kennis nuttig of nodig is ... Het is niet dat wij neen zeggen als men ons dat vraagt. Er worden vragen gesteld over het afwegingskader. Als een studiebureau ons vraagt om bij te springen, heb ik nog nooit geweten dat we daar neen op zeggen.

Jos D'Haese: Dat wil ik ook niet zeggen, maar is het niet net het probleem dat het afhankelijk is van het studiebureau of jullie expertise wordt ingeschakeld? Dat zien we nu net bij Oosterweel. Ik zal niet het woord verwevenheid gebruiken, maar het studiebureau en Lantis zitten zeer dicht bij elkaar. Ze hebben blijkbaar niet alle knowhow in huis om het juist te doen. Het gaat inderdaad met uitloogproeven en die gaven zeven verschillende resultaten. Dan gaat men er uiteindelijk toch mee verder. De OVAM heeft daar een zeer kritische visie op, maar ze keurt het toch goed. Als ik dan van RoTS hoor dat ze VITO niet zijn en dat we van hen niet te veel moeten verwachten, dan is mijn vraag of we in de toekomst niet beter ervoor zorgen dat VITO in dit soort situaties wel moet tussenkomen. Het is dan iets wat sowieso aan VITO moet worden gevraagd.

Dirk Fransaer: We hebben voor lucht zeer nauw samengewerkt met BAM rond allerlei studies over fijnstofverspreiding. We hebben allerlei simulaties met overkappingen gemaakt. Ik denk dat dat is omdat op het vlak van luchtmodellering we er niet alleen qua kwaliteit, maar ook qua kwantiteit gewoon bovenuit steken. Op het moment dat je over bodem of grond spreekt, zijn er afspraken gemaakt met de bodemdeskundigen. Wat zijn de respectievelijke rollen van de OVAM en VITO in het geheel van een bodemsaneringsproject, in het geheel van een bodemproblematiek? Ik weet niet of dat herbekeken moet worden. Je hebt ons net de vraag gesteld of er een meldingsplicht is. Je kunt je ook de vraag stellen of een privébedrijf dat een opdracht krijgt van een overheid ook niet moet zorgen dat het kwaliteit levert en wat er nodig is om kwaliteit te leveren. Dan laat ik het in het midden of ze dan naar ons komen of een buitenlands bureau contacteren. Ik vind

de opmerking 'wij zijn VITO niet' eerlijk gezegd een redelijk domme opmerking. Dom mag ik misschien niet zeggen.

Jos D'Haese: Het staat in het verslag. (*Gelach*)

Dirk Fransaer: Schrap 'dom'. Eerder irrelevant. (*Opmerkingen*)

Ik snap het niet. Als ze vonden dat ze ons nodig hadden, hadden ze ons maar gewoon moeten contacteren. Ik vind niet dat de relatie tussen ons en Lantis zo zou moeten zijn dat Lantis altijd advies aan ons zou moeten vragen, want dan worden wij een studiebedrijf voor de overheid. Wat doet de privé daar dan nog tussen? Ik vind niet dat dat onze rol is, maar als er een heel specifieke problematiek is die aandacht vereist, kunnen ze ons contacteren. Het is niet omdat we in Mol zitten dat we niet bereikbaar zijn.

Jos D'Haese: Als ik dit even algemeen mag zeggen: u zegt allemaal dat u op geen enkel moment betrokken bent geweest in die episode in 2017. Vinden jullie het dan normaal? Dat is misschien niet de juiste vraag, maar ik stel me daar wel vragen bij wanneer we met een heel grootschalige vervuiling zitten en met stoffen waarover op dat moment al veel, maar zeker nog niet alles bekend is. Er wordt op dat moment op geen enkele manier gekeken naar VITO dat er al langer mee bezig is, dat aan de accreditaties voldoet en op heel veel vlakken de referentie is. Vinden jullie het een normale situatie dat jullie daarbij op geen enkele manier betrokken of gecontacteerd zijn geweest?

Dirk Fransaer: Mijn antwoord is dat ik dat geen normale situatie vind. Wij worden betaald door de overheid, rechtstreeks of onrechtstreeks. Via een andere weg voeren we voor de OVAM referentietaken uit. Wij bouwen een zekere kennisbasis op, die is niet volledig, maar voor de kennis die we rond bepaalde topics hebben, zijn we wel relevant, denk ik. Het is uiteraard aan hen om daarvoor te kiezen, maar het lijkt mij in het kader van deze problematiek aangewezen dat ze minstens een telefoontje hadden kunnen plegen om onze hulp te vragen. Het kan zijn dat we die kennis niet hebben, en dan moeten we passen, maar in dit geval hadden we denk ik toch wel relevante kennis.

Jos D'Haese: Er is op één aspect niet ingegaan. Uit de studie van 2009 bleek dat er verschillende hotspots waren. Ik denk dat mevrouw Schoeters daar al toelichting over heeft gegeven in een vorige commissie Leefmilieu of in de Onderzoekscommissie PFAS-PFOS. Daaruit blijkt dat de Antwerpse haven een hotspot is. Ik blijf met de vraag zitten hoe het komt dat het daar is geëindigd. U zei daarnet dat alle resultaten in de stuurgroep met het Departement Omgeving, het agentschap Zorg en Gezondheid en andere worden besproken. Na het vierde steunpunt zijn de hotspots een bevoegdheid geworden van het agentschap Zorg en Gezondheid. Kunt u nog meer uw licht laten schijnen op hoe het komt dat we in zowel de Gentse als Antwerpse haven een hotspot vinden? Hoe komt het dan dat we niet verder naar de oorzaken daarvan zoeken? Als je het mij vraagt, lijkt de eerste vraag die je stelt als je verder zoekt dan ook 'Wordt dat hier ergens gemaakt?'. Dan was je onmiddellijk bij 3M uitgekomen en hadden we moeten zien of daar verdere maatregelen moesten worden genomen, of er verder onderzoek mogelijk was, enzoverder. Kunt u toelichten hoe u denkt dat het komt dat dat niet is gebeurd en dat er geen verdere actie is ondernomen geweest?

Greet Schoeters: Het is natuurlijk al een tijdje geleden, maar de resultaten die u hier hebt gezien, zijn de resultaten van mengstalen. Dat zijn geen individuele resultaten en wij hadden toen het gevoel dat er daar wat onzekerheid over was. Ik heb ook laten zien dat die gemeten zijn in 2006, opnieuw in 2008, en dat die resultaten heel verschillend waren. Naar het einde van het eerste steunpunt hebben wij eigenlijk een brede rondvraag gedaan bij verschillende stakeholders. We wilden verder gaan met de hotspots. In het begin waren dat acht aandachtsgebieden. Na die rondvraag hebben we 84 casussen gekregen. Die hebben wij allemaal één voor één gescreend. Hoe het komt, weet ik niet, maar de Zwijndrecht-casus was daar toen niet bij. De stakeholders waren

ruim bevraagd, maar we hebben die toen niet meegenomen. Dat is eigenlijk de verklaring.

Jos D'Haese: Het zal altijd een raadsel blijven.

Greet Schoeters: Die ene meting was voor ons dus niet betrouwbaar genoeg om te zeggen dat dat nu echt een hotspot was. Het is als casus niet weerhouden in de volgende ronde. We hebben inderdaad maar drie hotspots kunnen meten door budgettaire redenen.

Jos D'Haese: Oké.

U zei daarnet dat in 2017-2018 PFOS naar voren werd geschoven in het kader van hormoonverstorende stoffen en dat zorgde dan voor de input van het Vlaamse PFAS-actieplan. Kunt u die tijdlijn nog helderder maken? Wanneer zijn die zaken besproken geweest om PFAS effectief verder mee op te nemen of is het mogelijk om die tijdlijn te bezorgen? Opnieuw: we zitten daar natuurlijk in die heel relevante periode van 2017.

Greet Schoeters: Elk steunpunt heeft PFAS mee opgenomen. Dat is duidelijk. We hebben rond die problematiek ook altijd internationaal samengewerkt. We hebben niet geconcludeerd dat wij in Vlaanderen hogere waarden hadden dan elders. We hebben ook geconcludeerd dat de waarden daalden. Op dat vlak zaten we goed.

We hebben wel een rapport, en ik denk dat dat jullie ook bezorgd is, over die stakeholdersworkshop rond die hormoonverstoorders. Ik kan u dat nog eens opnieuw doorsturen. Dat dateert uit oktober 2018. De OVAM was aanwezig, net als de milieu-inspectie, de VMM en het agentschap Zorg en Gezondheid. Daarbij zijn de resultaten tot in detail besproken en toen is er inderdaad wel verwezen naar de 3M-problematiek. Dat was dus op het einde van het derde steunpunt.

Tijdens het vierde steunpunt is gezegd dat het steunpunt zelf niet meer naar hotspots zal kijken en dat vooral het agentschap Zorg en Gezondheid dat zal opnemen.

Jos D'Haese: Wat bedoelt u juist met dat daar naar de 3M-problematiek is verwezen?

Greet Schoeters: Ik zal u dat rapport doorsturen. Er is toen echt in detail gekeken naar wat de resultaten van hormoonverstorende stoffen in Vlaanderen zijn. Dat waren niet alleen de PFAS, er zijn er nog andere, maar door de associatie met de perfluorstoffen is het idee geopperd dat we daarvan een producent weten zitten.

Jos D'Haese: Dank u wel. Mijn laatste vraag gaat over alles wat met lucht en emissies heeft te maken. Ik denk dat ik niet de enige ben die het vreemd vindt dat er rond huisstof al langer een bewustzijn is en dat PFAS en PFOS op dat vlak een probleem vormen. We hebben de gegevens van 2017, die jullie wel of niet bereikt hebben, over de zeer verre verspreiding van PFOS en PFOA rond die fabriek. We hebben de case van Dordrecht waar men al sinds 2017, 2018 naar de fabriek kijkt. Men kon die emissies nog niet meten, maar men keek wel naar de impactdepositie daarrond. Als je dat vandaag samenlegt, dan is er toch een duidelijk beeld dat het niet alleen via grondwater wordt verspreid, want dan raak je simpelweg niet zo ver. Dan vind ik het heel vreemd dat we nu pas in gang schieten om daar zaken rond te doen. Hoe komt het dat daarvoor niet sneller alarmbellen zijn afgegaan? Is dat ter sprake gekomen in het overleg met collega's uit Nederland die daar al langer mee bezig zijn? Hoe komt het dat de link niet wordt gelegd met het onderzoek van huisstof? Men onderzoekt wel huisstof, maar men kijkt niet naar buitenstof rond een fabriek waarvan we weten dat er grote vervuiling is? Hoe komt het dat dat zo lang duurt? Heeft het te maken met het feit dat dat niet op de prioriteitenlijst stond? Dat daar geen personeel of middelen voor waren? Mij is dat niet duidelijk. Ik blijf dat heel moeilijk vinden om te begrijpen, zeker als we achteraf – uiteraard is dat achteraf – moeten vaststellen hoe groot de effecten zijn van die verspreiding via de lucht voor de mensen die daar wonen.

Dirk Fransaer: Ik denk dat je hierin moet kijken naar de verantwoordelijkheden van elke partij. *(Opmerkingen van Jos D'Haese)*

Wij hebben referentietaken en er is vrij uitvoerig toelichting gegeven over wat wij doen voor de OVAM. Dat heeft dan betrekking op de bodem en deels het grondwater in de bodem. De OVAM houdt zich niet bezig met hoe dat in die bodem is terechtgekomen, in dit geval via de lucht. Voor luchtstalen en de luchtkwaliteit moet je bij de VMM zijn. Wij hebben ook een referentietask voor de VMM, maar die is van een volledig andere orde en is een andere samenwerking dan die we met de OVAM hebben.

Kaat Touchant: Ik geef ook soms second opinions. Het onderzoek van de OVAM vertrekt altijd vanuit de fabriekssite waarbij men kijkt welke productieprocessen er zijn. Daarbij wordt heel hard de focus gelegd op opslagtanks enzovoort en op waar de stoffen in de bodem en dan verder via uitloging in het grondwater en eventueel tot bij een receptor kunnen terecht komen. Atmosferische depositie zat ook al wel in het dossier van Arcadis, dat is daar wel ter sprake gekomen en er is dus naar gekeken geweest, maar het is natuurlijk de taak van de deskundige en de OVAM om te kijken welke inspanningen ze buiten het terrein eventueel zullen doen. Het is niet aan VITO om te zeggen wat er hier of daar moet gebeuren, tenzij we zelf op de een of andere manier betrokken worden bij zo'n onderzoek.

Jos D'Haese: We hebben het al over dat probleem gehad: komt vervuiling in de lucht door wat opstijgt vanuit de grond of komt vervuiling op de grond door wat er neerdaalt vanuit de lucht? Alle verschillende instanties passeren hier. Ik wijs niemand met de vinger, maar het valt overal tussen twee stoelen en dat is toch wel een probleem.

Kaat Touchant: Ja, en je zit dan soms ook nog met precursoren, stoffen die zich omzetten tot PFOS of PFOA en daar is op dit moment nog heel weinig over geweten. Het is ook heel moeilijk om al echt concrete antwoorden te formuleren. Het is en blijft wetenschappelijk onderzoek, we leren ook altijd bij, en ik denk dat je dat ook moet zien in heel dat proces dat tot op heden heeft plaatsgevonden. Er is de huidige kennis die we nu hebben, maar je moet je eigenlijk verplaatsen naar het moment van toen en je afvragen wat je op dat moment eigenlijk ter beschikking had en wat toen de gangbare praktijken waren. Ik denk dat je daar een duidelijk onderscheid in moet maken.

Jos D'Haese: Dat is absoluut zo, en dat is wat we hier proberen te doen, maar als we ons verplaatsen naar de situatie van 2017 hebben we net daar – iets wat nieuw was voor 2017 – de zeer verre verspreiding van de vervuiling rond die fabriek, die onmogelijk alleen via grondwaterstromen of het ergens neerleggen van grond kan zijn gegaan. Ik en verschillende andere mensen begrijpen niet dat dat in die 4 jaar tijd voor geen enkel agentschap – of het nu over bodem, lucht, water gaat, het maakt me niet uit – een trigger is geweest om te zeggen dat ze hier naar moeten kijken. De situatie is wel dat er ondertussen 4 jaar lang mensen aan zijn blootgesteld geweest. Er zijn mensen die aan jullie onderzoek hebben meegedaan en nog maar 2 jaar in de omgeving van 3M wonen, ze hebben daar kinderen gekregen en laten opgroeien. Als we daar 4 jaar geleden naar hadden gekeken, hadden we misschien maatregelen kunnen nemen waardoor we die blootstelling vandaag niet hadden gehad. Dat is iets waar we door willen raken, en waar we vandaag opnieuw, jammer genoeg, niet door raken. Ik begrijp dat de VMM jullie had moeten contacteren om in te grijpen. Ik weet niet meer exact wat de VMM daar zelf over heeft gezegd toen ze hier vorige week was. Ik denk dat we echt naar een oplossing moeten zoeken en mij is het onduidelijk van wie het uiteindelijk de verantwoordelijkheid is dat het niet is gebeurd.

Greet Schoeters: Nu, dat PFAS-actieplan is wel een instrument dat op dat vlak aan het werken is, maar het is misschien laat, en het heeft te lang geduurd voor het er was. Dat is wel zo.

Jos D’Haese: Het is laat en het staat volledig los van 3M. Het PFAS-actieplan staat volledig los van de vervuiling in Zwijndrecht en rond 3M. Dat is het grote probleem, dat er specifiek rond Zwijndrecht en 3M niet verder is onderzocht.

Ik heb geen verdere vragen en zal afronden, maar daarover blijven we toch serieus op onze honger zitten.

De voorzitter: De heer Daniëls heeft het woord.

Koen Daniëls: Uw conclusie, mijnheer D’Haese, is wel heel kort door de bocht, want u trekt een conclusie, maar u vergeet natuurlijk dat er een PFAS-actieplan is, en dat is niet in 2021 met een control P uit een printer gerold. Daar is een proces aan vooraf gegaan en dat is toen wel degelijk opgestart. Voor de mensen die deze commissie volgen: ik geef gewoon mee dat de mensen hier knikken bij wat ik aangeef. Kom, toch wat realistisch blijven.

Ik heb daarnet ook nog iets heel belangrijks gehoord, en collega D’Haese u hebt dat ook gezegd: “Als je dat vandaag allemaal samenlegt”, waarbij het woordje vandaag belangrijk is. Vandaag. Dat vind ik niet onbelangrijk in het schema. Tussen al die jaartallen en wat er is gebeurd en wanneer iets definitiefs is geworden, zie ik bij vandaag ook die 0,63 staan. Dus stel ik me vandaag ook de vraag hoe het mogelijk is dat dat ooit 1500 was. Vandaag! Ik zie de mensen hier vooraan ook ja knikken. Als we in 2012 of 2016 de kennis hadden van vandaag, dan was dat geen 1500 geweest, maar was dat wellicht ook 0,63 geweest.

Als we de kennis die we vandaag hebben, hadden gehad in 2016, zou er dan een andere norm hebben gestaan dan degene die er op dat schema staat? Ik vind het een vrij belachelijke vraag, maar ik moet ze stellen omdat sommige collega’s daar blijkbaar niet van overtuigd zijn. *(Opmerkingen van Jos D’Haese).*

Voor u is dat naast de kwestie, maar ik zal de vraag toch stellen. Als we in 2016 de kennis hadden gehad die we vandaag hebben, zou er dan ook nog altijd die norm hebben gestaan of zou er een andere norm hebben gestaan?

Dirk Fransaer: Ik denk dat er door mijn collega al is geantwoord. Als je die 0,63 vandaag zou toepassen, zit je in een situatie dat je heel Vlaanderen als risicogebied moet beschouwen. De man of vrouw die, of het parlement dat de verantwoordelijkheid neemt om dat uit te vaardigen, moet op dat ogenblik ook weten wat de consequenties zijn. Of dat nu vandaag of in 2012 is, blijft hetzelfde. We kennen nu de achtergrondwaarden en we zitten daar dus boven. Overal. Van Moerkerke tot Zichen-Zussen-Bolder. Iemand zal daar een ‘sensible’ cijfer moeten op kleven, dat is één. Dat is iets wat je niet alleen hier, maar ook in het buitenland ziet, en waar de discussie over gaat: hoe kunnen we daar, en ik denk dat Karl Vrancken daarover al in zijn eerste interventie heeft gesproken, mee omgaan als we kijken naar wat er vandaag geweten is, maar ook naar wat er vandaag in de grond zit. De heer Vrancken heeft gezegd dat we aan het einde van ons model zitten. Je zult daar op een andere manier mee moeten omgaan. Als we de manier waarop we dat tot nu toe vrij lineair hebben afgeleid, blijven volhouden, dan stopt alles wat je kunt doen met de bodem in Vlaanderen. Overal. Punt.

Koen Daniëls: Met de kennis van toen wordt gekeken naar toen en met de kennis van vandaag wordt gekeken naar vandaag. Met de kennis van vandaag terugkijken naar toen, is hineininterpretieren.

Dirk Fransaer: Dat heeft weinig zin en met de kennis van nu moet er iemand de politieke verantwoordelijkheid nemen om er iets mee te doen en dan moet je goed beseffen wat je aan het doen bent.

Koen Daniëls: Oké, dat is wat mij betreft zeer duidelijk.

Nu, bij die afleidingen van de verschillende waarden en normen die gebeurd zijn, hebt u daarnet ook een tabelletje laten zien van hoe dat gebeurt. U sprak daar over RIVM in Nederland. RIVM in Nederland heeft op een bepaald moment een serieuze aanpassing gedaan. Als het mogelijk is kunnen jullie die slide misschien nog even laten zien. Kan dat? Dat was een slide met vrij veel tekst op.

Daar hadden we die EPA-norm van 2016 van 20 nanogram per kilogram per dag. Zij gingen dan naar 6,25, maar dat hebben jullie hier in het grijs gezet. Bij de volgende, Australië, is het opnieuw 20 nanogram, dus dat blijft op die EPA-norm. Dan hebben we die EFSA 2018, wat ook in het grijs staat. Grijs wil hier zeggen: niet bevestigd. En daarop wil ik even focussen, waarom dat in het grijs staat.

Kaat Touchant: Voor die van RIVM heeft men in 2016 eigenlijk enkel voor PFOA die 12,5 afgeleid. En het is pas in 2019 dat zij op basis van de relatieve potentiefactor (RPF) voor PFOS die 6,25 hebben afgeleid. Zij hebben dan gezegd dat PFOS twee keer zo toxisch is als PFOA. Dat is dan een RPF-waarde van 2. Ze hebben die 12,5 gedeeld door 2, en zo komen ze uit op 6,25. Maar dat dateert van later; dat dateert niet van 2016. Daarom heb ik die ook in het grijs gezet. Maar je kunt natuurlijk niet alles op de slide zetten.

Koen Daniëls: En van wanneer dateert die dan wel?

Kaat Touchant: Van 2019, denk ik.

Koen Daniëls: Oké, bedankt. Dat is een niet onbelangrijk gegeven.

Kaat Touchant: Ik denk dat dat ook in het rapport zal staan.

Koen Daniëls: Dan ga ik toch even terug naar 2008. Dat onderzoek werd toen besproken in de commissie voor Milieu van de gemeenteraad van Zwijndrecht. U hebt er daarnet naar verwezen, dat is de kwestie van die Neerstraat. De collega's hebben hier ook al vragen over gesteld. Dat grondwater, of ik moet zeggen putwater, mocht niet meer worden gebruikt als drinkwater. En de inwoners werden daar wel van op de hoogte gesteld, van dat advies in die commissie in 2008. Eigenlijk beschouw ik dat, maar corrigeer mij, als een no-regretmaatregel of een voorzorgsmaatregel die toen naar voren is gebracht. Maar dan zaten we in 2008. Dus dan kijk ik naar dat rapport vanuit het steunpunt, en dat leidt mij tot de volgende vraag. Dat was toen, in 2008, maar zaten we dan op EFSA 2008, zijnde 150 nanogram per kilogram per dag, en dus die TDI van 1500 voor PFOA? Zaten we toen op die waarde? Dus die link, kunt u daar uitsluitend over geven? Of als u het nu niet kunt geven, kan dat misschien achteraf schriftelijk gebeuren. Maar toen werd wel degelijk in die commissie, die gemeenteraad van Zwijndrecht in 2008, dat advies gegeven.

Greet Schoeters: Het is natuurlijk lang geleden, maar die beoordeling is gebaseerd op de TDI die wij hadden voorgesteld van 100 nanogram per kilogram per dag.

Koen Daniëls: Oké, toen is dat advies gegeven. Bij deze lijkt het mij ook duidelijk dat Zwijndrecht van iets wist, want als je een commissie organiseert met de gemeenteraad, met een dergelijk advies, dan kun je nadien moeilijk zeggen dat je van niets wist. Dat is bij deze dan ook wel duidelijk, denk ik.

Ik keer nog even terug naar de luchtdepositie. Ik heb dat vorige keer ook opgemerkt. Als een stofkorrel opstijgt in de lucht, dan kijken we naar de VMM. Als die stofkorrel neervalt op de grond en die grond verontreinigt, dan is dat iets voor de OVAM. Als het grondwater verontreinigd is door die stofkorrel uit de grond, dan is dat voor de OVAM. Maar als het de rivier is, is het de VMM. Als die stofkorrel door iemand wordt opgegeten is dat iets voor het agentschap Zorg en Gezondheid. En voor al die normeringen kijken al die verschillende instanties naar VITO. Iedereen zegt dan: we hebben dat aan VITO

gevraagd. Hoe ik het begrijp, is dat die instanties dan allemaal apart bij jullie terechtkomen, om eigenlijk dezelfde vraag te stellen.

Ten tweede hebt u daarnet gezegd dat de gebruiker, of diegene die het contract afsluit, de eigenaar van de gegevens blijft. Als ik die twee dingen samenleg, moet ik daar dan uit begrijpen dat er parallel naast elkaar verschillende overheidsinstanties jullie betrekken – vragen, stuurgroepen, normen, waarden – maar dat dat dan niet geaggregeerd is geworden?

Rudi Torfs: Dat klopt, dat verhaal van het zwevend stof, depositie bodem enzovoort, en de bevoegdheden die verdeeld zijn. En die opdrachten komen dan inderdaad via verschillende kanalen bij ons. In die opdrachten en die studies wordt er ook een stuurgroep aangesteld. In die stuurgroep zijn meestal de verschillende administraties betrokken. Dat is dus breder dan alleen diegene die bevoegd is voor dat milieucompartiment. Ze zijn dus eigenlijk wel op de hoogte van het feit dat VITO voor een bepaald compartiment – bijvoorbeeld lucht – een studie aan het uitvoeren is. Dus op die manier komt die informatie, denk ik, dan toch wel terug bij die verschillende overheden.

Een ander aspect dat misschien ook belangrijk is, zijn bijvoorbeeld die hotspotstudies. Dat zijn dan typisch integrerende studies. Dat is nu ook een beetje het plan voor Zwijndrecht, in die fase 2-opvolging, om te gaan kijken over alle milieucompartimenten heen wat nu de kritische blootstellingsroutes zijn die ertoe geleid hebben dat die bloedwaarden zo hoog zijn. Dus op die manier heb je daar via die humane biomonitoringsstudies en via die hotspotstudies toch een vorm van integratie over al die milieucompartimenten heen. Dat zijn een beperkt aantal hotspotstudies die in het verleden zijn uitgevoerd, maar die dan toch zorgen voor de combinatie: je hebt luchtbronnen, je hebt bodembronnen, je hebt contaminatie via voeding enzovoort. Die blootstelling wordt toch wel gezamenlijk bekeken.

Koen Daniëls: Oké, dus in de stuurgroep wist de OVAM over de zwevende zandkorrel van de VMM, die potentieel op hun grond zou vallen, en waar de VMM dan kon vermoeden dat er potentieel wel een gevolg kon zijn door de uitloging van de door de OVAM vervuilde grond in de waterloop, die dan terug bij de VMM zit. Want zij waren dan altijd wel mee betrokken in stuurgroepen, als ik u goed begrijp?

Rudi Torfs: Het zal van stuurgroep tot stuurgroep afhangen. Ik kan daar zo direct niet een algemeen antwoord op geven. Dat zal van studie tot studie afhangen, wie van welke administraties er betrokken is.

Koen Daniëls: Oké.

Op een bepaald moment is er door de OVAM gesteld – u zult dat waarschijnlijk ook gevolgd hebben – dat er geen humaan risico is in 2017, op basis van de cijfers die ze hadden. Er was geen humaan risico. Treedt u vanuit uw kennis, vanuit VITO bij dat er op dat moment, met die normen en waarden, inderdaad geen humaan risico was?

Greet Schoeters: Ik weet niet welke meetgegevens er dan moesten worden beoordeeld, want dat is eigenlijk de vraag. Er waren niet veel bodemmetingen in die tijd, of toch niet bij mijn weten, neem het ons niet kwalijk. Wij hebben eigenlijk niet het basismateriaal om daar een oordeel over te vellen.

Kaat Touchant: Ik was toen niet betrokken bij die studies, voor alle duidelijkheid. Maar ik denk inderdaad dat wij op dat moment als VITO, in het kader van die eerste dossiers, ondersteuning hebben geboden met betrekking tot de risicoanalyse. Toen waren er eigenlijk voornamelijk alleen bodemstalen van het industrieterrein zelf, dus wij konden de omgeving ook niet beoordelen, je wist eigenlijk niets over de omgeving. Dus op dat moment stopt het daar dan ook voor ons. En op dat moment waren wij ook niet de erkende bodemsaneringsdeskundige. VITO werd enkel gevraagd om normen af te leiden

om te hanteren op de site zelf. Want VITO heeft enkel de normen voor het industrieterrein afgeleid. En men heeft indertijd eigenlijk andere documenten gehanteerd – vanuit Amerika, vanuit Massachusetts, denk ik – waar dan instond waar er een afleiding was gebeurd voor de woonzone. Maar er waren op dat moment geen resultaten ter beschikking voor de omgeving. Dus dan kun je je ook enkel beperken tot de risicoanalyse op het terrein zelf.

Koen Daniëls: Oké, maar ik heb daarnet verwezen naar 2008, naar die commissie in Zwijndrecht, waar de mensen in de Neerstraat het advies krijgen om het putwater niet meer als drinkwater te gebruiken. Dan vraag ik mij af: dan zijn er toch wel gegevens, want anders kan dat advies toch niet gegeven worden?

Greet Schoeters: Zoals ik het mij herinner, maar het is lang geleden, waren er vier stalen genomen, buiten het terrein, langs de overkant van de snelweg. En een daarvan was in de Neerstraat, en dat was het enige staal waar er een overschrijding was van de norm, berekend op basis van de afleiding zoals we het daarjuist besproken hebben. En dat is toen ook gerapporteerd, en toen is de conclusie getrokken dat je dat putwater niet mag gebruiken.

Kaat Touchant: Maar dat zijn dus de resultaten van grondwater. Standaard zeggen wij, bijvoorbeeld in S-Risk, dat grondwater niet meer gedronken wordt omdat wij allemaal leidingwater consumeren. Dus dat is ook wel een belangrijk aspect. Ik heb het dossier nu niet gelezen, maar daar is toen gezegd dat er een grondwaterpluim is. Dus ze zijn wel buiten de site grondwatermetingen gaan doen. Maar grondwater is nu niet meer gedronken. Dus we gebruiken leidingwater. Daar is dan wel dat advies gekomen. Dat is nu ook standaard, dat die zogenaamde gebruiksbeperking meegenomen wordt in dossiers. Men zegt dan dat je het grondwater niet mag gebruiken voor die of die toepassing. Dus dat advies is er dan wel gekomen, maar dat is puur op basis van de grondwaterresultaten. Dus op basis van bodemresultaten is er eigenlijk buiten de site geen humane risicobeoordeling gebeurd indertijd, volgens mij.

Rudi Torfs: Ik wil nog kort even aanvullen met cijfers. In het rapport dat wij toen hadden opgesteld, hadden wij voor de Neerstraat meetgegevens gekregen die onder de detectielimiet lagen voor grondwater voor PFOS, en die 654 nanogram per liter inhielden voor PFOA. En op basis van de kwaliteitscriteria die toen golden – die lagen toen op 654 nanogram PFOA per liter – werd er gemeten. Het kwaliteitscriterium dat toen afgeleid of gebruikt werd, was 6000. Vandaar dus de conclusie dat er een vermoeden was dat het grondwater 'aangerijkt' was met vervuiling van PFOS of PFOA.

Voor PFOS lag de detectielimiet toen blijkbaar boven de 100 – het is al lang geleden – en was het kwaliteitscriterium op 300 gezet. Voor PFOS werd er in de Neerstraat toen geconcludeerd dat het lager lag dan de detectielimiet toentertijd. Dus op die manier moet je het ook weer proberen in zijn context te zetten. Vandaar dat er zelfs bij het niet overschrijden van die kwaliteitsnorm toch werd aanbevolen om voorzichtig te zijn met dat grondwater.

Koen Daniëls: Bedankt, dat is een belangrijke toevoeging die u hier doet. Het is een zeer belangrijke toevoeging. In de tijd van toen, in 2008, zat het eigenlijk onder de detectienorm voor PFOS, en zat het te ver onder de norm voor PFOA. Maar er is uit voorzichtigheid gehandeld en men heeft gezegd: we raden eigenlijk aan om dat grondwater niet te gebruiken als drinkwater. Het lag toen 10 keer lager dan de norm van 6000 voor PFOA – het was 645. En voor PFOS was de norm 300, en zat het niveau onder de 100, dus onder de detectielimiet. Als we daar met de bril van vandaag naar kijken, dan zouden we daar natuurlijk waarden kunnen hebben die in het oog springen. Maar toen werden die gerapporteerd als 'onder de detectielimiet'. Ik zie jullie knikken, dus mijn analyse is juist, denk ik. Bedankt.

Ik heb nog één vraag, voorzitter. Ook professor Tytgat werd hier benaderd, en een collega heeft er daarnet ook al een aantal vragen over gesteld. Maar wat mij nog niet volledig duidelijk is, is of professor Tytgat jullie heeft gecontacteerd, dan wel of hij zich heeft kunnen baseren op openbare bronnen die jullie hebben. Met andere woorden: waren er in 2017 over PFOS/PFOA zaken te vinden op jullie website, in jullie publicaties, die gewoon vrij toegankelijk waren? Dus als hij jullie niet heeft gebeld of gemaïld kon hij zich wel op een aantal openbare bronnen baseren?

Greet Schoeters: U krijgt hem deze namiddag op bezoek, heb ik begrepen, dus u kunt hem dat het beste zelf vragen. Maar wij zijn in elk geval niet benaderd door hem. Dus hij zal zijn informatie op een andere manier verzameld hebben.

Koen Daniëls: Ok, dank u wel. Dat was het, voorzitter.

De voorzitter: Dank u wel, collega Daniëls. Collega Claes?

Bart Claes: Bedankt voor de vele antwoorden die jullie al hebben gegeven. Ook bedankt aan professor Schoeters om de gezondheidsrisico's uit te leggen in mensentaal, ook voor een leek als ik. Ik heb begrepen dat er dus ook een kans is dat onderliggende problemen snel vergroot kunnen worden bij mensen. Ik weet niet of daar al gegevens van zijn, en of er iets van opgemerkt wordt in die regio, in Zwijndrecht?

Greet Schoeters: Om dat duidelijk in kaart te brengen, moet er eigenlijk ook opvolging op lange termijn gebeuren. Daar kun je eigenlijk niet zomaar met een cross-sectioneel onderzoek conclusies trekken. Je hebt daar ten eerste een heterogene populatie, met verschillende leeftijdsgroepen. Elke leeftijdsgroep heeft zijn eigen gezondheidsproblemen. Als men dat echt in kaart wil brengen, zal men voor een langere periode de mensen daar moeten opvolgen, om daar statistisch iets uit te kunnen besluiten.

Bart Claes: Bedankt. Ik maak me, net zoals andere collega's, ook wel zorgen over hetgeen jullie zeggen: dat de capaciteit om bloedtesten te doen gewoon ontoereikend is, mocht er een grote milieuramp gebeuren. Dus ik stel voor dat we dat in ons eindrapport meenemen als advies aan de beleidsmakers. Dat is nu geen vraag, dat is gewoon een suggestie, ook naar de collega's toe.

Ik wil nog even terugkomen op de Neerstraat. Het is 13 jaar geleden, maar er waren dan blijkbaar niet een maar vier meetputten, heb ik begrepen?

Greet Schoeters: Het is een beetje lang geleden natuurlijk. Ik herinner me dat er vier meetputten waren, maar dat slechts een ervan in de Neerstraat was. Collega Torfs heeft het dossier bij. Ik heb het ook nog even bekeken, maar het waren er vier, dacht ik, vier 'wells'.

Rudi Torfs: We hebben bij VITO een goed archief. De enige persoon die ooit nog betrokken is geweest bij die studies is collega Schoeters; de rest werkt ondertussen niet meer bij VITO. En collega Schoeters is dan nog alleen betrokken bij de toxicologische afleiding van die TDI. Er waren toen in totaal, als ik goed kan lezen, zes peilbuizen die te maken hadden met het industrieterrein en de omgeving zelf. En dan werd er ook nog gemeten in de Polderstraat en in de Neerstraat. Dat zijn dus twee aparte metingen buiten het terrein. Van die zes peilbuizen kan ik zo op het eerste gezicht niet zeggen of die allemaal binnen het terrein lagen of daarbuiten. Maar die hebben allemaal een code, Z1 tot Z6, dus ik neem aan dat dat te maken heeft met het industrieterrein zelf. Dat kan ik zo direct niet afleiden.

Bart Claes: Want op zich ligt de Neerstraat eigenlijk wel heel dicht bij een grote woonkern. Is er vanuit VITO een brief vertrokken naar het gemeentebestuur daarover, hoe is dat juist gegaan?

Greet Schoeters: Er is die hoorzitting geweest, die rapportering aan de gemeenteraad. Maar ik was daar in elk geval niet bij. En al die informatie is in elk geval ook overgemaakt aan de OVAM in die tijd. Het was eigenlijk een rapport voor de OVAM.

Bart Claes: Er is een raadscommissie geweest, dus iemand moet dat toch aanhangig hebben gemaakt bij de gemeente?

Rudi Torfs: We hebben zelf de documenten niet teruggevonden over wie van VITO daar dan direct of rechtstreeks bij die hoorzitting betrokken was. Ik denk dat het eerder zo was dat wij in opdracht van Arcadis/3M gewerkt hebben, en dat onze gegevens meegegaan zijn op de een of andere voorstelling van het voortgangsrapport of zoiets bij de commissie leefmilieu in Zwijndrecht.

Bart Claes: Daar is dan een raadscommissie over geweest. Weten jullie verder of daar burgers aanwezig waren of werden enkel de mensen uit de Neerstraat ingelicht? En werden de mensen die er na 2008 zijn komen wonen, ook nog ingelicht?

Rudi Torfs: Daarover hebben wij geen informatie.

Bart Claes: Daar kunnen jullie niet echt op antwoorden. Voorzitter, als we binnenkort de politiek verantwoordelijken uitnodigen, moeten we toch eens bekijken wie de huidige burgemeester is. Die persoon was toen, in die legislatuur, eerste schepen. Dat is de heer Van de Vyver. En ik vind dat we dan ook wel de heer Van der Donckt eens naar hier mogen laten komen, die toen schepen was voor Milieu en Volksgezondheid. Maar dat zullen we dan wel verder bespreken in de regeling der werkzaamheden. Maar voorlopig heb ik geen bijkomende vragen.

De voorzitter: Bedankt, collega Claes. Dan is het aan de CD&V-fractie, met collega Rombouts.

Tinne Rombouts: Ik wil eerst en vooral ook de sprekers hartelijk danken voor het heel duidelijke overzicht dat ze hebben gegeven in een toch wel complexe materie. Voor jullie is dat misschien dagdagelijkse kost, met die normen. En ook al heb je daar een beetje een achtergrond van, toch is het inderdaad moeilijk om te zien hoe de evolutie en de richtwaarden en inzichten allemaal op elkaar inspelen. Ik had daarstraks ook de vraag gesteld naar jullie aanvoelen rond die inzichten die de laatste periode toch wel heel fel gegroeid zijn. Die hebben toch wel een aantal dingen in gang gezet. Ik denk dat die tijdlijn vanaf 2018 ook zeer duidelijk is, over hoe alles met elkaar geïnterfereerd heeft.

Met welke zaken moeten we rekening houden? Ik had in die zin wel dezelfde vraag. Er is EFSA 2018 en EFSA 2020 dat eraan komt; de vraag is hoe dat daarop heeft ingespeeld. Maar ook daar hebt u een duidelijk antwoord op gegeven: men maakt de afweging om rekening te houden met zekerheden die in de wetenschap ook effectief bevestigd zijn, die mee te nemen en andere zaken zeker op te volgen. Anderzijds wil men niet vooruitlopen, zodat er ook op dat vlak geen verkeerde keuzes zouden worden gemaakt. Die 'verkeerde keuzes' plaats je dan natuurlijk tussen aanhalingstekens. Want als je ziet dat het nadien inderdaad strenger wordt, dan zou dat anders geïnterpreteerd kunnen worden. Maar er wordt niet vooruitgelopen op de feiten om geen andere of verkeerde conclusie te trekken. En ik zie u daar duidelijk bevestigend op knikken, dus ik denk dat ik dat ook de juist interpreteer.

Er is natuurlijk ook het element EFSA 2020. Ik begrijp nu dat daar een oefening lopende is om te kijken hoe we daarmee moeten omgaan. Als ik de vergelijkende waarden zie in het buitenland, is dat ook een oefening waar elk land dan voor staat. Ook daar zie ik u knikken. Wil dat zeggen dat er ook de nodige contacten worden gelegd om inzichten te krijgen, of hoe moet ik die oefening dan momenteel bekijken? Hoe gaat men daarmee om?

Kaat Touchant: Het is misschien al gezegd, maar voor lucht en dergelijke zijn er internationale normen die afgeleid worden. Maar voor bodemnormering is dat niet zo; daar is het elk land voor zich.

Tinne Rombouts: En daarin, horen we vaak, staat Vlaanderen verder dan andere landen.

Kaat Touchant: Vlaanderen en Nederland zijn denk ik wel koplopers. Met Nederland hebben wij inderdaad wel contacten. Ik heb dat opgevolgd, en Nederland heeft nu ook een memo opgesteld, ik denk in april van dit jaar, met die nieuwe interventiewaarden. Want in Nederland zijn de normen interventiewaarden; dat is niet te vergelijken met onze grondverzetnormen. Die heten daar 'maximale waarden'. Daar is ook al heel wat verwarring rond geweest. Maar we volgen dat dus wel op, en zij hebben daar ook herberekeningen gedaan. Maar we hadden dinsdag nog een overleg, en ik heb gevraagd hoever het nu staat. En die voorstellen zijn nog steeds voorstellen, dus die zijn ook nog altijd niet goedgekeurd.

Maar zij worstelen daar natuurlijk met dezelfde problematieken. Zij zitten ook met een fabrieksinstelling die diezelfde problematieken veroorzaakt. Zij doen ook verder onderzoek, en ik denk dat de OVAM dat op dat vlak ook wel opvolgt, en dat wij gelijkaardige stappen zetten. Zo gaan we bijvoorbeeld ook naar grondwater toe streefwaarden bepalen. Dat zijn onderzoeken die gepland worden. Het loopt dus samen, maar wetenschappelijk onderzoek vergt ook tijd, en we kunnen niet vooruitlopen op de feiten.

Tinne Rombouts: Dat hebben we inderdaad nog gehoord. En soms is dat inderdaad frustrerend, maar anderzijds is dat ook de realiteit waar we rekening mee moeten houden als we tot terdege beleidsaanbevelingen en -beslissingen willen komen.

Ik wil nog even verder ingaan op die bodemsaneringsnorm. U hebt een heel duidelijk overzicht gegeven van de manier waarop dat gebeurt, met welke afwegingen. Ik had ook die vraag rond Nederland, maar ze is ondertussen door collega Daniëls gesteld, en ook beantwoord.

Ik wil nog even stilstaan bij de normen van grondverzet. Want op het moment dat er geen normen vastliggen, krijgen we voorstellen van de bodemsaneringsdeskundigen. Er is beslist om rond de grondverzetnormen te werken met de waarden 8 en 70. Op een bepaald moment is er dan een verstrenging doorgevoerd: die 8 is een 3 geworden, maar die 70 is 70 gebleven. En daar bleven toch een aantal vraagtekens rond bestaan: is dat logisch en correct, en wat is daar precies rond gebeurd? Heeft VITO daar enige kennis van? Op welke manier zijn jullie daarbij betrokken? Ik zie jullie van neen schudden, maar ik wilde de vraag toch nog heel expliciet stellen. Op welke manier kunnen we daar bijkomende informatie of kennis over vergaren?

Kaat Touchant: Wij als VITO zijn daar niet bij betrokken. Ik vermoed dat het instituut of RoTS, dat dat heeft opgesteld, altijd een second opinion kunnen vragen van hun dossier, en dat we dat dan zeker kunnen bekijken en daar een advies over kunnen geven. Maar dat is ook nog niet gebeurd. Wij zijn daar niet bij betrokken geweest, bij die afleiding.

Tinne Rombouts: En dat is ook gewoonlijk zo? Het is niet zo dat jullie er nu niet bij betrokken zijn, maar bij andere grondverzetnormen wel?

Kaat Touchant: Neen, daar worden wij niet standaard bij betrokken.

Tinne Rombouts: Oké, dus ook op dat vlak is het niet uitzonderlijk dat jullie nu, specifiek voor deze normen, plots niet betrokken werden. Oké, dat is duidelijk.

Dan wil ik nog even ingaan op het derde luik, de lucht. Als we daarnaar kijken, is heel duidelijk naar voren gekomen dat er op dat vlak de laatste jaren een evolutie is. We

kunnen vandaag alleen maar vaststellen dat men er toch nu pas bij stilstaat dat dat mogelijk een groter effect zou kunnen hebben gehad. Er was de vraag wanneer daar de eerste inzichten rond gegroeid zijn, en u gaf aan, mevrouw Schoeters, dat dat 4 à 5 jaar geleden was. Het juiste jaartal is u ook niet helemaal duidelijk, of met welke studie of op welk moment dat gebeurde. Maar voor een getroffen burger in de omgeving lijkt 4 of 5 jaar enorm lang. En vandaag is men dan eigenlijk nog maar met de ontwikkeling van de meetmethode bezig, als ik het goed begrijp. Men worstelt daar eigenlijk ook nog mee.

Wil dat zeggen dat er daar getalmd werd? Is daar niet mee vooruitgegaan? Is er bewust obstructie geweest om daar geen werk van te maken? Of is dat ook een evolutie, en zijn er in de tussentijd stappen gezet, maar moeten we die stappen een voor een zetten? Hoe moet ik dat interpreteren? Want ik kan mij inbeelden dat mensen daar toch vragen over stellen.

Greet Schoeters: Dat zijn studies die eigenlijk ook vrij lang duren, en dat zijn ook vrij dure studies. Als je zo'n studie moet organiseren waarbij je bijvoorbeeld tegelijkertijd meet in de mens en ook in huisstofstalen, dan zijn dat studies die een jaar of langer kunnen duren. En geleidelijk aan zie je die informatie dan binnensijpelen in de internationale literatuur. Het is ook zo dat één studie niet voldoende is om een besluit te trekken. Je moet eigenlijk uit verschillende bronnen dezelfde types van conclusie kunnen trekken. In verband met die blootstelling via de lucht zie je dat er ook wel heel wat variatie is. Maar dat is ook logisch, denk ik. Want een binnenhuisomgeving in Zweden zal anders zijn dan een binnenhuisomgeving in Spanje, bijvoorbeeld. Dus het duurt wel een tijd voor je daar echt finaal conclusies over kunt trekken. Het is hier al gezegd: de wetenschap heeft wel wat tijd nodig, en het kost ook veel om dat soort studies te organiseren en uit te voeren.

Rudi Torfs: Ik denk niet dat er bewust mee getalmd is, of dat er obstructie gepleegd is. Zowel de studie die nu loopt in Vlaanderen, de PFAS@home-studie, die huisstofmetingen probeert mee in kaart te brengen, als het ontwikkelen van een meetmethode voor PFAS in de buitenlucht, zijn twee acties die ook in het PFAS-actieplan stonden, en die eigenlijk gewoon uitgevoerd worden op dit ogenblik. Dat zit gewoon op het tempo van hoe dit PFAS-actieplan tot stand gekomen is, denk ik.

Tinne Rombouts: Bedankt voor uw antwoord. Ik heb twee bijkomende elementen daarin. Ik begrijp inderdaad dat in de eerste studies en aanwijzingen naar boven gekomen is dat dat zich mogelijk via de lucht zou verplaatsen, in een huiselijke omgeving en in stofvorm. Interpreteer ik het juist dat de mogelijkheid dat dat via een schouw zou kunnen vervliegen, eigenlijk nog een volgende stap is? In welke mate zijn PFAS, of het productieproces en die emissie langs die weg, nog een volgend gegeven? Begrijp ik dat goed?

Greet Schoeters: Nu, om bijvoorbeeld gasvormige metingen te doen, staat de technologie nog helemaal niet op punt. Dat is ten eerste het probleem. En wat je ook ziet is dat modellen bijvoorbeeld pas kunnen worden georganiseerd als je ook emissiegegevens hebt. Bijvoorbeeld voor DuPont in Nederland, in Dordrecht, had men die gegevens wel. Men heeft er wel emissiegegevens, gegevens over wat is uitgestoten. Men heeft dus modellen kunnen laten lopen en men heeft dat kunnen valideren, en daar is heel wat kennis rond opgebouwd. Dat ging wel vooral om PFOA, en PFOA heeft een ander gedrag dan PFOS. PFOS is minder mobiel, zet zich misschien gemakkelijker vast op deeltjes, wordt misschien ook minder gemakkelijk verspreid. Dat weten we niet. Dus de gegevens die ze in Dordrecht hadden, hebben wij niet gehad.

Rudi Torfs: Ik wil hier toch ook een onderscheid maken. Je hebt enerzijds studies die vertrekken van de vaststelling dat de algemene blootstelling in de bevolking op een bepaald niveau ligt. Daar wordt een studie op geënt die dan gaat kijken wat nu die blootstellingsbronnen zijn binnenshuis. En dan kom je bij het huisstof terecht, maar dat gaat ook over consumentenproducten enzovoort. Nu, een meting in huisstof of zwevend

stof is eigenlijk een methode die je dan ook kunt gaan toepassen in de buitenlucht, min of meer. Die kun je transponeren naar de buitenlucht, naar het stof in de buitenlucht. Het zijn andere concentraties enzovoort, maar je kunt dat redelijk goed met elkaar gaan linken. In de buitenlucht komen er inderdaad nog die gasvormige componenten bij, en depositiemetingen en analyses die er ook nog bij betrokken worden. En een aparte specialiteit daarbij is ook de emissiemeting uit schouwen. Je kunt dat dus niet zomaar linken, waarbij we die stof eerst hier in het huisstof meten, en dan beslissen om ook eens buiten te gaan kijken. Het zijn eigenlijk twee aparte takken van sport.

Tinne Rombouts: En het zijn ook aparte meetmethodes, heb ik begrepen, waarvan die van gas duidelijk helemaal nog niet op punt staat, zelfs vandaag nog niet.

Ik wilde gewoon voor de zekerheid iets checken rond het rapport van professor Tytgat, waarvan ik begrijp dat jullie daar niet bij betrokken zijn geweest of dat rapport misschien zelfs niet hebben, of ondertussen misschien wel, want ik denk dat het ondertussen breed verspreid is. In de conclusie staat als eerste zin dat PFOS en PFOA en hun zouten de meest bestudeerde moleculen zijn van de familie bekend onder de naam PFCs. Ze kunnen beschouwd worden als niet-vluchtige verbindingen. Aangenomen mag worden dat de blootstelling voornamelijk via orale route verloopt. Dat is een rapport van 2017. Die stelling is een aannemelijke stelling, ook voor jullie als wetenschappers?

Greet Schoeters: Ja, want zelfs al zitten die perfluorverbindingen op stofdeeltjes, dan nog is de belangrijkste blootstellingsroute de ingestie, de orale weg. Want de biobeschikbaarheid via inademing is waarschijnlijk veel lager.

Tinne Rombouts: Ja, we zeggen hier inderdaad 'waarschijnlijk', want we zijn nog aan het meten. Collega D'Haese gaf het al duidelijk aan: hoe kan het nu zijn dat er eigenlijk nooit is stilgestaan bij verspreiding via de lucht, want je ziet toch dat het ver verspreid is over de bodem, en dus waarschijnlijk neergedwarreld is. Dat lijkt in zijn ogen een evidentie, maar vanuit de wetenschap, als we van daaruit vertrekken, lijkt dat minder evident?

Greet Schoeters: Ja, maar op basis van de fysicochemische parameters kun je de biobeschikbaarheid berekenen. En dat is voor dat type van stoffen via inademing veel lager dan via orale absorptie. Maar je kunt wel stofdeeltjes binnenhappen, eigenlijk. Dat kun je wel.

Tinne Rombouts: Ja, het kan dus, maar de focus dat dat eigenlijk voornamelijk via grond ging is op dat moment niet zo raar.

Greet Schoeters: Neen.

Tinne Rombouts: Dan wil ik nog even ingaan op de meetmethodieken, omdat ik dat niet goed had gehoord. Ik heb daarstraks opgemerkt dat we moeten vaststellen dat de inspectie veelal aangeeft dat zij niet over de juiste of de nodige meetmethodiek beschikken om een aantal dingen te kunnen controleren. Ik vroeg welke hiaten er eventueel nog zijn, of vanaf wanneer we daar een duidelijke sprong maken. Ik meen begrepen te hebben dat er vanaf 2019 meer stoffen waren waarop men kon meten. Ik dacht dat er in België 39 en in Nederland 30 stoffen waren. Klopt het jaartal 2019?

Kaat Touchant: Dat is wel voornamelijk voor bodem.

Tinne Rombouts: ik ben inderdaad opnieuw de sprong aan het maken naar bodem.

Kaat Touchant: Dat is op basis van advies van de collega's, ik zat namelijk zelf niet in het analytische deel. Maar ik denk dat in het jaarprogramma van 2019 de taak was opgenomen om te gaan kijken hoe dat aantal parameters voor PFAS kon worden uitgebreid. Zelf was ik betrokken bij de studie rond het afleiden van de streefwaarden, de achtergrondconcentraties. En ik weet dat we daar toen, begin 2020, de uitgebreide set

van parameters hebben kunnen meenemen. Dat dateert dus ook van vrij recent, want voordien was het beperkt tot 18 parameters.

Tinne Rombouts: Oké. Voor lucht zijn we nog zoekende, we zijn dan 2019. Ik begrijp dus uit uw verhaal dat dat inderdaad in de opdracht was meegenomen. Is dat ook iets wat voortvloeit uit het PFAS-actieplan? Ik vroeg daarstraks of daar bewust obstructie is geweest, of daar iets werd tegengehouden. U zei toen neen. 'Er is een onderzoek, en dat rolt gewoon verder uit.' Dus ook die meetmethoden – voor lucht was dat al duidelijk – komen gewoon uit het PFAS-actieplan?

Kaat Touchant: Het PFAS-actieplan dateert van later, denk ik. Nu, er worden soms wel voorstellen gelanceerd door de collega's, met betrekking tot bijkomend onderzoek in het kader van die referentietaken. Maar niet alle voorstellen die wij formuleren worden dan effectief omgezet in daden. Dus het kan ook zijn dat die voorstellen al eerder ter sprake zijn gekomen, en dan is het aan onze opdrachtgevers om te beslissen wanneer daar eigenlijk voldoende budget voor is om dit op te nemen in het jaarprogramma voor die referentietaken.

Dirk Fransaer: De bedragen voor die referentietaken liggen jaarlijks zo goed als vast. En wat er gebeurt, is dat een stuurgroep jaarlijks het programma voor het jaar nadien bekijkt. Bij de OVAM zijn dat toch wel mooie bedragen, maar dat is opgesplitst over een tiental verschillende lijnen. Het is dus niet dat er op één lijn 1 miljoen euro staat of iets dergelijks. Er wordt dan vanuit de OVAM bekeken waar de noden zijn. Ze vragen ook aan ons of wij suggesties hebben. Dat komt dan samen bij de OVAM-directie. De VITO-directie en de OVAM-directie zitten soms ook samen voor een aantal knopen, bijvoorbeeld rond S-Risk. Daar is al een paar jaar discussie over of we die operationele ondersteuning gaan stopzetten, want daar is gewoon geen geld voor. Dus dat soort dingen worden dan beslecht in het jaarprogramma.

Tinne Rombouts: En ik denk dat dat logisch is, dat er op een bepaald moment keuzes worden gemaakt. Maar als ik dan als buitenstaander terugkijk naar het verleden, dan leid ik daaruit af dat die normering in 2018 inderdaad een hot issue was. En dan is er eigenlijk de opdracht gegeven, meen ik te horen, om een aantal risicolocaties voor PFAS aan te duiden, om te zien hoe we ook met normering moesten omgaan. 2018 was ook de start van het PFAS-actieplan, maar de oplevering is inderdaad later gebeurd. Maar de meetmethoden binnen VITO zijn vanaf 2019 ook een duidelijke opdracht. Dat zijn wel allemaal zaken van 2018 en 2019, met het actieplan dat is neergelegd in 2020. Dan ga ik er ook van uit dat er voordien al heel veel overleg is gebeurd. Is dat een logische openvolging van acties om een goed beleid te kunnen uitbouwen? Oké.

Dan wil ik nog even stilstaan bij het overleg. Daarstraks werd ook aangegeven in welke mate het aan VITO is om proactief signalen te geven en om zaken neer te leggen. Ik meen begrepen te hebben dat er een stuurgroep is, en dat daar inderdaad wel beleidsaanbevelingen gebeuren richting de opdrachtgevers. Er is een stuurgroep, en het is dan vervolgens aan de departementen om daar verder mee aan de slag te gaan. U gaf aan dat jullie niet direct aanwijzingen of redenen hadden om bepaalde dingen daar harder of meer op tafel te leggen. Maar ik wil er toch even naar polsen. Zijn er vanuit het departement, of vanuit jullie vaststellingen, ervaringen en kennis, ooit zaken op tafel gelegd bij die stuurgroep waarvan u hebt ervaren dat de departementen, specifiek over PFAS, daar niet mee aan de slag zouden zijn gegaan, en waar er uiteindelijk geen beleidsaanbevelingen of beslissingen genomen zijn? Terwijl jullie daar misschien wel op aangedrongen hebben, of terwijl dat duidelijk besproken is geweest op die stuurgroep? Het gaat dan specifiek over PFOS en PFAS.

Dirk Fransaer: Niet bij mijn weten, neen.

Greet Schoeters: Bij mijn weten ook niet. Er zijn inderdaad wel heel wat probleemstoffen, ook in Vlaanderen. Maar ik heb op dat vlak toch ook niet direct die ervaring. In het steunpunt is het zo dat wij eigenlijk met een groep van mensen samen naar de resultaten en de interpretatie van de resultaten kijken. Dat zijn de wetenschappers en beleidsmakers samen. Dus er wordt een beetje in consensus gekeken naar wat nu prioritair is om verder te behandelen. Dat behoort tot het project.

Tinne Rombouts: Dat is heel duidelijk, bedankt. Daar is een duidelijke bespreking aan voorafgegaan, en het is een collectief verhaal van iedereen die daarbij betrokken is en daar kennis rond heeft.

Dan heb ik nog een laatste vraagje, specifiek rond het biomonitoringsnetwerk. Ik had daarstraks ook gevraagd naar de open oproep bij overheden, onderzoeksinstellingen, universiteiten of andere partners en ook lokale besturen. Iedereen die op de een of andere manier betrokken zou zijn geweest bij een thema zoals PFAS, heeft de kans gekregen om een project in te dienen. Maar specifiek rond PFAS werden dus geen projecten ingediend?

Greet Schoeters: Dat klopt.

Tinne Rombouts: Dank u wel. Intern dan, met de experts aan tafel, ging men er ook van uit, met dat ene punt dat er ooit was geweest, dat dat te beperkt was om daar een groter risico te zien op dat moment. Waarom stel ik die vraag? Ik kijk naar de metingen die vandaag gebeurd zijn, en ik verwijs even naar de heer Cabus, die hier komen spreken is. Die stelde dat hij niet begreep hoe dat geen hotspot kon zijn geweest. Mij verbaasde dat voor een stuk, vooral ook omdat ik las dat het biomonitoringsnetwerk op een gegeven moment ook zei dat het agentschap Zorg en Gezondheid er niet meer bij zat. Maar ik begrijp van u dat er eigenlijk altijd overleg en opvolging is geweest, zowel met het departement als met Zorg en Gezondheid, en dat alle informatie ook altijd gedeeld is naar elkaar. Dat hebt u ook duidelijk gesteld. Daarom wilde ik dat even checken: hebt u het gevoel dat u daar iets gemist hebt op basis van de werkmethodieken en het delen van informatie? Is dat de oorzaak geweest? Of hoe kijkt u daarnaar?

Greet Schoeters: Ik denk het niet. Ik vind het wel jammer dat we maar één keer zo'n hele brede bevraging hebben kunnen doen voor kandidaat-hotspotgebieden, en dat was in 2006 of 2007, bij het begin van het tweede steunpunt. Dat was een hele rijke oogst die we gekregen hebben, en dan hebben we criteria toegepast, en er werden uiteindelijk drie plaatsen weerhouden. Maar dat is eigenlijk de enige keer dat we dat hebben kunnen doen. Mocht men dat herhaald hebben – maar dat had met budget te maken – dan was dat misschien wel tevoorschijn gekomen. Maar dat is niet gebeurd.

Tinne Rombouts: Maar u geeft wel duidelijk aan dat dat een interessante manier van werken is.

Greet Schoeters: Ik denk het wel. Bovendien waren er ook geen bodemmetingen. Er waren geen milieumetingen, behalve die waarover we daarstraks gepraat hebben. Dat was vooral de 3M-site zelf. Daarnaast was er eigenlijk niets.

Tinne Rombouts: Ik zie dat als een tip naar de toekomst toe, als u zegt dat u dat een interessante manier van werken vindt. Anderzijds zijn er bij het Steunpunt Milieu en Gezondheid toch wel heel wat experts en onderzoeksinstellingen betrokken. Universiteiten zijn ook betrokken. Op een gegeven moment ben ik toch een beetje bezorgd over hoe de wetenschappelijke informatie doorstroomt. Is dat dan nooit op de een of andere manier besproken kunnen worden, als zij dat op dat moment zeer acuut vonden, uiteraard met de kennis van toen?

Greet Schoeters: Er is wel communicatie. We hebben dan die rondvraag gedaan voor die hotspots in 2007, 2008. Die perfluor is daar niet uitgekomen als een aandachtspunt. We hebben perfluor wel als een belangrijke aandachtstof geïdentificeerd, en die hebben

we dan ook meegenomen in de algemene bevolkingsstudies. Dat zijn de studies die we dan naast die drie hotspots die geselecteerd waren, nog hebben kunnen doen.

Tinne Rombouts: Iedereen was het erover eens dat dat eigenlijk de juiste weg was, want er was wel degelijk opvolging?

Greet Schoeters: Ja, inderdaad.

Dirk Fransaer: Ik denk aan wat mevrouw Schoeters gezegd heeft: er waren weinig gegevens buiten de 3M-site. Je moet daar een onderscheid maken. Je hebt die identificatie als een op te volgen stof. De vraag is daar of je te maken hebt met een probleem omdat er geen gegevens waren, behalve een paar metingen op de 3M-site op dat ogenblik. Er zijn twee aparte takken om naar eenzelfde probleem te kijken. Ofwel is de vraag of dat een interessante stof is om op te volgen. Het antwoord is daar ja. Ofwel is de vraag of er metingen zijn die aanduiden dat er een probleem is. Daar is het antwoord neen.

Bij de bevraging blijkt er dus geen interesse, terwijl men wel vraagt om die stof op te volgen, omdat het een interessante stof is. Want je weet maar nooit. Maar dat zijn twee aparte benaderingen om naar die problematiek te kijken.

De voorzitter: Mevrouw De Vroe heeft het woord.

Gweny De Vroe: Dank u, voorzitter. Op de vraag 'hebt u ooit enige politieke druk gevoeld?' kreeg ik van de heer Torfs een duidelijk 'neen' als antwoord. Geldt dat voor iedereen? U hebt geen instructies gekregen of wat dan ook? (*Neen*)

Oké, prima.

Ik wil het graag nog hebben over de BBT. Ik heb bij mijn eerste vraagstelling dat spanningsveld aangehaald. Hoe interpreteert VITO zijn taakstelling daar? Er is enerzijds VLAREM en anderzijds het andere. Hoe zien jullie jullie taak daar? Hebben jullie op enig moment van het bedrijf 3M economisch-technische vragen gekregen? Hebben jullie vragen gekregen die jullie moeilijk vonden? Die jullie geweigerd hebben? Zien jullie jullie BBT's als vooruitstrevend of eerder als conservatief in dezen?

Rudi Torfs: We hebben ons tijdens de schorsing gerealiseerd dat we die vraag gemist hadden. We zijn geen van de vier BBT-experten. Het BBT-kenniscentrum is een van de referentietaken van VITO. In die optiek hebben we geen rechtstreekse vraag gekregen van 3M. Is er verbetering aan het proces en de manier van werken rond BBT mogelijk? Die vraag kan ik op dit moment niet beantwoorden. Ik stel bij de collega's wel vaak vast dat het gebrek aan data het opstellen van BBT's soms bemoeilijkt. Ik heb het dan over emissiedata naar het milieu.

Gweny De Vroe: U kunt ons daar nadien nog schriftelijk informatie over bezorgen. Ik ben geïnteresseerd in de details daaromtrent.

Dirk Fransaer: Dat wou ik voorstellen. We kunnen het aan de mensen van het BBT-kenniscentrum vragen. Er zijn twee manieren, zoals de heer Torfs zegt. Er is een stuurgroep en die geeft opdrachten aan het centrum. Dat kan gaan van autowasserijen tot bakkerijen. Men kan altijd een bedrijf in vraag stellen, maar die vraag moet naar de stuurgroep gevalideerd worden, want de stuurgroep stelt uiteindelijk het geld ter beschikking. Dan is er een methodologie om te zien welke technologie men naar voren wil schuiven als beste beschikbare. Dat is een afweging. Is die voldoende ruim verspreid? Als slechts één bedrijf met een technologie aankomt, ga je die dan een BBT noemen? Meestal zit er ook een vraag naar steunsubsidiëring bij. Hoe verhoudt dat zich economisch? Dat zijn de afwegingen. Er moeten data over beschikbaar zijn, omdat men kijkt naar technologieën die wel in de markt zijn bij voldoende spelers, maar nog niet zo

breed verspreid, waardoor je een zinloze afweging aan het maken bent. We zullen het vragen aan de collega's en u het antwoord geven.

Gweny De Vroe: Dank u daarvoor.

Op de kennisdeling zal ik niet meer ingaan. Het is een puzzel die we proberen te leggen. De collega's hebben er al veel over gevraagd.

Mijnheer Fransaer, op een bepaald moment hebt u gezegd: "met de kennis die we nu hebben, is het belangrijk dat de juiste politieke keuzes en het juiste politieke beleid nu worden gemaakt". Hebt u op enig moment, het is een vraag aan iedereen, het gevoel gehad dat de politiek – toen er bepaalde kennis was – zijn verantwoordelijkheid niet voldoende heeft genomen?

Dirk Fransaer: Neen, ik bedoelde daarnet iets anders. Als men de laatste cijfers ziet, en men zou die door de standaardmethodologie trekken, dan kom je op waarden terecht waar je niet meer mee kan werken. Er gaat duidelijk iets moeten gebeuren, ofwel aan de methodologie ofwel aan de inzet.

De discussie over de Programmatische Aanpak Stikstof (PAS) gaat over een beperkt aantal zones. Je hebt al een grote discussie. Als je dit toepast op PFOS valt heel Vlaanderen eronder. Daarom zeg ik dat we misschien met een andere methodologie moeten werken om tot die normering te komen, maar er zal iets moeten gebeuren. We zitten met die externe aanbeveling en die wordt normaal niet vertaald. Hoe ga je ze vertalen? Naar wat ga je ze vertalen? Dat is mijn punt.

Zeker in het verleden was er geen noodzaak om daar veel aan te sleutelen of te denken dat je moest sleutelen aan die methodologie en die waarden.

Gweny De Vroe: Dat roept natuurlijk heel wat vragen op, maar we zijn al vergевorderd in onze tijd.

Ik zal verder doorgaan op de communicatie. Op een bepaald moment wordt er dan toch geoordeeld dat er een gezondheidsrisico is. Er worden aanbevelingen gedaan om bijvoorbeeld geen grondwater meer te gebruiken. Wat ik vreemd vind in heel het scenario, is dat dit precies niet is doorgesijpeld naar bepaalde kabinetten. Ik hoor wel dat het in stuurgroepen werd besproken, daar zitten overheidsinstanties bij. Maar door de bloednames en het grondwater – dat hier werd besproken – in Zwijndrecht kom ik weer bij de politieke verantwoordelijkheid. Bepaalde mensen hebben misschien toch niet gedaan wat ze moesten doen op dat moment, met de kennis van toen. Ik kom weer op dezelfde vraag. U haalt aan dat de methodieken misschien moeten veranderen om bepaalde conclusies te trekken.

Dirk Fransaer: Als ik het verhaal hier samenvat, zegt Rudy Torfs dat we in één put – buiten het domein waren er twee in een studie van 3M – waarden gevonden van 100 keer onder de norm, maar voldoende hoog om voorzichtigheid aan te raden. We vertrekken van een studie uitgevoerd voor 3M door Arcadis. Wie had daar wat moeten mee doen? Dat is koffiedik kijken. Moet het gemeentebestuur dan een initiatief nemen? Dat was eerste lijn. Het is eigenlijk al een wonder, als men zover onder de norm zit, dat men zegt: 'let op'. Normaal zouden wij dat pas zeggen als men in de buurt van de norm komt. Als men er zover onder zit en men heeft te weinig gegevens om iets te zeggen, zegt men toch: let een beetje op. Dat was eerder 'foresight' in 2008 dan 'insight' nu.

Rudi Torfs: Het is een moeilijke vraag om te beantwoorden. Je zou de vergelijking kunnen maken met de cadmiumproblemen in de Noorderkempen. Dat wist men al in de jaren 80 en in 2007-2008 is er gesaneerd. Dat is omdat er op dat moment een soort sleutelstudie of -element naar voren kwam. Dat was indertijd de vaststelling dat de cadmium mogelijks geassocieerd werd met kanker, terwijl het tot voor kort alleen maar geassocieerd werd met aandoeningen die minder ernstig leken. Er kwamen daarop veel

reactie, een aantal studies en een saneringsproject. Ik probeer die analogie te trekken. Je hebt sluimerend op de achtergrond gegevens, studies, wetenschappelijke internationale kennis die voortschrijdt. Op een gegeven moment komt dat op een punt dat er alarm geslagen wordt. Ik denk dat we nu in een soortgelijke situatie zitten.

Gweny De Vroe: Dat klopt, geloof ik, wat u zegt. We zijn nog volop in evolutie. Dat werd getoond op een slide die nog werd bovengehaald. Dat weten we, dat er nog een enorme evolutie op komst is.

Er zijn onderzoeken lopende. Ik wou graag van jullie vernemen welke onderzoeken er nog zouden moeten gebeuren volgens VITO als kennisinstituut.

Daarnet werd het verschil aangehaald tussen grond- en drinkwater. Ik heb het bij mijn initiële vraagstelling gehad over het grondwater in Zwijndrecht. Toen professor Vrancken hier was, weken geleden, heb ik aan de opdrachthouder gevraagd om nu nog specifieke aandacht te geven in zijn onderzoek en zijn rapportering aan het drinkwater. Wat denken jullie daarover als kenniscentrum?

Kaat Touchant: Die vraag is in het kader van de werkgroep Handelingskader ook al gesteld. De waterzuiveringsinstellingen die het drinkwater produceren en daar verantwoordelijk voor zijn, moeten dat monitoren. Dat is dan in orde. Bepaalde PFAS'en zijn moeilijker uit te zuiveren, ook uit het oppervlaktewater. Het hangt ervan af waaruit ze vertrekken, grond- of oppervlaktewater, om leidingwater te produceren. Er zijn studies die aangeven dat dit in orde is. Ik weet niet vanbuiten of dat in de huidige studies opgenomen is. Ik denk wel in het kader van de PFAS@home-studie. Daar is zeker put- en leidingwater in opgenomen, toch in een aantal locaties. Ik weet niet of het opgenomen is in de tweede studie die eraan komt, naar aanleiding van de humane biomonitoring. Het wordt wel ergens opgepikt.

Gweny De Vroe: Mocht daar nog detailinfo over beschikbaar zijn, dan zou het interessant zijn om die te ontvangen. We kijken in elk geval uit naar de volgende rapporteringen van de professor.

Zijn er nog onderzoeken die nuttig zouden zijn in het kader van PFOS en PFAS?

Dirk Fransaer: Voor de kwaliteit van het drinkwater moet men naar de drinkwatermaatschappijen kijken. Zij doen op regelmatige basis een kwaliteitscontrole. Men moet kijken of dat erin zit.

Zoals Greet Schoeters gezegd heeft, spreken we over stoffen die de risico's kunnen verhogen. Of dat gebeurt of niet, is zeer sterk individueel. Dat kan genetisch bepaald zijn, dat kan door omstandigheden gebeuren, dat kan bij mensen die er allang wonen, dat kan door andere eetgewoontes. Als er een studie is, is dat het langdurig opvolgen op zeer individuele basis. Je zit met een bevolking, niet al te groot, om daar in detail statistische gegevens uit te halen op die schaal. Je moet individueel kijken op langere termijn. Als er één studie is, die de overheid naar voren kan schuiven vanuit een bezorgdheids- of voorzorgsprincipe, dan is het dat wel.

De heterogeniteit en het nog onduidelijk afgelijnd zijn van de risico's, geven een zodanige onzekerheid dat je iemand gedurende 30 of 40 jaar moet opvolgen op individuele basis. Tussendoor zal op wereldschaal wellicht de kennis evolueren om te beslissen om naar dit of dat te kijken en naar andere dingen minder. Vandaag lijkt dit me de enige zinvolle aanbeveling daarrond.

Greet Schoeters: Misschien is het aantal componenten dat kan worden gemeten nuttig. De meetmethode moet nog verbeteren.

Gweny De Vroe: Dank u wel.

Rudi Torfs: Er lopen op dit ogenblik heel veel studies. Er staan veel zaken op stapel, bijvoorbeeld de fase 2-opvolging in Zwijndrecht die ons behoorlijk veel gaat leren. Dat past een beetje in het kader dat we in het verleden al toegepast hebben. Ik sluit me aan bij Dirk Fransaer en Greet Schoeters dat er op dat vlak nood is aan langdurige opvolging.

Op Europees vlak hebben we het Risk Assessment of Chemicals. Daar staat een groot partnerschap in de steigers. Dat zal meer inzetten op de lange termijn. Hoe ga je in godsnaam om met de kennis? Er zijn heel veel chemische stoffen op de markt. We hebben REACH (systeem voor registratie, evaluatie en toelating van chemische stoffen die in de Europese Unie geproduceerd of geïmporteerd worden), een heel vooruitstrevende internationale wetgeving, die toch niet snel genoeg tot resultaten leidt blijkbaar. Hoe gaan we daar met meer Europees onderzoek versnelling aan kunnen geven? Dat is op langere termijn heel belangrijk.

Gweny De Vroe: Dank u wel.

Ik heb nog twee vragen met betrekking tot de samenwerking met de OVAM. VITO had geen gegevens over het gebied naast de 3M-site. Moest men dan geen bijkomend onderzoek gedaan hebben in 2017? Dat was initieel ook de bedoeling, maar dat heeft de OVAM toen niet gedaan. Hoe zijn de gesprekken daarover verlopen? Dat was toch wel belangrijke informatie die op dat moment nodig was.

De OVAM als bodemdeskundige maakte op een bepaald moment de beoordeling dat er geen humantoxicologisch risico was. Had VITO op dat moment niet moeten zeggen 'hum'?

Dat zijn twee dingen die me nog een beetje triggeren. Graag jullie reactie daarop, en dan laat ik het daarbij.

Kaat Touchant: Greet Schoeters en een voormalige collega waren betrokken bij die eerste risicoanalyse in de periode 2001-2008 en het afleiden van die norm, maar wij waren op dat moment in 2017 niet betrokken bij heel het onderzoek bij 3M uitgevoerd door deskundigen. Er is nooit overleg geweest. Ik was in elk geval niet betrokken bij dat project. VITO was niet betrokken bij enige beslissing daaromtrent. Wij kunnen daar dan ook nu moeilijk advies over geven. Wij kunnen niet zeggen dat het anders had gemoeten. Wij waren gewoon niet betrokken.

De voorzitter: Mevrouw Schauvliege heeft het woord.

Mieke Schauvliege: Ik doe mijn best om snel vooruit te gaan. Ik heb nog een aantal vragen die niet beantwoord zijn.

Mijn eerste vraag is: wie zijn in Vlaanderen de grote experts op het vlak van PFAS? Ik wil graag nummer één en twee horen van jullie.

Rudi Torfs: Er is niet iets als één PFAS-expert. De grootste expert zit misschien hier. Nummer twee durf ik niet geven. Mensen kunnen expert zijn in de analyses, in de normen enzovoort.

Mieke Schauvliege: Ik heb het over de wetenschappelijke kennis. Mevrouw Schoeters, u hebt gepubliceerd over PFAS. Zijn er nog andere wetenschappers in Vlaanderen die over PFAS publiceren?

Greet Schoeters: Ja, voor de ecotoxicologie is dat bijvoorbeeld de UAntwerpen. Het zijn analytici die daarmee bezig zijn. Bij ons zijn dat Stefan Voorspoels en Adrian Covaci. Dat zijn topwetenschappers die internationaal mee aan de tafel zitten, elk vanuit hun eigen domein.

Mieke Schauvliege: Dat is een belangrijk antwoord.

Hebt u het rapport-Tytgat gelezen? U was er niet bij betrokken, maar hebt u het gelezen?

Greet Schoeters: Neen, ik kan daar niets over zeggen.

Mieke Schauvliege: Oké.

Jullie zeggen dat jullie niet betrokken waren bij de normering door Lantis. Dat hebben jullie al meerdere keren verklaard. Mijn vraag is niet of jullie betrokken waren, maar of jullie op de hoogte waren.

Greet Schoeters: Neen.

Mieke Schauvliege: Jullie waren nergens van op de hoogte?

Greet Schoeters: Neen.

Mieke Schauvliege: Maar jullie hebben wel meegewerkt aan het beschrijvend bodemonderzoek door de OVAM van 2006?

Greet Schoeters: Gedeeltelijk, want dat was ook in opdracht van 3M, dat de opdracht had gegeven, eerst aan Lisec en daarna aan Arcadis, als ik het me goed herinner, en die hadden een risk assessment team nodig dat die TDI's afleidde. Daarvoor zijn ze dan naar ons gekomen. Ook het toepassen van die modellen hebben ze indertijd aan Christa Cornelis gevraagd.

Mieke Schauvliege: Dus jullie waren niet betrokken, niet op de hoogte, maar hebben meegewerkt aan een aantal deelanalyses voor die beschrijvende bodemonderzoeken.

Toen jullie hoorden dat er beslist werd om te gaan graven ter hoogte van de sites voor Oosterweel waren jullie niet gealarmeerd?

Kaat Touchant: We worden niet op de hoogte gesteld van werken die eraan komen.

Mieke Schauvliege: Ik begrijp dat jullie niet actief betrokken waren, maar zelfs los van het feit dat VITO niet om advies wordt gevraagd, is er nooit een reflex geweest van 'we moeten daar als instelling iets over zeggen, want we maken ons zorgen'?

Greet Schoeters: Waar ze juist gingen graven, heb ik in de krant gelezen.

De analyseresultaten met betrekking tot Oosterweel die jullie aanhalen, zijn pas bij ons gekomen toen het proces in juni begonnen is. Voordien hebben wij die resultaten niet gezien.

Mieke Schauvliege: Jullie hebben ook een regeringscommissaris in jullie team. Op de vraag van collega Daniëls over het feit dat jullie heel veel bevraagd worden door overheidsdiensten om advies, gaven jullie aan dat dat jullie rol is, dat jullie werken via stuurgroepen, dat jullie de informatie delen met verschillende administraties. Wat is precies de rol van de regeringscommissarissen?

Dirk Fransaer: De rol van de regeringscommissarissen zal wel decretaal vastliggen. Ik kom ze beide bijna altijd tegen in de zittingen van onze raad van bestuur. PFOS is daar nooit onderwerp van bespreking. Eén keer per jaar leggen we daar ons jaarprogramma vast aansluitend bij de beheersovereenkomst operationeel plan/strategisch plan. De bijlage van de rapporten gaat tot op dat niveau, maar niet de bespreking zelf. De bespreking gaat over de grote strategische lijnen die we willen volgen binnen de grote thema's. Ze kunnen de informatie opvragen, maar dan gaat iemand er hen op moeten wijzen dat daar een probleem is. Het was geen onderwerp in de raad van bestuur.

Mieke Schauvliege: Het gaat wel over de grote strategische lijnen, dus ook over de beslissing om middelen in te zetten rond gezondheidsonderzoek of niet?

Dirk Fransaer: We hebben naar aanleiding van de huidige beheersovereenkomst een discussie gehad met onze toenmalige voogdijminister die het gezondheidsonderzoek bij VITO wou schrappen. Ik heb me niet populair gemaakt door dat te laten staan. Daar ben ik nadien op afgerekend.

Mieke Schauvliege: Kunt u daar iets meer over vertellen?

Dirk Fransaer: Dat is heel simpel. Er was een dotatieverhoging voorzien voor VITO net zoals voor de andere strategische onderzoekscentra (SOC's) en die is er niet gekomen. Toen ik vroeg waarom dat zo was, werd geantwoord dat we ons onbetrouwbaar hadden opgesteld omdat we niet ingegaan waren op de suggestie om healthonderzoek te schrappen. Dat we hier überhaupt nog zitten ...

Mieke Schauvliege: Dat is duidelijk. Mevrouw Schoeters, u vertelde dat u in februari op rust gegaan bent. Of mag ik pensioen zeggen? Bent u niet vervangen bij VITO?

Rudi Torfs: Ik ben zeker niet de vervanger van Greet. Zij is onvervangbaar. We hebben het team Milieu en Gezondheid binnen mijn unit. Het team omvat twintig mensen. Er zijn de laatste jaren nog wat mensen bijgekomen. Met die mensen proberen we alle expertise die Greet had en heeft, over te erven en voort te zetten. Er is wel degelijk opvolging, een soort successieplanning zoals we dat zo mooi noemen in hr-termen, voorzien voor Greet.

Mieke Schauvliege: Mag ik daaruit besluiten dat de expertise afgeslankt is of niet?

Greet Schoeters: Ik denk het niet. Er is inderdaad een mooie overgang. Er is nog heel wat expertise, zeker omdat we die internationale samenwerking hebben en in de volgende jaren kunnen voortzetten. Op dat vlak is er capaciteit.

Mieke Schauvliege: U bent er gerust in dat uw expertise bewaard wordt?

Greet Schoeters: Absoluut! Dat wil niet zeggen dat in de loop van de jaren de budgetten niet moeilijker werden verkregen. Eerst hadden we een strategisch basisonderzoek, maar zoals de heer Fransaer zei, is dat heel erg afgeslankt of geschrapt. Ook zo voor het steunpunt, na het derde steunpunt werd het budget gehalveerd. Gelukkig hebben we dan die Europese projecten gekregen, zodat er een deel gecompenseerd werd. Dat wil ook zeggen dat de focus meer Europees kwam te liggen. Op zich is dat heel interessant, maar het is geen gemakkelijk parcours.

Mieke Schauvliege: Die toenmalige voogdijminister was dat minister Schauvliege?

Dirk Fransaer: Dat was minister Muyters.

Mieke Schauvliege: Wat is er daarna gebeurd? Hoe is het deze legislatuur? Hebt u opnieuw bijkomende middelen gevraagd aan de nieuwe minister?

Dirk Fransaer: We kunnen dat altijd vragen, maar een beheersovereenkomst loopt voor 5 jaar. Dat is het budgettair kader. Sinds 2008 is daar relatief weinig bijgekomen, zeker in vergelijking met de andere SOC's. De doorlichting moet nog starten nu, dat zal eind 2022, begin 2023 zijn. De volgende beheersovereenkomst gaat pas in in 2024.

Dat is een beetje een samenspel. Wij worden eerst gevraagd om een voorzet te geven rond de dingen die wij belangrijk vinden. Dan komt er een expertenpanel dat advies geeft. Het is niet zo onlogisch als je naar het innovatielandschap in Vlaanderen kijkt, met een Vlaams Instituut voor Biotechnologie (VIB) dat een heel specifieke focus heeft. Wat wij doen, valt zo'n beetje tussen de soep en de patatten. In de loop der jaren zijn de budgetten niet toegenomen, eerder afgenomen. Als er externen komen, en die geven een aanbeveling, kan dat aanleiding geven tot discussie bij ons, dat is niet verwonderlijk.

Mieke Schauvliege: Dan wil ik nog even ingaan op de toestand van de lucht. Er zijn al heel veel vragen over gesteld. Ik heb daarnet deze figuur getoond om de hoofdwindrichting aan te tonen. Ik heb gevraagd of het jullie niet logisch lijkt om – met alles wat we nu weten – te focussen op Antwerpen stad en daar verder onderzoek te doen. Wat zeggen jullie daarop vanuit jullie expertise zowel op het vlak van bloedonderzoek als op het vlak van bodem- en wateronderzoek?

Greet Schoeters: Dat is zeker nuttig om in de eerste plaats milieustalen te nemen die in die windrichting liggen. Absoluut. Dan kan men besluiten om ook bevolkingsonderzoek te doen.

Mieke Schauvliege: Kunt u verklaren waarom dat niet gebeurt?

Greet Schoeters: Het is al een paar keer gezegd. We hebben tot dusver heel weinig bodemresultaten gekregen of kunnen inzien.

Mieke Schauvliege: Maar, mevrouw Schoeters, u zit toch ook in het expertenteam dat de PFAS-problematiek opvolgt?

Greet Schoeters: Er is een PFAS-actieplan. Men heeft al de achtergrondwaarden bekomen. Ik denk dat er nu een initiatief is om op heel veel plaatsen te gaan meten. Maar de resultaten daarvan hebben we nog niet. Of weet iemand er meer van?

Kaat Touchant: Men moet een onderscheid maken tussen twee zaken. Het is 3M zelf dat een beschrijvend onderzoek moet laten uitvoeren. Dat gebeurt door een erkende bodemsaneringsdeskundige die zij zelf aanstellen. In het kader van dat onderzoek moeten de stalen worden genomen. Het is dus aan 3M en zijn deskundige om dat onderzoek in eerste instantie te doen voor bodem en omgeving. De OVAM – ik ken het wettelijke kader niet zo goed – kan ambtshalve wel optreden, maar dat is enkel als de saneringsplichtige of de eigenaar of de 'veroorzaker' van het probleem niet zelf stappen onderneemt. Dat duurt inderdaad lang en dat neemt tijd. Het is eigenlijk eerst aan hen.

Mieke Schauvliege: Dat klopt, maar de stad Antwerpen kan dat ook doen, net zoals Zwijndrecht dat deed nadat het gealarmeerd werd. Antwerpen kon dat ook doen voor de bodem, maar hoe zit het met bloedstalen? De resultaten leiden nu tot extra bloedonderzoeken richting zuidwesten, terwijl men zou verwachten dat men zich zou concentreren op het oosten. U vindt het ook een goed idee om dat te doen? (*Instemming*)

Ik heb nog een vraag over de uitstoot via de schouw. Daarnet gaf u aan dat men in Dordrecht te maken heeft met PFOA. Die stof heeft een ander gedrag. Met welke technieken kunnen er PFAS gemeten worden in de schouw? Hoe gebeurt dat in Dordrecht?

Greet Schoeters: In Dordrecht zat ik in de begeleidingsgroep, en dat was vooral gebaseerd op emissiegegevens: hoeveel kilogram per jaar dat het bedrijf dacht dat er werd uitgestoten.

Mieke Schauvliege: Dat wordt niet in de schouw gemeten?

Greet Schoeters: Neen, voor zover ik me herinner. 100 procent zeker ben ik niet. In elk geval zijn de modellen opgebouwd op basis van emissiegegevens.

Mieke Schauvliege: U geeft aan dat we dat eigenlijk niet kunnen vergelijken. Bij ons wordt PFAS uitgestoten maar in Dordrecht is ook GenX vastgesteld, net als bij ons. Lijkt het dan niet wenselijk ...

Greet Schoeters: Is hier ook GenX gemeten? Dat weet ik niet.

Mieke Schauvliege: Dat is vastgesteld bij de handhaving van 3M. Het lijkt toch belangrijk ...

Greet Schoeters: Dat is de vervanger van PFOA.

Mieke Schauvliege: Ja.

Greet Schoeters: Voor PFOS zijn er andere vervangers, dat zijn meer de C4-ketens, toch? Als het gemeten is, zal het wel zo zijn.

Mieke Schauvliege: Dat is vastgesteld door de milieu-inspectie. Het lijkt me toch wel belangrijk dat we daar ook naar de technieken kijken.

Ik ga nog even terug. U zegt, en dat is ook zo, dat de verantwoordelijkheid voor de bepaling van de normering in het geval van de Oosterweelwerken bij de bodem-saneringsdeskundige RoTS, een samenwerkingsverband met Witteveen+Bos, ligt. Zij beroepen zich op zeer veel expertise op het vlak van PFAS omdat ze daaromtrent in Nederland inzake Dordrecht hebben geadviseerd. Zij wisten van die context zeer goed dat er een probleem was van verspreiding en depositie in de lucht. Wat is jullie opinie? Is het niet de taak van zo'n bodemsaneringsdeskundige – als die in zo'n groot project als Lantis zijn rol speelt en wegens zijn PFAS-expertise gevraagd wordt – om Lantis en 3M daarvan op de hoogte te stellen en een vergelijking te maken?

Greet Schoeters: De processen verschillen. Niet alleen de uitstoot, maar ook het product verschilt tussen DuPont en 3M. De productieprocessen zijn heel anders. Elk bedrijf heeft zijn eigen specialiteit. Het zou wel goed zijn als er meer transparantie zou zijn betreffende de emissiegegevens. DuPont heeft dat wel gedeeld, dat hebben we hier niet. Denk ik toch.

Mieke Schauvliege: We hebben op dit moment dus geen gegevens over uitstoot. We hebben geen normen voor de luchtkwaliteit. In Nederland is er wel een normering gebeurd door professor de Boer. Vandaag wordt bekendgemaakt dat er een verbrandingsoven van Indaver is vergund. Vindt u het verantwoord dat er nog wordt vergund zonder normering? Dat is dan voordat VITO zijn werk gedaan heeft en een techniek gevonden heeft om echt goed te meten en voordat er een basis is voor normering. Zijn we nu niet blind aan het varen als we die vergunning geven?

Rudi Torfs: Ik vind het moeilijk om daarover te oordelen. Het start inderdaad met de kwantificering, de meting en het in kaart brengen van het probleem. Dan moet men afwegen of het een groot probleem is of niet. Van daaruit moet men vertrekken richting beleid om te zien of men nog iets toestaat of niet. Zoals Greet Schoeters zegt, gaan we binnenkort waarschijnlijk meer weten over de emissies in de lucht. Er zijn kwantitatieve meetmethodes, die gaan we dan op punt kunnen stellen voor die specifieke componenten die anders zijn dan in Nederland. Op die manier gaat men een idee krijgen van wat er uit die schoorstenen komt. We hebben ook modellen om te bekijken – dispersiegewijs – waar dat naartoe zou kunnen gaan en of dat op grote gebieden impact heeft of niet. Die stap moeten we eerst zetten vooraleer we uitspraken kunnen doen.

Mieke Schauvliege: We weten het nu dus eigenlijk niet. We varen een beetje blind. Moeten we niet heel voorzichtig zijn met toezeggingen voor vergunningen waar we dan later op moeten terugkomen? Het gaat tenslotte over zeer grote investeringen. Het is misschien niet aan jullie om daar een uitspraak over te doen.

Ik heb nog een vraag over de Neerstraat, er is al naar verwezen, er is een commissie geweest in de gemeenteraad, de mensen zijn op de hoogte gesteld, ze kregen zelfs het advies om geen putwater te drinken. Bent u van oordeel dat de analyses en resultaten in het bodemattest van de OVAM zouden moeten staan? Daarover ging het de afgelopen dagen in de pers. In het bodemattest staat wat er gemeten is. Concreet, dit is gemeten, zou dat in het bodemattest voor de Neerstraat moeten staan of niet?

Rudi Torfs: Dat weten we niet. Ik ken de procedure van de totstandkoming van een bodemattest niet. U kunt beter aan de OVAM vragen of dat erop had moeten staan.

Mieke Schauvliege: Los van die procedure, vindt u dat de gegevens zo zwaarwichtig zijn dat ze op dat attest hadden moeten staan?

Dirk Fransaer: Het gaat over grondwater. Het enige staal uit de Neerstraat zat in een put met grondwater.

Kaat Touchant: Het beleid van de OVAM is sterk geëvolueerd. Zoals Rudi Torfs zegt, vraagt u het best bij de OVAM hoe het werkt. In principe kunnen zij op een bodemattest wel informatie plaatsen, naargelang ze over informatie beschikken. Hoe dat juist zit, sinds wanneer ze over welke informatie beschikken, moet u bij hen navragen.

Mieke Schauvliege: Ja. Ik ben door mijn vragen heen.

De voorzitter: Wie heeft nog bijkomende vragen?

De heer Daniëls heeft het woord.

Koen Daniëls: Er is net gezegd dat u in 2017 niet door Lantis gecontacteerd bent. VITO is een kennisinstelling, Lantis heeft de OVAM gecontacteerd en u had wel contact met de OVAM? Of niet? U had geen contact met de OVAM?

Dirk Fransaer: We hebben redelijk veel contact met de OVAM. De meeste contacten met de OVAM zitten binnen de referentietraak, zoals ik net al zei. We spreken dan een jaarprogramma af en volgen dat op. Als de OVAM een punctuele opdracht krijgt van Lantis zijn ze niet verplicht om dat met ons te delen. Typisch gaan zij dan eerder richting bodemdeskundige. Dat zit ook in de oorspronkelijke taakverdeling tussen de OVAM, VITO en de bodemdeskundige die werd afgesproken.

Koen Daniëls: Oké.

U zei daarnet dat u minder geld kreeg. Kunt u dat toelichten? Kunt u ons die stukken overmaken?

Dirk Fransaer: We hebben niet minder geld gekregen, maar de andere SOC's hebben meer gekregen. U kent de strategie van de Vlaamse Regering om naar 3 procent te gaan waarbij Vlaanderen 1 procent investeert en de bedrijven 2 procent. We hebben inmiddels op het vlak van O&O die 3 procent gehaald. Er was een zeer grote opstap voorzien voor alle SOC's in de vorige legislatuur. Ik stel vast dat imec, VIB en Flanders Make die hebben opgenomen in hun beheersovereenkomst, en VITO niet.

Koen Daniëls: Ik kijk snel even naar de convenanten en volgens mij is het convenant in die periode met 5 miljoen euro gestegen.

Dirk Fransaer: Neen.

Koen Daniëls: We zullen dat verder nakijken.

Dirk Fransaer: Neen, wat daar staat, die 5 miljoen euro waar u naar verwijst, zijn middelen voor de speerpuntclusters. Die waren voorbehouden voor projecten waar VITO op kon inschrijven. Ik heb toen aan het kabinet uitgelegd dat de speerpuntclusters zelf beslissen over hun middelen. Er is nog altijd geen methodiek om dat af te kloppen. Dat is één.

Twee, er is een groot verschil tussen een dotatieverhoging – dat is een afspraak binnen de beheersovereenkomst, hoe men die inzet en waar men hefbomen voor zoekt – en 5 miljoen euro voor de speerpuntclusters die de kosten niet dekken en waarvoor men

middelen van de dotatie moet bijleggen om aan een kostendekkend verhaal te komen. Dat is de geschiedenis.

Koen Daniëls: Kunt u ons de verslagen van de raad van bestuur bezorgen? Het gaat over een belangrijke impact op VITO. Dat zal daar dan allicht ter sprake zijn gekomen.

Dirk Fransaer: Ik kan u die bezorgen. Ze gaan over de evolutie van de onderhandelingen met de voogdij.

Koen Daniëls: Als er zulke zaken zijn en zo'n druk is, zal dat zeker opgenomen zijn in de verslagen en de zaken die u hier onder ede hebt verklaard.

Dirk Fransaer: Er zal enkel staan dat we niet gestegen zijn.

Koen Daniëls: U hebt hier een belangrijke uitspraak gedaan onder ede. Als er iets gebeurt met een dergelijke impact op een kennisinstelling zal dat op de raad van bestuur wel besproken zijn. We kijken uit naar die ...

Dirk Fransaer: Het ging over een verwachtingspatroon dat men kon terugvinden in begrotingscijfers, dat zich niet heeft gerealiseerd.

Koen Daniëls: Mijnheer Fransaer, u hebt hier onder ede de uitspraak gedaan dat VITO minder middelen heeft gekregen door een vraag over de PFAS-onderzoekslijn.

Dirk Fransaer: Neen, niet door de PFAS. Het ging niet over PFAS, het ging over gezondheid. VITO heeft vijf onderzoeksthema's. Er is een discussie geweest, niet rechtstreeks met de minister maar wel met leden van zijn kabinet, over de afbouw van het gezondheidsonderzoek. We hebben die vraag gekregen. Uiteindelijk heeft de raad van bestuur gezegd dat we dat niet gingen doen. De onderhandelingen liepen en er werd een akkoord gesloten. Dat is het formele officiële stuk.

Vervolgens kwamen we op een niet-officiële meeting, daar kom je nogal eens mensen van het kabinet tegen. We hebben gevraagd waarom we niet dezelfde verhoging kregen – procentueel gesproken – als imec en VIB. We kregen als antwoord – en dat staat niet in officiële stukken – dat de manier waarop we met het onderwerp gezondheid omgingen hen de indruk gaf dat we een 'onbetrouwbare' – dat is mijn woord – partner waren in die besprekingen. Dat werd gezegd in besprekingen in de marge nadien naar aanleiding van de vraag: waarom heeft VITO geen verhoging gekregen en de andere drie SOC's wel?

Koen Daniëls: Dat is al een nuancering tegenover daarnet. Ik kijk in elk geval uit naar die documenten van de raad van bestuur. Dat is inderdaad een belangrijk stuk.

U zegt dat u gesprekken had met kabinetten in de informele sfeer. Ik neem daar akte van.

De voorzitter: De heer Claes heeft het woord.

Bart Claes: Ik kom even terug op uw antwoord aan collega De Vroe over de meetput in de Neerstraat. Het is speciaal of gek dat u erover hebt gecommuniceerd omdat de waarde zo laag was.

Dirk Fransaer: Dat is mijn persoonlijke mening.

Bart Claes: Dus normaal zou daarover niet gecommuniceerd zijn?

Dirk Fransaer: Als je zover onder de norm zit, kan je daarover communiceren uit een voorzorgsprincipe, maar normaal gezien niet. Je zou er al moeten op vallen om dat te doen. Dat is mijn inzicht.

Bart Claes: Wat zou dan de reden zijn om daar nu wel over te communiceren?

Rudi Torfs: Dat is nu moeilijk te achterhalen. Er staat in de samenvatting van het rapport letterlijk dat het lijkt alsof de put in de Neerstraat aangerijkt is. Er staat niet eens dat er een overschrijding was of een risico. Er staat dat het aangerijkt is met PFOS of PFOA. Dat staat formeel in de rapporten. Wat er exact gecommuniceerd is of waarom, dat kan ik niet reconstrueren voor u, dat is te lang geleden.

Bart Claes: Wie had iets moeten doen? Sprak u over het gemeentebestuur? Kan iemand van VITO, misschien iemand die er vroeger werkte, ons dat vertellen? Met wie is er toen allemaal gecommuniceerd? Is er communicatie geweest met kabinetten of niet?

Greet Schoeters: Met de OVAM in elk geval wel. *(Opmerkingen)*

Ja, maar 3M moest dat doen van de OVAM. Die maken een rapport dat door de onderaannemer aan de OVAM gegeven wordt. In die zin was iedereen in principe op de hoogte.

Bart Claes: Oké, dank u wel.

Rudi Torfs: Ik heb zelf het verslag van de commissie van de gemeente Zwijndrecht niet gezien. Staat er niet gewoon in wie daar aanwezig was? Misschien waren dat mensen van Lisec of Arcadis die de presentatie gegeven hebben.

Bart Claes: Ik had het niet alleen over de gemeente Zwijndrecht maar ook over andere overheidsspelers natuurlijk.

De voorzitter: Dank aan de getuigen, hun vele antwoorden en de sprekers.

Hannes ANAF,
voorzitter

Tinne ROMBOUTS
Willem-Frederik SCHILTZ
Mieke SCHAUVLIEGE,
verslaggevers